

ՀԶՄՈՒԾԻՆ

1969-Ա

AMC 146

ՌՆԺԸ
ԻԵՏԱՐԻ

Յոմնուար

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ
Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ

Ա

1969

ԱՄՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՂԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԿՈՆՊԱԿԵ ԳԵՐԱՇՆՈՐՈՒՄ. ՍԻՈՆ ԵՐԵՎԱՆԿԱՆ	
Մանուկներն՝ Եղիշտոսի հայոց հայրապետական պատվիրակ Նշանակելու մասին .	3
Ամենայն Հայոց Հայրապետի այցելությունը Հայկական ՍՍՀ Միեկստրների սովետի նախագահ մեծարգո պրն. Բաղալ Մուրադյանին	5
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ.—Ժամանակի և կյանքի խորհուրդը	6
Ամանորի և Փրկչի հրաշափառ և սուր Ենեղյան տոների առթիվ Ամենայն Հայոց Մայրագույն Պատրիարք և կաթողիկոս, Նորին Սուրբ Օծուրյուն Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետի և Բույր Եկեղեցիների հոգևոր պետերի միջև փոխանակված ողջույնի հեռագրերն ու գրությունները	8
Ամանորի և Փրկչի հրաշափառ և սուր Ենեղյան տոների առթիվ Ամենայն Հայոց Մայրագույն Պատրիարք և կաթողիկոս, Նորին Սուրբ Օծուրյուն Տ. Տ. Վազգեն Ա Հայրապետի և Եվրոպետական Արտոների ու առաջնորդարանների միջև փոխանակված ողջույնի հեռագրերն ու գրությունները	11
Հանդիսավոր սուր պատարագ Փրկչի հրաշափառ ս. Ենեղյան տոնի առթիվ Մայր տաճարում	13
Հայրապետական Բարոզ Փրկչի հրաշափառ Ենեղյան տոնի առթիվ Մայր տաճարում	14
Ամանորը հոգևոր նեմարանի հաղթական	17
ԳՐԻԳՈՐ ԳՅՈՒԼՅԱՆ—Խորհրդածությունները տարվա սեմին և մաղրանքներ	19
Ս. Ստեփանոսի տոնը Մայր Աթոռում	22
ՄԱՅՐ ԱՌՈՒՄՄ	24
ՍՓՅՈՒՌՔՈՒՄ	
Եկեղեցական լուրեր	
Վեհադրություններ Երուսաղեմի Սրբոց Հակոբյանց տաճարում	26
Արեղայական ձեռնադրություն Փարիզում	27
Թեմական պատգամավորական ժողով Բուխարեստում	27
Թեմայան մշակութային միության «Հայկաշեն Ուզունյան» գրական մրցանակաբաշխությունը	28
Կարապետ Ղազարյանի ստեղծագործությունների ցուցանակները Երևանում	30
Տ. ՄԵՍՐՈՊ Մ. ՎՐԴ. Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ—Օրմանյան որպես պատմաբան	32
Հայրենանվեր, հայրենաշունչ հարտարպետը	42
Հանգիստ արժ. տ. Խորեն Բախանա Տեր-Հակոբյանի	47
Հանգիստ արժ. տ. Հարություն Բախանա Հարությունյանի	47
Մի ճշտում	48
Մատենագիտություն «Արարատ» ամսագրի	49

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ, ԷՋՄԻԱԾԻՆ

«ԷՋՄԻԱԾԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Армянская ССР, Эчмиадзин. Редакция журнала «Эчмиадзин».
Rédaction de la revue «Etchmiadzine», Etchmiadzine, Arménie, URSS

Հանձնված է արտադրության 22/XI 1968 թ., Ստորագրված է տպագրության 16/I 1969 թ.,
Տպագրական 8,12 մամուլ, թուղթ 60×84¹/₈, պատվեր 794

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տպարան, 1969 թ.

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ւ

Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆԻ ԱՌԱՋՆՈՅ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱՋՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՄԵԾԱՀԱՐԳ ՊՐՆ. ԲԱԴԱԼ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԻՆ

Հունվարի 3-ին, ուրբաթ օրը, առավոտյան ժամը 10-ին, Վեհափառ Հայրապետը Երևանում, Կառավարական տանը, պաշտոնական այցելություն է տալիս Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի նախագահն Կրն. Բադալ Մուրադյանին:

Հայոց Հայրապետի և Մինիստրների սովետի Կրն. նախագահի միջև տեղի է ունենում արտագին զրույց՝ ջերմ մթնոլորտում:

Զրույցին մասնակցում էր նաև Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահ Կ. Դավաթյանը:

Մանուկեան, որ Մեր հայրական ողջոյնը և օրհնութիւնը բերելով, պիտի բաշխէ հոգևոր մխիթարութիւն՝ թեմական-եկեղեցական իշխանութիւններուդ, հոգևոր սպասաւորներուդ և հաւատացեալ ժողովուրդին, համաձայն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կանոններուն և Ձեր բարեխնամ երկրի օրէնքներուն:

Գերաշնորհ տ. Սիոն արքեպիսկոպոս, եկեղեցական իր աստիճանին բարձր հեղինակութեամբ և բազում տարիներու իր հանրայայտ եկեղեցանուէր վաստակով, վստահ ենք թէ իրօք նոր հոգևոր շունչ և լոյս պիտի բերէ Ձեր կրօնական-մշակութային կեանքէն ներս ու առաւել պիտի ամրապնդէ Ձեր մէջ սիրոյ և միութեան ոգին յաւերժական սուրբ Էջմիածնի օրհնութեան ներքեւ, օգնելով Ձեզ իր բարի յորդորներով և առաջնորդութեամբ, որպէսզի Եգիպտահայ թեմական-եկեղեցական կեանքը հոգևոր շինութեան ճամբուն վրայ յառաջադիմէ ու բարգաւաճի, Ձեր թեմական ներքին կանոնադրութեան համաձայն:

Արդ, յուսալից արտերով ընդունեցէք Մեր սրբազան պատուիրակը, շրջապատեցէք զայն որդիական սիրով և ամէն կերպի Ձեր կարելին ի գործ դրէք որպէսզի լիապէս յաջողութեամբ պսակուի իր առաքելութիւնը:

Այս ուրախ առթիւ, Մեր հաճելի պարտքը կը համարենք Մեր հայրապետական օրհնութիւնը յղելու Ձեր մեծ երկրին, փառապանծ ու պատմական Եգիպտոսին, անոր հայրենաշէն բարձր կառավարութեան և համայն արար ազնուահոգի ժողովուրդին, որուն խաղաղութեան, երջանկութեան ու փառքին համար Մենք և Մայր Աթոռ կը մնանք աղօթող:

Թող Աստուած անշարժ, մէկ ու անբաժան պահպանէ Մեր սուրբ եկեղեցին: Թող Աստուած առատապէս բաշխէ իր ողորմութիւնը և իր օգնութիւնը Ձեզի բոլորիդ, Ձեր եկեղեցիներուն, մեր հարազատ հաւատացեալ հալ ժողովուրդին, որ յեգիպտոս:

Որդիք Մեր սիրելի, «Մատիցուք ճշմարիտ արտիք՝ լրութեամբ հաւատոց, լուացեալ զսիրտս ի խղճէ չարեաց և մկրտեալ զմարմին ի ջուրն սրբութեան»: «Եւ զգուշացուք միմեանց յորդորմամբ սիրոյ և գործոց բարեաց» (Եբր. Ժ 22—24):

Մեր և խաղաղութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, եղիցին ընդ ձեզ այժմ և միշտ ամէն:

Տուաւ կոնդակս ի 14-ն յունուարի
և ի տումարիս հայոց ՌՆԺԸ,
1969 փրկչական ամի,
ի մայրավանս սրբոյ Էջմիածնի:
ՀՄՐ. 658

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Նույն բովանդակությամբ և նույն առիթով կոնդակներ ուղարկվեցին նաև Ալեքսանդրիայի, Սուրբանի և Եթովպիայի հայոց ազգային-եկեղեցական իշխանություններին:

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՅՑԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ
ՄԵԾԱՀԱՐԳ ՊՐՆ. ԲԱԴԱԼ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆԻՆ

Հունվարի 3-ին, ուրբաթ օրը, առավոտյան ժամը 10-ին, Վեհափառ Հայրապետը երևանում, Կառավարական տանը, պաշտոնական այցելություն է տալիս Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի նախագահն պրն. Բադալ Մուրադյանին:

Հայոց Հայրապետի և Մինիստրների սովետի պրն. նախագահի միջև տեղի է ունենում արտագին զրույց՝ ջերմ մթնոլորտում:

Զրույցին մասնակցում էր նաև Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետին առընթեր հայ եկեղեցու գործերի խորհրդի նախագահն պրն. Կ. Դալլաքյանը:

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԵՎ ԿՅԱՆՔԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Ամանորի և Քրիստոսի հրաշափառ և Ծննդյան մեծ տոների առիթով Ամենայն Հայոց ազգընտիր Հայրապետ Ն. Ս. Օծություն Տ. Տ. Վազգեն Ա Սրբազնագույն կաթողիկոսի անունից Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Էջմիածին» ամսագիրը սրտագին շնորհավորում է մայր հայրենիքի և ափյուրքի բովանդակ հայ ժողովրդի Նոր տարին և ս. Ծնունդը:

«Օրհնեսցի՝ պսակ տարւոյ քաղցրութեան քոյ» (սաղմ. ԿԴ—12):

Հավերժի գիրկն անցավ իրադարձություններով հարուստ ևս մի տարի՝ 1968 թվականը, ողջ աշխարհի, մարդկության և մաս մե՛ր ժողովրդի և մե՛ր եկեղեցու համար:

Նոր տարի է, նոր կյանքի առավոտ:

Նոր գործունեության սկիզբ:

«Անցանեն ժամք և՛ աուրք և՛ ամք, և մարդն յառաջադէմն նկրտի» (Լուսատրիչ, «Յաճախապատում»):

Մարդը գալիքի ճանապարհը բացող ջահակիրն է և նրա մեծագույն ստեղծագործությունը, ժամանակի գաղափարն է, ժամանակի ապրումը: Ժամանակը հավերժական երթի ելած ստեղծագործ, կառուցող մարդու կենսագրությունն է:

Սաղմոսերգուն իր փորձառությանը շեշտում է կյանքի վաղանցիկ բնույթը և փառաբանում միայն Աստուծո հավիտենականությունը: Մարդու կյանքի օրերը «ընդ առաօտս որպէս դալարի զուարճացին և ծաղկեսցին, ընդ երեկոյս թարշամեսցին, չորասցին և անկցին» (սաղմ. 2Թ 6—7):

Ժամանակը իր անվերջ, մշտաճառ ընթացքի մեջ մնում է անփոփոխ նույն ու հավիտենական: Մարդն է, որ ժամանակի մեջ նորանում է ամեն տարի: Մարդու վսեմագույն կոչումն է այդ ժամանակը լցնել իրմո՛ւլ, աստվածահաճո ու մարդասիրական արի գործերով, խորք ու խորհուրդով: Այս իմաստով ժամանակը պատմությունն է մաս մարդու մտքի, սրտի որոնումների ու նվաճումների:

Մարդը աստվածային ճախախնամության և փրկության ծրագրի մեջ կոչված է «առաել կեանքի»:

Անցնող ամեն մի տարի մարդուն մոտեցնում է տիեզերական կատարելության բարձունքին:

Քրիստոսի ս. Ծննդյան խորհրդով սկիզբը դրվեց մարդկության ազգի հոգեկան ու բարոյական կատարելության: Քրիստոս իր հրաշափառ Ծննդով ոչ միայն մարդուն խոստացավ «առաել Կեանքը», «Ես եկի գի կեանս ունիցիք և առաել ևս ունիցիք», այլ որպէս «Ծանապարհ, Ծշմարտութիւն և Կեանք», մարդկությանը մոտեցրեց Աստծուն. «ոչ մեղիցեն, և ոչ կարասցեն հարկանալ զոք ի լեռնին սրբութեան իմոյ, զի լցցի երկիր ամենայն գիտութեամբն Աստուծոյ» (Ես. ԺԱ 9):

Հոգեկան, բարոյական և հավաքական ազգային վերանորոգություն, կենդանություն. ահա իմաստը Նոր տարվա և Փրկչի ս. Ծննդյան:

Կրոնական տեսակետից նոր տարվա նշանակությունն է՝ ի՛նչ ավելի հառաջադիմել

մեր քրիստոնեական հավատքի, մտածողության ու կյանքին մեջ, ձգտել դեպի հոգեկան ու բարոյական կատարելության:

Ազգային-հայրենասիրական, տեսակետից նշանակում է է՛լ ավելի զարգացում՝ հավաքական ճիգերով, համայնական աշխատանքով, ազգային իդեալներով:

Անցնող տարին մեր եկեղեցու, մեր ժողովրդի և մեր վերածնած հայոց աշխարհի համար եղավ լարված աշխատանքով, բարի արդյունքներով հարուստ ու պատմական մի տարի:

Ազգային-եկեղեցական տեսակետից 1968 թվականը հիշատակելի տարի հանդիսացավ նրանով, որ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին, Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի օրհնության ներքո, շարունակեց իր նախախնամական առաքելությունն ու դերը մեր ժողովրդի եկեղեցական, հոգևոր կյանքում:

Մեր եկեղեցու և մեր ժողովրդի համար 1968 թվականի ապրիլ-հուլիս ամիսներին Հայոց Հայրապետի ուղևորությունը արտասահման մեծ ու պատմական իրադարձություն հանդիսացավ, հոգևոր-եկեղեցական տեսակետից, միջեկեղեցական հանդիպումների մակարդակի վրա էկումենիկ ոգով և պետական շրջանակների մեջ:

Անցնող տարվա սեպտեմբերի 20-ին լրացավ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 60-ամյակը: Այս առթիվ հանուն ՍՄՀՄ Գերագույն սովետի նախագահության «Պատվո նշան» շքանշանի տրվելությունը, Հայկ. ՍՄՀ Գերագույն սովետի նախագահի կողմից Նորին Սրբության հանուն խաղաղության պաշտպանության և հայրենասիրական մեծ գործունեության համար, երախտագիտությամբ և սիրով լցրեց բովանդակ հայ ժողովրդի սիրտը:

Անցնող տարին նոր հաջողություններով պսակեց մեր ժողովրդի առաջընթացը, մանավանդ հայրենի աշխարհում:

Մեր եկեղեցին և ազգն ամբողջ, վկայում է Վեհափառ Հայրապետը 1969 թվականի հունվարի 6-ին Մայր տաճարում խոսած իր հոգեշունչ քարոզի մեջ, «մոխիրներեն փյունիկի պես հառնած, իր մայր հողի վրա հաստատ քայլերով կընթանա իր նոր կյանքի ապահով ու լուսավոր ճամփով, օրեցօր աճելով, միշտ կառուցելով երգ ու ծաղիկով»:

Փառքերն անցյալի ներկան կոգեշունչն, իսկ լուսավոր ներկան կյանք կուտա անցյալին:

Այս անցնող տարուն մեր մայր երկիրը, ժողովուրդը մեր, մեկ սիրտ մեկ հոգի, երկինք բարձրացուց հաղթության կոթողը Սարդարաբադի և կյանքի կոչեց հին Էրեբունին:

Հայ ժողովուրդը իր հայրենի սրբազան հողի վրա, ստեղծագործ և խաղաղ աշխատանքի պայմաններում, ազգային հպարտության ամենաքնքշող զգացմունքներով նշեց իր հնագույն ոստանի՝ Երևան դարձած Էրեբունիի հիմնադրման 2750-ամյակը:

Արդարև, 1968 թվականին մեծ ու պատմական եղան մեր հայրենիքի և ժողովրդի նվաճումներն ու հաջողությունները: Մի տարի էլ անեց, մեծացավ մեր ժողովուրդը ու առնականացավ նրա ստեղծագործ նաիրյան ոգին:

Այս մտածումների լույսի տակ սփյուռքի հայությունը նույնպես լցվել է եկեղեցաշեն, կրթանվեր, մշակութային, հայրենասիրական սրտագին աշխատանքների:

Ինչպես իր մայր հողի վրա, նույնպես և սփյուռքի տարածքի վրա մեր ժողովուրդը իր հոգում գտնում է կենսունակության նոր ուժեր, և ս. Էջմիածնի օրհնության ներքո և հայրենական իր ապրումներով, իր լուսաբաղձ ու հայրենակարոտ հոգին բացում նոր ժամանակների, նոր կյանքի ու պայծառ գալիքի:

Սփյուռքի հայությունն ու հայրենական ժողովուրդը նույն ազգային հավաքականության հարազատ զավակներն են՝ տոգորված նո՛ւյն հոգեբանությամբ, նո՛ւյն հայրենասիրական ապրումներով և ապագայի նկատմամբ նո՛ւյն հույսերով և ազգային նո՛ւյն երազներով, հայ մնալու և հայ ապրելու սրտառույ վճռականությամբ:

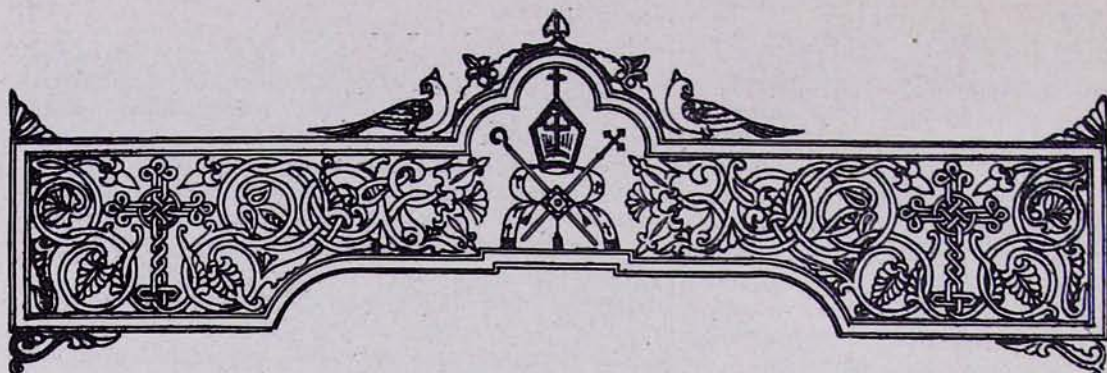
Թող նոր տարին լինի բովանդակ աշխարհի և հայ ժողովրդի համար խաղաղության, բարօրության և համերաշխության տարի:

Թող 1969 թվականը ս. Էջմիածնի օրհնության և հավերժական հովանու ներքո, լինի հայ եկեղեցու համար հոգևոր, նոր վերագարթոնքի, ազգային-եկեղեցական միասնության և համերաշխության տարի:

Եղիցի, եղիցի և եղիցի:

Ծնորհավոր Նոր տարի:

Քրիստոս ծնաւ և յայտնեցաւ:

ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՎ ՓՐԿԶԻ ՀՐԱՇԱՓԱՌ
ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ ՏՈՆԵՐԻ
ԱՌԹԻՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ
Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԵՎ ՔՈՒՅՐ
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ՀՈԳԵՎՈՐ ՊԵՏԵՐԻ ՄԻՋԵՎ ՓՈԽԱՆԱԿՎԱԾ
ՈՂՋՈՒՅՆԻ ՀԵՌԱԳՐԵՐՆ ՈՒ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հոռմեական կաթողիկ եկեղեցու քահանայապետ, Նորին Սրբություն -
ՊԱՎՂՈՍ Զ ՊԱՊԻՆ (Հոռմ),
Կոստանդնուպոլսի հունաց Տիեզերական պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԱԹԵՆԱԳՈՐԱՍԻՆ (Ստամբուլ),
Մոսկվայի և համայն Ռուսաստանի պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԱԼԵՔՍԻՆ (Մոսկվա),
Ալեքսանդրիայի և համայն Աֆրիկայի պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆԻՆ (Ալեքսանդրիա),
Ղպտի ուղղափառ եկեղեցու պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԱԲՈՒՆԱ ԿՅՈՒՐԵՂ Զ-ԻՆ (Ալեքսանդրիա),
Երուսաղեմի հունաց պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԲԵՆԵԴԻԿՏՈՍԻՆ (Երուսաղեմ),
Անտիոքի և համայն Արևելքի պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԹԵՈԴՈՍԻՈՍ Զ-ԻՆ (Դամասկոս),
Անտիոքի և համայն Արևելքի պատրիարք, Նորին Սրբություն
ՄԱՔՍԻՄՈՍ Ե-ԻՆ (Դամասկոս),
Սիրիական օրթոդոքս եկեղեցու և համայն Արևելքի պատրիարք,
Նորին Սրբություն ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՀԱԿՈԲ Գ-ԻՆ (Դամասկոս),
Համայն Եթովպիայի պատրիարք, Նորին Սրբություն
ԲԱՍԻԼԻՈՍԻՆ (Ադիս-Աբեբա),
Հնդկաստանի և Արևելքի մալաբար եկեղեցու կաթողիկոս, Նորին Սրբություն
ԲԱՍԻԼԻՈՍ ՈՒԿԵՆ Ա-ԻՆ (Կերալա),

- Համայն Վրաց պատրիարք-կաթողիկոս, Նորին Սրբություն
Ե Փ Ր Ե Մ Բ - Ի Ն (Թբիլիսի),
- Ռումին օրթոդոքս եկեղեցու պատրիարք, Նորին Սրբություն
Ժ Ո Ւ Ս Տ Ի Ն Ի Ա Ն Ի Ն (Բուխարեստ),
- Բուլղար օրթոդոքս եկեղեցու պատրիարք, Նորին Սրբություն
Կ Ի Ր Ի Լ Ի Ն (Սոֆիա),
- Լիբանանի մարոնիտ պատրիարք, Նորին Սրբություն
Ի Գ Ն Ա Տ Ի Ո Ս Զ Ի Ա Դ Ի Ն (Բեյրութ),
- Քենտրբերիի արքեպիսկոպոս, համայն Անգլիայի եպիսկոպոսապետ և
միտրոպոլիտ, Նորին Սրբություն դոկտ. Մ Ա Յ Զ Լ Ռ Ե Մ Զ Ի Ի Ն
(Լոնդոն),
- Աթենքի և համայն Հելլադայի միտրոպոլիտ, Նորին Սրբություն
Հ Ե Ր Ո Ն Ի Մ Ո Ս Ի Ն (Աթենք),
- Սերբիայի և համայն Հարավսլավիայի պատրիարք, Նորին Սրբություն
Հ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ն (Բելգրադ),
- Համայն Ալբանիայի և Տիրանի և Տուրեստի միտրոպոլիտ, Նորին Սրբություն
Դ Ա Մ Ի Ա Ն Ո Ս Ի Ն (Տիրանա),
- Վարշավայի և համայն Լեհաստանի միտրոպոլիտ, Նորին Սրբություն
Ս Տ Ե Ֆ Ա Ն Ի Ն (Վարշավա),
- Պրագայի և համայն Չեխոսլովակիայի միտրոպոլիտ, Նորին Սրբություն
Դ Ո Ր Ո Ֆ Ե Յ Ի Ն (Պրագա),
- Հայ կաթողիկե եկեղեցու պատրիարք, Նորին Ամենապատվություն
Ի Գ Ն Ա Տ Ի Ո Ս Պ Ե Տ Ր Ո Ս Պ Ա Թ Ա Ն Յ Ա Ն Ի Ն (Բեյրութ),
- Կիպրոսի արքեպիսկոպոս, Նորին Սրբություն
Մ Ա Կ Ա Ր Ի Ո Ս Ի Ն (Նիկոզիա),
- Նորին Ամենապատվություն կարդինալ
Ա Ղ Ա Զ Ա Ն Յ Ա Ն Ի Ն (Վատիկան),
- Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի ընդհանուր քարտուղար
դոկտ. Է. Բ Լ Ե Յ Կ Ի Ն (Ժնև),
- Արևմտյան Նյու-Յորքի եպիսկոպոսական եկեղեցու առաջնորդ
Լ Ո Ր Ի Ս Տ Ո Ն Լ Ե Վ Ի Ն Գ Ս Տ Ո Ն Ս Զ Ե Յ Ֆ եպիսկոպոսին
(Նյու-Յորք),
- Լատվիական ՍՍՀ ավետարանական-լուծարական եկեղեցու արքեպիսկոպոս,
Նորին Սրբազնություն Գ Ո Ւ Ս Տ Ա Վ Տ Ո Ւ Ր Ս Ի Ն (Ռիգա),
- Էստոնական ՍՍՀ ավետարանական-լուծարական եկեղեցու արքեպիսկոպոս,
Նորին Սրբազնություն Յ Ա Ն Կ Ի Յ Վ Ի Տ Ի Ն (Տալլին),
- Միջին Արևելքի հայ ավետարանական եկեղեցիների միության նախագահ,
Վերապատվելի Հ Ո Վ Հ Ա Ն Ն Ե Ս Ա Հ Ա Ր Ո Ն Յ Ա Ն Ի Ն
(Բեյրութ),
- Ֆրանչիսկյան միաբանության կուստոդ
Հ. Լ Ի Ն Ո Ւ Ս Կ Ո Պ Պ Ի Ե Լ Լ Ի Ի Ն (Երուսաղեմ),
- ԱՄՆ-ում Քրիստոսի եկեղեցիների ազգային խորհրդի նախագահ,
Գերապատիվ հայր Ռ Ո Ւ Բ Ե Ն Մ Յ Ո Ւ Լ Լ Ե Ր Ի Ն (Նյու-Յորք),
- Մոնակոյի եպիսկոպոս, Գերազնորն Շ Ա Ռ Լ Ռ Յ Ո Ւ Պ Ի Ն (Մոնակո),

Մխիթարյան ուխտի արքահայր, Գերհարգելի հայր
 ՀՄԱՅԱԿ վարդապետ ԿԵՏԻԿՅԱՆԻՆ (Վեներաբլ),
 Մխիթարյան ուխտի արքահայր, Գերապաշտ հայր
 ՄԵՍՐՈՊ վարդապետ ՀԱՊՈԶՅԱՆԻՆ (Վեներա),
 Վերապատվելի ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵԼՎԱԾՅԱՆԻՆ (Մարտի):

Այսօր, երբ մեր Փրկչի սուրբ Ծննդյան շնորհները երկինքեն կիցնեն երկիր՝ մեր օրերու աշխարհին, Մեր ջերմագին աղոթքն է, որ ազգերը բոլոր և մարդիկ բոլոր, բանան իրենց հոգիները սիրո և խաղաղության լույսին, որ իրենց կրաշխվի աստվածային առատ ողորմությամբ:

Երանի, երանի այդ լույսը թափանցեր ամենուր և փարատեր խավարը, խափաներ չարը և խորտակեր գործիքը պատերազմին:

Բարի մաղթանքներով կշնորհավորենք Ձերդ Սրբությունը մեզի շնորհված սուրբ տոներու առթիվ և հուսացյալ սրտով, հոգևին Ձեզի միացած կփառաբանենք պատգամը Բեթղեհեմի հրեշտակներուն՝

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Եղբայրական հարգալից սիրով ի Քրիստոս.

ՎԱԶԳԵՆ Ա.

ԵԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
 ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

ԾՆԹ.—Պատասխան հեռագրերը կտպագրվեն հաջորդ համարում:

ԱՄԱՆՈՐԻ ԵՎ ՓՐԿԶԻ ՀՐԱՇԱՓԱՌ ԵՎ ՍՈՒՐԲ ԾՆՆԴՅԱՆ
ՏՈՆԵՐԻ ԱՌԹՎ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԷ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ՆՈՐԻՆ ՍՈՒՐԲ ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ
Տ. Տ. ՎԱԶԳԵՆ Ա ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԵՎ ՆՎԻՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ԱԹՈՌՆԵՐԻ ՈՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋԵՎ
ՓՈԽԱՆԱԿՎԱԾ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ՀԵՌԱԳՐԵՐՆ ՈՒ
ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ՆՈՐԻՆ Ս. ՕԾՈՒԹՅՈՒՆ
Տ. Տ. ԽՈՐԵՆ Ա-ԻՆ (Անթիպիա),
ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԷ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՎ
Տ. ԵՂԻՇԵ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ (Երուսաղեմ),
ԹՈՒՐԿԻՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԷ, ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՎ
Տ. ՇՆՈՐՀՔ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ (Ստամբուլ),
ԲԱՐԵԽՆԱՄ ԲՈԼՈՐ ԹԵՄԱԿԱԼ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐԻՆ
ԵՎ ԳԵՐԱՊԱՏԻՎ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐԻՆ:

Աստուծո ողորմությամբ, վերստին կանգնած Նոր տարվա սեմին, կող-
ջունենք լուսափայլ հիշատակը Փրկչին մեր Քրիստոսի և Անոր Իջման տե-
ղեն ի Հայաստան աշխարհ, ամենայն հալոց սուրբ Էջմիածնեն կբերենք հայ-
րական օրհնություն և բյուր բարի մաղթանքներ Ձերդ Ամենապատվության,
տիրախնամ թեմիդ հոգևոր դատուն, թեմական-եկեղեցական վարչությանց,
պատվական անդամներուն և համայն հավատացյալ մեր զավակներուն:

Սուրբ Ծննդյան երկնառաք շնորհները սիրո և խաղաղության, թող իջնեն ու բաշխվին մեր օրերու խռովահույզ աշխարհին և բոլոր մարդոց ու ժողովուրդներուն, ու նաև մեր փոքր ածուխն, մեր սուրբ եկեղեցիին և ժողովուրդին՝ ի կատարումն մեր բոլորի ազնիվ ու արդար իղձերուն:

Խոնարհ և հուսացեալ սրտերով դեպի երկինք սևեռենք մեր հայացքը և քաղցրությամբ ընդունինք պատգամը Բեթղեհեմի հրեշտակներու՝ «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Խաղաղություն ընդ Ձեզ ամենեւին, որ եք ի Քրիստոս Հիսուս, ամեն:

Վ Ա Զ Գ Ե Ն Ա

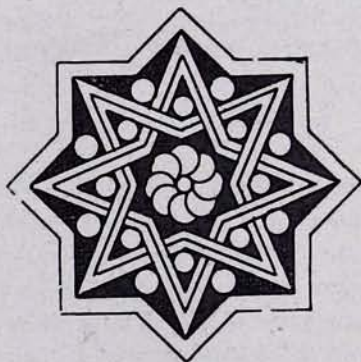
ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՎ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

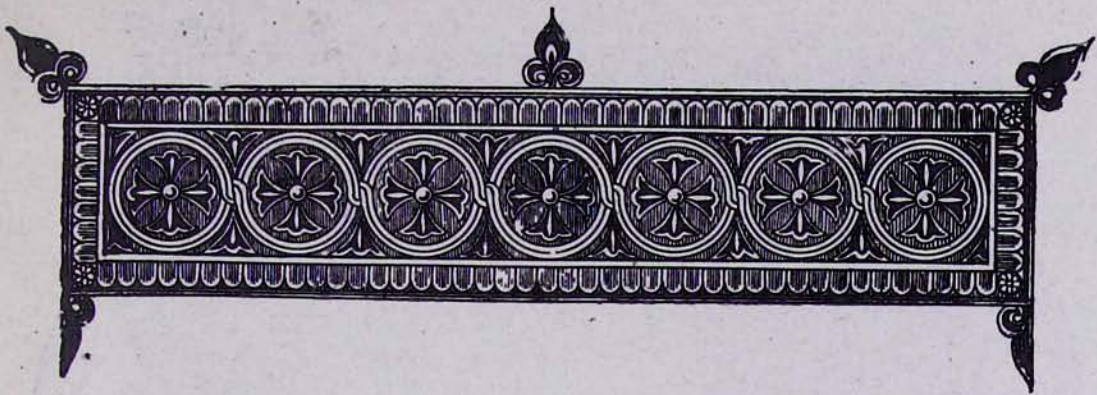
Ա. ԷԶՄԻԱԾԻՆ

*
* *

Նմանօրինակ շնորհավորական գրություններ ուղարկվեցին նաև թեմական և կենտրոնական վարչությանց և խորհուրդներին, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության Կենտրոնական վարչության (Նյու-Յորք), Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնարկության Կենտրոնական խնամակալության (Լիսաբոն), Արգարյան ավանդի և ս. Էջմիածնի հիմնադրամի հանձնաժողովին (Լոնդոն), ս. Էջմիածնի հանձնախմբին (Բեյրութ), Վարդանանց ապետներին (Ոստերտաուն), Կալկաթայի հայկական ընկերության վարչությանը (Կալկաթա), գաղութային վարչություններին, հայրենակցական, մշակութային, տիկնանց, երիտասարդաց և օրիորդաց զանազան կազմակերպություններին, Մայր Աթոռի և հոգևոր ճեմարանի բարերարներին և ծանոթ ազգային դեմքերին:

ԾՆԹ.—Պատասխան: Ուղագրերը կտպագրվեն հաջորդ համարում:

ՀԱՆԴԻՍԱՎՈՐ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳ ՓՐԿՉԻ ՀՐԱՇԱՓԱՌ
Ս. ԾՆԵԴՅԱՆ ՏՈՆԻ ԱՌԻԹՈՎ ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ

1969 թ. հունվարի 6-ին՝ երկուշաբթի.—
Մայր Աթոռում ավանդական հանդիսու-
թյամբ տոնվում է Փրկչի հրաշափառ ու
Ծննդյան տոնը:

Առավոտյան ժամերգությունից հետո, ժա-
մը 11-ին, Մայր տաճարում ու Ծննդյան
պատարագը մատուցում է լուսարարապետ
տ. Հայկազուն արք. Աբրահամյանը:

Ժամը 12-ին, Վեհափառ Հայրապետը
եկեղեցական թափորով, զանգերի ուրախ ու
հանդիսավոր դողանքի ներքո առաջնորդ-
վում է Մայր տաճար:

Ս. Պատարագի երգեցողությունը կատա-
րում է Մայր տաճարի երգեցիկ խումբը,
որին և իր մասնակցությունն է բերում նաև
տաղանդավոր երգչուհի Լուսինե Զաքար-
յանը՝ խմբի մենակատարուհին:

«Հայր մեր»-ից առաջ Վեհափառ Հայրա-
պետը առաջնորդվում է Ավագ սեղան
Փրկչի ու Ծննդյան խորհրդի մեծ ավետիսը
տալու հայ եկեղեցուն, բովանդակ հայ ժո-
ղովրդին, Իր ոգեշունչ քարոզի մեջ, որը

նույն գիշեր ձայնասփռվում է Երևանի ու
դիտկայանից: Վեհափառ Հայրապետի ծը-
նընդյան քարոզը տպված է ամսագրի սույն
համարում (էջ 14):

Հավարտ ու պատարագի, պատարագիչ
սրբազան հոր հանդիսադրությամբ կատար-
վում է Զրօրհնյաց կարգը՝ ի հիշատակ
Քրիստոսի մկրտության «Ի Յովհաննէ ի
Յորդանան գետ»:

Հանդիսության ավարտին Վեհափառ Հայ-
րապետը առաջնորդվում է Վեհարան, ուր
շնորհավորություններ է ընդունում ու
Ծննդյան տոնի առիթով:

Ն. Ս. Օծությունը Վեհարանում օրհնում է
ազգն ու եկեղեցին, հայրենիքն ու ժողովըր-
դին՝ մաղթելով խաղաղություն աշխարհին,
քարօրություն՝ հայրենյաց և ժողովրդին հա-
յոց:

Օրվա հանդիսությունը ավարտվում է
Վեհափառ Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով:

Քրիստոս ծնաւ եւ յայտնեցաւ:

**ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԲԱՐՈՁ
ՓՐԿՉԻ ՀՐԱՇԱՓԱՌԻ ԾՆՆԴՅԱՆ ՏՈՆԻ ԱՌԹԻՎ
ՄԱՅՐ ՏԱԾԱՐՈՒՄ**

(1969 թ. հունվարի 6)

Յանուն Հօր և Որդոյ և Հոգւոյն Սրբոյ ամէն:

Սուրբ գրական Արարատի մեր երկրեն, Միածնաւէջ մեր սրբազնասուրբ տաճարեն, Քրիստոսի հրաշալի Ծննդյան առիթով, ձեզի կուգանք, հաւատացլալ զավակներ Մեր, որ ի Հայաստան և ի սփյուռս աշխարհի: Ամեն նման ցնծալի առիթներով Մենք ձեզմով կմխիթարւիմք, ձեզմով կգորանանք, ձեզմով լավատես կդառնանք և ձեզի ամենուր համար աղոթք կկարդանք: Դուք, Մեր սիրելիներ, Մեր հարազատներ, դուք մեր կենդանի եկեղեցին եք, դուք մեր ապրող ու աճող ժողովուրդն եք: Դուք հույսն ու ապավենն եք և պարծանքը սուրբ Էջմիածնի և Հայոց Հայրապետի:

Արդ, բացեք ձեր սրտերը, ձեր հայտ սրտերը և Փրկչի Իջման սուրբ սեղաններեն ընդունեցեք Մեր բերած օրհնությունը և շնորհները մեր Տիրոջ՝ Քրիստոսի լուսաշող Ծննդյան և Աստվածահայտնության: Եվ հույսով հափըշտակված դեպի երկինք նայեցեք՝ լսելու պատգամը Բեթղեմեմի հրեշտակներուն՝

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաւնութիւն»:

Ինչքա՛ն քաղցր կհնչէ այս երգը, մեր օրերու մարդոց, ժողովուրդներուն բոլոր, որոնք դարերու ծարաւը ունին՝ խաղաղ ու արդար կյանքի:

Դիտեցեք ձեր շուրջը, մոտն ու հեռուն, գրեթէ ամեն տեղ՝ խոռվահույզ վիճակ, սպառնացող վտանգներ բազում և նույնիսկ մահաափշյուռ կրակ պատերազմի:

Փառք երկնքին պայծառ ու բարի, որ աշխարհին և մեզի ամենուս այսօր կբաշխէ հույսը խաղաղության, հույսը փրկության:

Արդ, զավակներ Մեր, երկինք նայեցեք, ձեր հոգիները երկինք դար-

ձուցեք, խաղաղության խոսքով զիրար ողջունեցեք, սիրո շաղախով եղբայրներ եղեք:

Խաղաղություն, սեր՝ ահա խոսքերու ոսկին և ինքը խոսքը, որ էր ի սկզբանե, զի Աստված սեր է և խաղաղության Աստված:

«Յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» դարերու աղերսանքը եղավ մեր տանջված ազգին ու եկեղեցիին: Դարեր շարունակ հռչակված աշխարհը Հայոց և մահաբեր ժողովուրդը մեր, պատմության բեմին վրա կանգնած, կենդանի վկաներն են անլուր ողբերգությանց: Ու մտածել, թե մեր ազգի ողբերգության մեծագույնը, մեր օրերն հազիվ հիսուն և ավելի տարիներ առաջ կատարվեցավ, 1915-ի սև, անգութ տարին: Առաջին ցեղասպանությունը՝ մեր ապրած դարուն:

Հայաստանյայց եկեղեցին և ամեն հայ մարդ ինչպե՞ս հանդուրժեն նոր կրակ ու ավեր, նոր պատերազմներ, այն ալ հյուեական ահարկու ուժի մեր դարաշրջանին:

Բոլոր ազգերը, բոլոր մարդիկ, մեր մեհմեհներն են, մեր եղբայրները՝ իբրև որդիք միևնույն Արարչին: Այսօր Վիետնամի մեջ մեր արյունն է, որ կհոսի, մեզմե ամեն մեկու հոգիի ու խղճի երակներն:

Տեր Հիսուս Քրիստոս, սիրովդ Քո հուր «ճմլե սրտերը քար» մեր օրերու մարդոց և փշրե Քո աշովդ ամենափրկիչ՝ պատերազմի գործիքը մահվան: Մենք չենք կամենար պատերազմ ոչ ոքի կողմն և ոչ ոքի դեմ: Նույնիսկ արդարությունը թող խաղաղությամբ ըլլա: Պետությունները ամեն՝

«Թող հալեցնեն իրենց սուրերը և նիզակները և շինեն խոփեր ու մանգաղներ, ոչ մեկ ազգ ուրիշ ազգի վրա թող սուր չբարձրացնեն, և թող այլևս ոչ ոք չուսանի հնարքը պատերազմին» (Եսայի Բ 4):

Այս է հավատամքը մանավանդ մեր եկեղեցիին և ազգին ամբողջ, որ իր մոխիրներեն փյունիկի պես հառնած, իր մայր հողի վրա հաստատ քայլերով կընթանա իր նոր կյանքի ապահով ու լուսավոր ճամփով, օրեցօր անելով, միշտ կառուցելով երգ ու ծաղիկով:

Իրավ է, մայր Հայաստանը իր վերածնունդը կապի: Տքնության, վերելքի ստեղծարար երթի նոր դարաշրջանն է հայոց պատմության:

Փառքերն անցյալի ներկան կոգեկոչեն, իսկ լուսավոր ներկան կյանք կու տա անցյալին: Այս անցնող տարուն մեր մայր երկիրը, ժողովուրդը մեր, մեկ սիրտ, մեկ հոգի, երկինք բարձրացուց հաղթության կոթողը Սարդարաբադի և կյանքի կոչեց հին Էրեբունին:

Ծշմարիտ է, այո՛, որ շատ դարեր առաջ հին Էրեբունին հիմքերը դրավ նոր Երևանին, բայց առավել ճշմարիտ է, որ նոր Երևանը իր մտքի հուրով, իր բազկի ուժով, երեք հազար տարի հետո, որոնեց, պեղեց և լույս աշխարհ բերավ իր մեծ պատմության առաջին քարը:

Ով հայու սիրտ ունի, կտեսնե այս ամենը, կզգա, կհրճվի և իր բարի ձեռքը կերկարե ամենայն հայոց ապագան կերտող իր հայաստանցի եղբոր՝ իբրև ընծան իր հայ հոգիին:

Մկրտիչ Պեշկոպաշյանի քնարեն կարծեք երկնքի հրեշտակներն է, որ կերգեն, պատգամ բերելով մեզի այս օրերուն, երբ մեր հայրենի ժողովուրդը մեծ բանաստեղծի ծննդյան հարյուրամյակը կտոնախմբե:

«Երբ ալևոր Մայրն Հայաստան
Տեսնե զորդիս յուր քովե քով,
Սրտին խորունկ վերքն դաժան
Քաղցր արտասովաք բուծին ցողով:

Մեկտեղ հոգնինք, մեկտեղ ցանենք,
Մեկտեղ թափին մեր քրտինքներ,
Ըզհունձ բարյաց հերկինս հանենք,
Որ կյանք առնուն Հայոց դաշտեր:

Ընդ աստեղոք ինչ կա սիրուն,
Քան զանձկայի եղբայր անուն:

Հայոց եկեղեցին և իր սպասավորները հայո սիրտ ունին: Սուրբ Էջմիածինը ի հնուց անտի, հայրենական ոգիով լեցուն, եղած է հովիվ, եղած է դաստիարակ, եղած է պաշտպան հայրենյաց: Անկորնչելի փառքի տիտղոսն է այդ Մայր Աթոռին և Հայրապետներուն մեր լուսաբնակ:

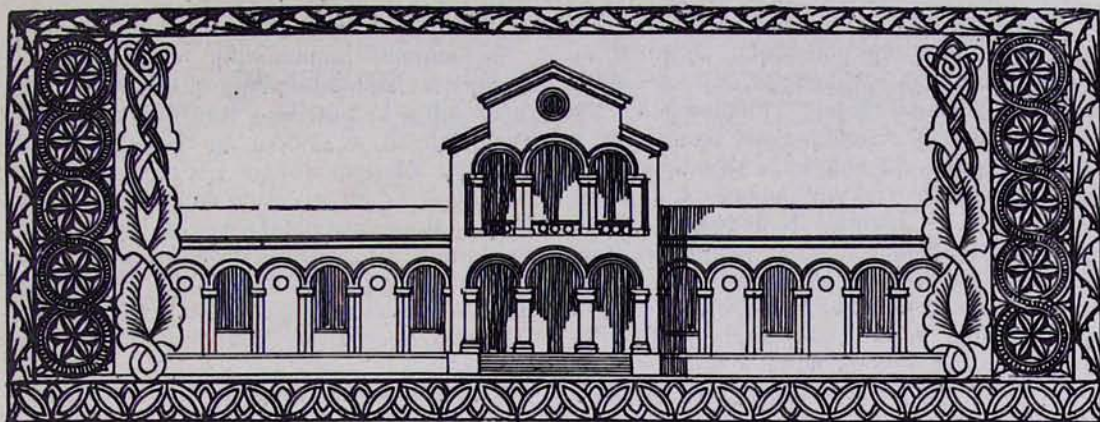
Արարատ լեռան կողքին՝ պահակ, Աստված Էջմիածինը պարզեց հայուն:

Թող Տերը անասան պահպանե, խաղաղ, անվտանգ երկիրը մեր անըման, անուշն Հայաստան և վեմն ու աղբյուրը անոր հավատքին, անոր հոգիին, լուստ խորանը սուրբ Էջմիածնի:

Սիրեցյալ որդիք Մեր, որ ի հայրենիս և որ ի հեռավոր հյուրընկալ ափեր, սուրբ Ծննդյան ավետիսով, կողջունենք ու կօրհնենք զձեզ բոլորդ մաղթելով ամենուդ երջանիկ, անխող երկար տարիներ, սիրով միաբան, մեր մայր եկեղեցվո սուրբ հովանիի ներքև:

Ծնորհք և սէր և խաղաղութիւն Յիսուսի Քրիստոսի Տառն մերոյ, եղիցին ընդ ձեզ, այժմ և յաւէտ. ամէն:

ԱՄԱՆՈՐԸ ՀՈԳԵՎՈՐ ԾԵՄԱՐԱՆԻ ՀԱՐԿԻ ՏԱԿ

1968 թվականի դեկտեմբերի 31. երեք-
շաբթի օր, և գիշեր՝ ամանորի:

Հոգևոր ճեմարանի հյուրընկալ հարկի
տակ, ամանորական սեղանների շուրջ, հա-
մախմբվում են մի անգամ ևս Մայր Աթոռի
միաբանությունը, Գեր. հոգ. խորհրդի,
Վերստուգիչ հանձնաժողովի անդամները,
«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրական կազ-
մը, ճեմարանի դասախոսներն ու ուսանո-
ղությունը, մայրավանքի ղեկավար պաշտո-
նեությունը, իրենց պարտքը կատարած աշ-
խատանքի մարդկանց արդար խղճով և
գոհունակությամբ միասին ճանապարհելու
անցնող տարին, որը եղավ իրապես իրա-
դարձություններով հարուստ տարի Մայր
Աթոռի, մայր հայրենիքի և բովանդակ հալ
ժողովրդի համար, հոգևոր-եկեղեցական,
մշակութային, հայրենասիրական տեսակե-
տից և վառ հույսերով, երազանքներով և
պայծառ լավատեսությամբ ողջունելու նոր
տարին, որը բացվում է մեր առաջ որպես
նոր կյանքի սպիտակ մատյան:

Ժամը 20-ին Վեհափառ Հայրապետը
մուտք է գործում ճեմարանի հանդիսությանը
սրահը, ուրախ ծափահարությունների,
երախտազետ ժպիտների ու սրտատույ բա-
րեմաղթությունների ներքո, նախագահելու
ամանորական ավանդական սեղանին:

Հայոց Հայրապետը ուրախ տրամադրու-
թյամբ օրհնում է Մայր Աթոռի բարիքներով
զարդարված նոր տարվա սեղանը, որի
շուրջ ստեղծվում է ամանորի հատուկ խո-
հերով, մտորումներով օծուն, վանական
ջերմիկ մթնոլորտ:

«Ցանկանալով ցանկացալ ուտել զՋատի-
կըն աշակերտօքս հանդերձ»:

Հանդիսության սկզբում հուտընկալս ուն-
կընդրվում է Տերունական աղոթքը և Հայ-
կական ՍՍՀ պետական հիմնի նվագը:

Ամանորին նվիրված երեկույթը բանալով
հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Ներսես Ժ.
վրդ. Պոգապալյանը նշում է, թե ինչքան
քաղցր ու ներշնչող է պահը, երբ մի անգամ
ևս Հայոց Հայրապետի օրհնաբեր ներկայու-
թյամբ հավաքված Մայր Աթոռի միաբանու-
թյունը, ճեմարանի դասախոսական կազմն
ու ուսանողությունը, վանքի պաշտոնեությու-
նը, հոգևորական թե աշխարհական, գոհու-
նակությամբ հրաժեշտ են տալիս անցնող
տարվան և միասիրտ ու միական, սրտագին
երախտագիտությամբ լցված դեպի համազ-
գային այս սուրբ հաստատությունը, որ ամե-
նայն հայոց Մայր Աթոռ ու Էջմիածին է,
դիմավորում՝ նոր տարին:

Մայր Աթոռի լուսարարապետ տ. Հայ-
կագուն արքեպիսկոպոսը, արտահայտելով
բոլոր ներկաների խոհերն ու երախտագի-
տական զգացմունքները, առաջարկում է
բաժակ բարձրացնել Մայր Աթոռ ու Էջ-
միածնի անսասանության, պայծառության
և նրա արժանավոր գահակալի՝ Հայոց Հայ-
րապետի թանկագին կենաց արևշատու-
թյան և Նրա եկեղեցանվեր, հայրենաշեն
գործերի հաջողության համար:

Սրտագին բարեմաղթություններին ձայ-
նակցում է ճեմարանի երգչախումբը հրե-
չեցնելով վեհ և հանդիսավոր Մայր Աթոռի
հիմնը՝ «Էջ միածինն ի հօրե» շարականը:

Ն. Ս. Օծույթունը խորապես հուզված ու բարձր տրամադրությամբ, նոր տարվա խոհերով, մտորումներով համակված էր օրհնությունն ու ամանորական պատգամն է տալիս բոլոր ներկաներին, շեշտելով, որ Հայաստանյայց առաքելական եկեղեցին Մայր Աթոռ ս. Էջմիածնի հովանու ներքո, իր աստվածատուր, հոգևոր հայրենասիրական առաքելությունը կկատարի հայ ժողովրդի ծոցում, թե՛ Մայր հայրենիքի մեջ և թե՛ ափյուրքի բոլոր տարածքի վրա, մեր սրբազան նախնիների ոգով և ներշնչումով, բովանդակ հայության գերագույն շահերի գիտակցությամբ: Հայոց Հայրապետը իր ոգևորիչ պատգամի վերջում սրտագին բարեմաղթություններ է անում հայ եկեղեցու պաշտոության, մայր հայրենիքի և բովանդակ հայ ժողովրդի բարօրության համար, գալիք պայծառ օրերի հեռանկարներով խանդավառ:

Ամանորի սեղանների շուրջ ստեղծված խանդավառությունը ավելացնում են հոգևոր ճեմարանի սաները, իրենց երգերով ու արտասանություններով:

Ճեմարանի երգչախումբը, երաժշտության դասատու խորեն Մելիսանեջյանի ղեկավարությամբ, կատարում է «Սեղանն է առատ», «Կաղանդի երգ», «Կենաց երգ», «Հայոց գինի», «Գարուն Երևան», «Խումար պառկե», «Այ ֆորկա», «Էրեբունի» խմբերգերը: Գլխավորում ուսանող Հովհաննես սրկ. Գրվրգյանը արտասանում է Սիմեոն Երևանցու «Նոր տարի»-ն, նույն լսարանից Հակոբ սրկ. Նալբանդյանը՝ Արամ Արմանի «Գագել հայրենի ձմռան մասին»-ը, Ա լսարանի Տիգրան Սահակյանը՝ Գեղամ Մարյանի «Մաղթանք նոր տարվա առթիվ», նույն լսարանից Խաչիկ Խաչատրյանը՝ Ս. Վահունու «Օրացույց»-ը և Արթուր սրկ. Մարգարյանը՝ «Էջմիածին» ժողովրդական տաղը:

Գլխավորում ուսանողներ Հովհաննես և Արարատ սարկավագները դաշնամուրի վրա նվագում և երգում են Ա. Բաղդասարյանի «Գայանե»-ն, Բ լսարանից Վարդան Տեղլեքյանը՝ Հելլերի «14-րդ Էտյուդ»-ը, Գ դասարանից Հակոբ Քյուսեյանը՝ առաջին վալսը, Ա լսարանից Արտաշես Մուշեղյանը՝ Չայկովսկու «Հիվանդ Պուպրիկը», Ա լսարանից Խաչիկ Խաչատրյանը՝ Ա. Խաչատրյանի «Անտանտինա», և Ա դասարանից Ավետիս Արթիկյանը՝ Բեթովենի «Սոնատան»:

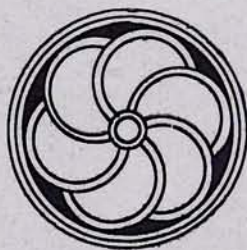
Հանդիսության ընթացքում ուսանողության ուղղած և նոր տարվա խոհերով համակված հուզիչ ու ջերմ ելույթներ են ունենում ճեմարանի դասախոսներ Ա. Հատիսյանը, Գր. Գյուլյանը, Պ. Ծախբազյանը, Ս. Անթույանը, Ս. Հովիվյանը:

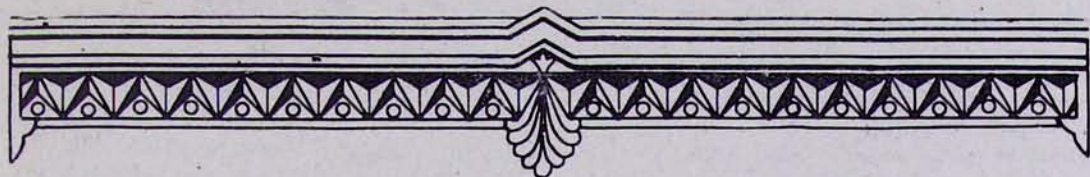
Մի պահ հանգչում են դահլիճի լույսերը, մոմերի դժգույն ու պալլացող ճշույլների ներքո մի խումբ ուսանողներ կատարում են ծննդյան երգեր՝ «Խորհուրդ մեծ և սքանչելի», «Ով զարմանալի», «Այսօր ծայնն հայրական» և օտար լեզուներով ծննդյան այլ մեղեդիներ, Փրկչի Աստվածահայտնության և Ծննդյան մեծ խորհրդի քերկրանքը բաշխելով բոլոր ներկաներին:

Ավելի ուշ, ընդհանուր խանդավառության և ուրախության մեջ, հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Ներսես Ծ. վարդապետը սրամիտ ու դիպուկ «կաղանդչեք»-եր է բաժանում միաբանությանը և դասախոսներին հաջող ու համեղ քննության արդյունքներով:

Գիշերվա ժամը 23-ին, խմբովին երգված «Հայր մեր»-ով և Հայոց Հայրապետի «Պահպանիչ»-ով ավարտվում է նոր տարվան նվիրված հանդիսությունը հոգևոր ճեմարանի հարկի տակ:

Ծնորհավոր Նոր տարի:

ԳՐԻԳՈՐ ԳՅՈՒԼՅԱՆ

(Դասախոս հոգևոր ճեմարանի)

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՆՈՐ ՏԱՐՎԱ ՍԵՄԻՆ ԵՎ ՄԱՂԹԱՆՔՆԵՐ*

Դեկտեմբերի 31-ի այս գիշերը, Կաղանդի գիշերը, մենք կանգնած ենք հին ու նոր տարիների սահմանագլխին: Այս գիշեր մի տարի ևս պոկվելով մեր կյանքից՝ միանում է հավիտենության, կամ, հակադարձաբար, մենք ինքներս ենք մի տարով մոտենում հավիտենության:

Հավիտենությունը ժամանակն է, ու ժամանակը Անծանոթի գոյության ձևն է՝ անըսկիզբ, անվախճան:

Մարդը իր գոյությամբ, իր հարատև ստեղծագործությամբ վկայում է Անծանոթի փառքը, որովհետև Անծանոթը բնակվում է մարդու մեջ, գործում է մարդու միջոցով, և մարդու բացահայտումով՝ փառավորվում է: Առանց հավատքի օգնության՝ փակ է ճամփան, խավարը՝ անթափանց, որովհետև խիստ սահմանափակ են մեր գիտելիքները, և օվկիանոսի համեմատությամբ՝ նրանից հանված մի կաթիլ ջրի չափ անգամ չկան: Այնքան անհուն է Անծանոթն իր հարափոփոխ գոյությամբ, իր այլազան փոխակերպումներով:

Ամեն կողմից, ամեն բոլակ, ամեն քայլափոխին, տխրության թե ուրախության ժամին, սիրո թե ստեղծության մեջ, խիզախումների թե նահանջի պահին՝ մենք զգում ենք Անծանոթի անտեսանելի ներկայությունը: Նա է որոշում, նա է գծում մեր գոյության ճանապարհը:

Այս գիշեր քաղաքակիրթ մարդկությունն ամբողջ առանձին ուրախ սեղանների շուրջ համախմբված՝ տոնում է նոր տարին: Նոր տարին անվախճան ժամանակի և վերանորոգվող կյանքի խորհրդանիշն է: Մեր այսօրը երեկի շարունակությունն է, ինչպես մեր վաղը՝ մեր այսօրի շարունակությունը:

Ինչպես մեր այսօրը նման չէ մեր երեկին՝ այնպես էլ մեր վաղը նման չի լինելու մեր այսօրին: Այս միանմանության և այս բազմազանության մեջ է ամբողջ կյանքի խորհուրդն ու իմաստը: Ժամանակն ինքն իր մեջ՝ միասնական է, անբաժան, անտրոհելի: Փոփոխական է միայն մարդը, եզակի, առանձին անհատ մարդը: Բայց անփոփոխ է մարդկությունը, այն, որ հավիտենական է, այն, որ ժամանակի թանձրացյալ արտահայտությունն է և նրա իմաստավորումը միաժամանակ: Ժամանակը, իր անվախճան հոսանքի մեջ, մնում է անփոփոխ: Փոխվում է միայն մարդը: Փոխվում է հույզերով, ապրումներով, մտորումներով, փոխվում է ցանկություններով, երազներով, խիզախումներով, տեսիլքով: Եվ մարդու այս անընդմեջ փոփոխությունը անվախճան ժամանակի հարստացումն է խորությամբ և պանծացումը՝ մակերեսով:

Փոփոխվող, վերջացող ու վերակտող կյանքի տոնն է Նոր տարին: Այս է պատճառը, որ Նոր տարվա սեղանը միայն ու միայն ուրախության սեղան է, որովհետև էթե անցնում է մասնակին, մնում է ընդհանուրը, էթե անցնում է մարդը, մնում է մարդկությունը, որն հարստանում, ճոխանում է իր մեջ ընդունելով ամեն մի անցնող մարդու հույզերի, մտորումների և իրագործումների ամբողջ հարստությունը:

Ո՞րն է արդյոք այն իմաստը, որ մարդը ծրարել է նոր տարվա խորհրդի մեջ: Նոր տարվա խորհուրդը, իմ կարծիքով, ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ ծանոթի և անծանոթի հավիտենական կամրջումը՝ կյանքի հարատևման միակ նախապայմանն ու ամենահզոր գործոնը:

Ծանոթը ավարտված գործն է՝ իր կենսահյուրը սպառած ստեղծագործություն, որն անվախճան ժամանակի մեջ մնում է որպես

* Խոսված դեկտեմբերի 31-ի գիշերը, Ամանորի սեղանի շուրջ:

նյութական բարիք և իրողություն, որպես իրային ապացույցը այն բանի, որն այլևս չի կարող կրկնվել:

Նոր տարվա սեմին, դեռ ներս չմտած, մարդիկ սովորաբար հետադարձ մի հայացքով չափում են իրենց անցած ուղին, հանրագումարի բերում իրենց կյանքի փորձը: Եվ այստեղ ահա, հին ու նոր տարիների սահմանագլխին, ծանոթի և անծանոթի բախումից, հակասությունների միասնությունից՝ մեր հույզերից ու հույսերից, մեր արցունքից ու ծիծաղից, մեր տխուր ու բարի վերհիշումներից հյուսվում է մեր կյանքի երգը: Երգով ենք մենք մեզանց հեռացնում ծանոթը և մոլեգին ուսումնով անցնում նոր տարվա սահմանը: Սահմանից անդին Անծանոթն է՝ իր հավիտենական կանչով, իր անդադրում հրավերով:

Նոր տարվա սեմին մենք ձևակերպում ենք մաղթանքներ, բարեմաղթություններ, ցանկություններ, երազանքներ, որոնք ոչ այլ ինչ են, թե ոչ Անծանոթի կանչին ու հրավերին տրված պատասխաններ: Անծանոթի հպումից՝ մանուկը ծափում է, ցնծագին ծափ է տալիս և, զգեստավորված իր անմեղությանը, ոսկե ծառից կախված հրաշալի խաղալիքներ է երագում: Անծանոթի հաճախանքը հրդեհում է երածշտի ներքին տեսողությունը և կախարդական հնչյուններով դաշնակորում է նրա սրտի ու հոգու ելևէջները: Անծանոթի թելադրանքով՝ բանաստեղծական չափատողների մեջ՝ անձն, անգույն քառսից Ջան է կաղապարում բանաստեղծը՝ կյանքի ներդաշնակությունը անձրեվելով ծարաված հոգիների անդաստանի վրա: Անծանոթի ցուցումով՝ լուսավոր պողոտաներ, երկնահաս շենքեր է երագում ճարտարապետը, անհնարին սխրանքների մասին է մտածում հերոսը, գյուտարարը: Նոր նախագծումներ է անում պետական գործիչը, ներանուշ տեսիլքով է լաստավարում հոգևորականը: Եվ այսպես ահա բոլորը, մեծ թե փոքր, տեղ թե ծառա, իշխան թե ռամիկ նոր տարվա սեմին լցվում, բեղմնավորում, աճում և հզորանում են Անծանոթի ամենակարող գործությամբ:

Ահա այս է, իմ կարծիքով, որ կազմում է նոր տարվա խորհուրդը: Նոր տարվա ամբողջ հմայքը, խորհուրդը պայմանավորված է Անծանոթի կախարդանքով: Անծանոթն է ամ ստեղծարար սկիզբը, որտեղից սնվում է մեր կենդանությունը, որտեղից սկսվում է մեր գոյության իմաստավորման և տարազավորման հրաշապատում դյուցազնագիրքը: Եվ անծանոթը այլ անունով կոչվում է Աստված, որին վկայելու և փառավորելու համար ստեղծված է մարդը՝ ողջ բնության

և ստեղծագործության թագն ու պարծանքը:

Նոր տարվա այս ուրախ սեղանի շուրջ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի գլխավորությամբ, համախմբված են այս սուրբ հաստատության հոգևորական և աշխարհական աշխատողները: Նոր տարին ինչպես ուխտի վերանորոգման, այնպես էլ աշխատանքային ծրագրերի նախագծման օր է: Կյանքը առաջ չի շարժվում միայն մեծ խոսքերով, մեծ նախագծումներով: Բավական է, որ մեզանից ամեն մեկը գիտակցի իր տեղն ու դերը հասարակության մեջ և ըստ այն էլ գործի. անկախման գործերը լավ կընթանան: Մեր գործունեության ոլորտը սուրբ էջմիածինն է, որի պայծառության համար կոչված ենք աշխատելու մենք բոլորս:

Իսկ ի՞նչ է սուրբ էջմիածինը:

Սուրբ էջմիածինը մեր ժողովրդի հոգեկան թագավորության անառիկ միջնաբերդն է: Այսօր ոչ մեր արքաները կան և ոչ էլ նրանց արքայական պալատները: Այսօր ոչ մեր իշխանները կան և ոչ էլ նրանց իշխանական ապարանքները: Բայց կա սուրբ էջմիածինը իր գահակալով. կան մեր ոգու ամրոցները՝ մեր սքանչելի տաճարները: Ինչո՞վ բացատրել այս երևույթը: Պատահականությամբ արդյոք: Ո՛չ, կյանքում պատահականություններ չկան: Կյանքում ամեն ինչ ունի իր ներքին տրամաբանությունը: Այսօր սուրբ էջմիածինը կա, որովհետև մեր ժողովրդը այն կատուցել է իր հոգու նմանությամբ, իր հոգու վեմի վրա, նրա մեջ խտացրել է այն ամենալավն ու ամենավսեմը, որ նա տեսել, ընկալել, ըմբռնել և իմաստավորել է կյանքում: Միավելում են բոլոր նրանք, ովքեր պատմությունը նույնացնում են դեպքերի ու թվականների պատմության հետ: Մարդը ի սկզբանե աստված չէ, բայց նա իր ստեղծագործությամբ աստվածանում է, իր էությամբ խորխորատներից վեր է խոյանում դեպի իր հոգու կատարները, այնտեղից գլխաված տեսնելով՝ նրան նմանվելու համար: Իսկական պատմությունը՝ մարդու այս աստվածասման ընթացքի հալեփառումն է: Այս տեսակետից սուրբ էջմիածին պատմությունը, նրա կատուցման և խորհրդի ամբողջական պատմությունը մեր ժողովրդի պատմությունն իսկ է, իր արտահայտության ամենավսեմ ձևի մեջ: Այս սուրբ տաճար, քարեղեն այս հուսկապ կոտույցը մեծ աջին աննյութանում է, իր խորհրդով լցնում է մեր ամբողջ պատմությունը՝ դառնում նոս օստնեռանի ամենահիմնական տոբիտոն: Սո՛րոք էջմիածինը մեծ աջին ոհաի եռնհնք ծավոս ամն ռուսեռեն սահո՛րիս: Ի, որից բարձրանալով մենք գլխա-

ված ենք տեսնում: Ահա այս է սուրբ Էջմիածինը ամեն մի ճշմարիտ հայի համար:

Ծնորհավոր Ձեր Նոր տարին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ, մեր պատմական սուրբ Աթոռի արժանընտիր գահակալ: Սուրբ Էջմիածինը իր խորհրդով ոգեշնչում և պարտավորեցնում է Ձեզ. Ձեզ առանձնացնում, վեր է բարձրացնում սովորական մահկանացուներից: Դուք այսօր պատմություն եք և պատմության շարժիչ ուժերից մեկը: Դուք այսօր այն միակ համահայկական անձնավորությունն եք, որի մեջ մարմնավորվում է մեր ժողովրդի բարոյական միասնության խորհրդանիշը: Սուրբ է Էջմիածինը, սուրբ է նրա գահակալը:

Ծնորհավոր Ձեր Նոր տարին, ով հավատքի որդիներ, մեր ազգի ու եկեղեցու ծառայության կոչված մատաղահաս հոգիներ: Ձեր կոչումի գիտակցության հետ ունեցեք նաև ձեր կոչման հպարտությունը: Ձևավորված կարելի է ճանաչել միայն հոգու բացարձակ անմեղությամբ, սիրո ներանուշ ուժով, համաափյուռ բարության շողարձակումով: Անտարբերությունը չարի նկատմամբ հավասարազոր է մեղսակցության: Պետք է խափանել չարը, նպաստել բարու հաղթանակին: Հավատացեք Աստծուն, հավատացեք մարդուն, և վկայեցեք. վկայեցեք հանուն սիրո, հանուն արդարության, հանուն վերանորոգվող կյանքի հավիտենական ճշմարտության: Թող սերը առաջնորդի ձեզ, խոնարհությունը բարձրացնի ձեզ, ծառայության ոգին վարձատրի ձեզ: Եթե դժվար է հայ լինել, բայց պատվի գործ է հայ լինել: Ուր էլ լինեք, միշտ բարձր պահեցեք մեր ժողովրդի արժանապատվությունը: Ատամներով պաշտպանեցեք մեր լեզուն. բարձր, գեղեցիկ, վայելուչ հնչյուններ ենք այն: Եթե երբեմն վհատություն իջնի ձեր հոգիներին, հիշեցեք այս տունը, հիշեցեք աստվածահաստատ սուրբ Էջմիածինը: Հիշեցեք ձեր փառավոր, աստվածախոս նախնիներին. ոգեշնչվեցեք նրանց օրինակով, գոտեպնդվեցեք նրանց հավատքով: Մեր ժողովուրդը հավատքի ժողովուրդ է, ունի տեսիլք, հղացք ու պացք: Դուք տեսաք դրանց ապացույցները, դուք տեսաք Հոփսիմեն, Հաղպատն ու Սանահինը: Դուք ամեն օր տեսնում եք սուրբ Էջմիածնի երկնալաց կաթողիկեն: Մոռացեք ճահիճը: Մի խոնարհվեք ուրիշ կուռքերի առաջ: Նայեցեք վերև. դիտեցեք մեր եկեղեցիների սրածայր կաթողիկենները: Նրանք ձեզ ցույց կտան երկնքի ճանապարհը:

Ծնորհավոր Ձեր Նոր տարին, սրբազան հայրեր, բարեշնորհ սարկավազներ, դասախոս ընկերներ, աշխատակից եղբայրներ: Թող սկսվող նոր տարին ձեզ բերի երջանկություն, ձեր ազնվագույն իղձերի, երազանքների իրագործում: Թող սկսվող նոր տարին լինի մեր հայրենի կառավարության, մեր հարազատ ժողովրդի հզորացման, ստեղծագործ աշխատանքի, խաղաղության և երջանկության տարի: Թող սկսվող նոր տարին լինի հայրենի հողի վրա, հայ պետության, հայ եկեղեցու հովանու ներքո՝ մեր բազմաչարչար, աշխարհափյուռ հայ ժողովրդի տունդարձի, համախմբման և ամբողջացման տարի:

Ս. ԱՏԵՓԱՆՈՍԻ ՏՈՆԸ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՒՄ

Այս տարի, դեկտեմբերի 24-ին, երկու-շաբթի օրը, Մայր Աթոռում ավանդական հանդիսությամբ նշվեց նախավկա և առաջին մարտիրոս ա. Ստեփանոսի տոնը, որը տոնն է նաև Մայր Աթոռի սարկավագների և հոգևոր ճեմարանի սաների:

Այս ուրախ տոնի առթիվ Մայր տաճարում կատարվեցին շնորհաբաշխումներ երեկոյան ժամերգությունից հետո: Երեքշաբթի օրը, դեկտեմբերի 23-ին, ողջ միաբանությունն ու հոգևոր ճեմարանի սաները մասնակցում են նախատոնակի հանդիսությանը, որը կատարվում է տաճարի հյուսիսային թևին գտնվող ա. Ստեփանոսի խորանի առջև:

Հավարտ նախատոնակի արարողության, հոգևոր ճեմարանի տեսչության միջնորդությամբ և Վեհափառ Հայրապետի բարեհաճ արտոնությամբ Բ լսարանի երկու ուսանողներին՝ Ղազարոս Կյուրեղյանին և Վարդան Տեղեքյանին տրվում է կիսասարկավագության աստիճան ձեռամբ Մայր տաճարի լուսարարապետ տ. Հայկազուն արքեպ. Աբրահամյանի:

Ապա ուրախ կրելու իրավունք է շնորհվում Ա լսարանի 6 սաներին՝ Խաչիկ Խաչատրյանին, Ժիրայր Սիմոնյանին, Կտրիճ Ներսիսյանին, Տիգրան Սահակյանին, Տըրդատ Ժամյանին և Արտաշես Մուշեղյանին: Դպրության չորս աստիճան է շնորհվում Գ լսարանի ուսանողներին՝ Հակոբ Խաչատրյանին, Հակոբ Քյուսիեղյանին, Մնացա-

կան Մուխկյանին, Պետրոս Վարդանյանին և Նշան Մանուկյանին:

Դեկտեմբերի 24-ին, երեքշաբթի օրը, առավոտյան ժամը 10-ին, սկսվում է ժամերգությունը՝ ներկայությամբ ողջ միաբանության, հոգևոր ճեմարանի ուսանողության, դասախոսական կազմի, Մայր Աթոռի պաշտոնեության և բազմաթիվ հավատացյալների:

Մայր տաճարի կամարների տակ այնքան հարազատությամբ և հուզականությամբ են հնչում օրվա խորհուրդին նվիրված շարականներն ու մեղեդիները՝ «Նահատակ բարի Բրիստոսի», «Այսօր Դասք»-ը, «Ընդ երկնայնոց»-ը:

«Փառք ի բարձունս»-ի ժամանակ Մայր Աթոռի 12 սարկավագները սաղավարտ ի գլուխ, բուրվառներով ու տապանակներով, զույգ-զույգ դուրս են գալիս ավանդատնից և ըստ ավագության շարվում ա. Ստեփանոսի խորանի առաջ:

Առավոտյան եկեղեցական հանդիսավոր արարողության վերջին պահն է, սարկավագները տպավորիչ և ներդաշնակ երգում են Մանկունքը՝ «Նախասարկավագ և առաջին մարտիրոս» և «Ստեփանոս քաղցրիկ տատրակ» տաղը, որոնցով և ավարտվում է արարողությունը:

Ժամը 10-ին սկսվում է հանդիսավոր ա. պատարագը: Պատարագում է տ. Հայկազուն արքեպիսկոպոսը, որը և կատարում է սարկավագական ձեռնադրությունը:

Խարտավիլակի պաշտոնը կատարում է հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Ներսես Ծ. վրդ. Պողոսյանը: Մայր տաճարի խնկաբույր կամարների տակ գեղեցիկ է հնչում «Աստվածային և երկնային շնորհա» տաղը: Հավարտ ձեռնադրության արարողության, սրբազան հայրը իր գեղեցիկ քարոզի մեջ ոգեշնչում է նախասարկավագ ա. Ստեփանոսի ա. իությանը, նրան ներկայացնում է որպես «այր հզոր, լի հաւատով և ճշմարտութեամբ», որպես նվիրումի և զոհողության մարմնացում, և ապա թելադրում է Մայր Աթոռի ավագ ու կրտսեր սարկավագներին՝ վառ պահել ա. Ստեփանոսի քրիստոնեական ոգին ու հավատքը: Սրբազանը իր քարոզի վերջում, հանուն Վեհափառ Հայրապետի, շնորհավորում է նորընծա սարկավագների ձեռնադրությունը և սարկավագների տոնը՝ մաղթելով, որ նրանք լինեն ճշմարիտ «մշակք առանց ամօթոյ»:

Ա. պատարագը երգվում է հոգևոր ճեմարանի սաների կատարմամբ՝ ղեկավարությամբ եկեղեցական երաժշտության ուսուցիչ Հ. Ֆուրունճյանի:

Ժամը 3-ին ճեմարանի սեղանատանը տրվում է ճաշկերույթ՝ ի պատիվ Մայր Աթոռի սարկավագների: Սեղանը նախագահում էր լուսարարապետ տ. Հայկազուն արքեպ. Աբրահամյանը: Ծաշին ներկա էին միաբանությունը, ուսանողությունը, դասախոսական կազմը:

Ծաշկերույթի ժամանակ առաջինը խոսք է առնում հոգևոր ճեմարանի տեսուչ տ. Ներսես Ծ. վարդապետը և շնորհավորում սարկավագների տոնը՝ մաղթելով նրանց հաջողություն հետագա գործերում և հաստատամըտություն իրենց նոր ընտրած ասպարե-

զում: Խոսք է առնում նաև հոգևոր ճեմարանի ավագ դասախոս Ա. Հատիտյանը, ինչպես նաև դասախոսներ Գ. Գյուլյանը, Ս. Անթոնյանը, որոնք գեղեցիկ ու խրախուսիչ խոսքերով շնորհավորում են սարկավագներին:

Ա. Ստեփանոսի և առաջին մարտիրոսին նվիրված տոնը Մայր Աթոռում ավարտվում է՝ անհուն ուրախությամբ լցնելով ճեմարանականների մատաղ սրտերը:

Չորեքշաբթի, դեկտեմբերի 25-ին, երեկոյան ժամերգությունից հետո, երկու նորընծա սարկավագները, գլխավորությամբ տեսչի, ներկայացնում են Վեհափառ Հայրապետին՝ Նրա օրհնությունը ստանալու համար: Ն. Ա. Օծությունը սիրով է ընդունում իր հոգևոր զավակներին, խրատում է նրանց՝ լինել ա. Ստեփանոսի նման հավատարիմ սարկավագներ Աստուծո սուրբ սեղանին, և օրհնում է նրանց ուխտը:

Երախտագիտական ու շնորհակալական սրտագին խոսքեր են արտասանում նորընծա սարկավագները Վեհափառ Հայրապետին:

1. Բարեշնորհ Ղազարոս արկ. Կյուրեղյանը ծնվել է Նիկողիայում, 1948 թվականին: Ավարտելով վեցամյա կրթությունը Նիկողիայի Մեկիքյան-Ուզունյան վարժարանը, 1962 թվականին ընտանիքով ներգաղթում են հայրենիք և հաստատվում Կիրովականում: 1964 թվականին ընդունվում է հոգևոր ճեմարան:

2. Բարեշնորհ Վարդան արկ. Տեղեքյանը ծնվել է Դամասկոսում, 1950 թվականին: Ավարտելով 1964 թվականին ազգային վարժարանը, 1965 թվականին ընդունվում է հոգևոր ճեմարան:

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ Ո Ւ Մ

Դեկտեմբերի 1-ին՝ կիրակի.—Բ. կիրակի յինանց.

Մայր տաճարում պատարագեց հոգ. տ. Ներսես Ժ. վրդ. Պողապալյանը և քարոզեց «Գնացէք այսուհետև, աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոսս» բնաբանով:

Հավարտ ս. պատարագի Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ կատարվեց հոգեհանգիստ՝ ի հիշատակ Մաղաքիա արքեպ. Օրմանյանի մահվան 50-ամյակի:

Վեհափառ Հայրապետը քարոզեց տ. Մաղաքիա արքեպիսկոպոսի կյանքի ու գործունեության մասին, որպես տիպար բազմահմուտ և վաստակավոր մտավորականի և հոգևորականի:

* *

Դեկտեմբերի 8-ին՝ կիրակի.—Գ կիրակի յինանց.

Մայր տաճարում պատարագեց հոգ. տ. Գևորգ վրդ. Սերայդարյանը:

* *

Դեկտեմբերի 13-ին՝ չորեքշաբթի.—Այսօր երեկոյան որպես ուխտավոր Մայր Աթոռ ժամանեց բուլղար եկեղեցու հոգևորական տ. Գորազդ վարդապետը, որը եղավ հյուրը Մայր Աթոռի միաբանության:

Հայր Գորազդը ծանոթացավ մայրաքաղաքի եկեղեցիներին, տեսարժան վայրերին և դասախոսություն կարդաց հոգևոր ճանաչման, բուլղար եկեղեցու կազմավորման և նվիրապետության հաստատման մասին:

Տ. Գորազդ վարդապետը Մայր Աթոռից մեկնեց դեկտեմբերի 21-ին, շաբաթ օրը:

* *

Դեկտեմբերի 15-ին՝ կիրակի.—Դ կիրակի ճինանց.

Մայր տաճարում պատարագեց և քարոզեց Փարիզի հայրապետական պատվիրակի փոխանորդ հոգ. տ. Գյուլտ Ժ. վրդ. Նազգաշյանը, որը ուխտավորաբար գտնվում էր Մայր Աթոռում:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

* *

Դեկտեմբերի 16-ին՝ երկուշաբթի.—Կեսօրից հետո, ժամը 15-ին, հոգևոր ճանաչման դասախոս Ս. Անթույանը կարդաց դասախոսություն, ի ներկայության ճանաչման ուսանողության և Մայր Աթոռի միաբանության, «Միջազգային լեզվի ստեղծման հարցի շուրջ» թեմայով:

* *

Դեկտեմբերի 19-ին՝ հինգշաբթի.—Այսօր հրաժեշտ առնելով Մայր Աթոռից, իր պաշտոնատեղին մեկնեց հոգ. տ. Գյուլտ Ժ. վրդ. Նազգաշյանը:

* *

Դեկտեմբերի 22-ին՝ կիրակի.—Ե կիրակի յինանց.

Մայր տաճարում պատարագեց արժ. տ. Հակոբ քհն. Հակոբյանը:

* *

Դեկտեմբերի 29-ին՝ կիրակի.—Մայր տաճարում պատարագեց արժ. Հովհաննես քհն. Մարությանը:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

*
*

Հունվարի 1-ին՝ չորեքշաբթի.—Մայր տաճարում ամանորի առթիվ մատուցվեց ս. պատարագ: Պատարագեց՝ տ. Մուշեղ վրդ. Պետիկյանը:

Պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

Հավարտ ս. պատարագի Վեհափառ Հայրապետի հանդիսադրությամբ կատարվեց հայրապետական մաղթանք:

Հավուր պատշաճի քարոզեց Մայր տաճարի լուսարարապետ գեր. տ. Հայկազուն արքեպ. Աբրահամյանը:

Ապա ողջ միաբանությունն ու հոգևոր ճեմարանի ուսանողությունը, տ. Հայկազուն արքեպիսկոպոսի գլխավորությամբ, ուղղվեցին Վեհարան՝ շնորհավորելու Վեհափառ Հայրապետի նոր տարին և ստանալու նրա օրհնությունը:

Կեսօրից հետո հոգևոր ճեմարանի ուսանողները Ամանորի և ս. Մենդյան տոների արձակուրդների կապակցությամբ մեկնեցին իրենց հարազատների մոտ:

*
*

Հունվարի 5-ին՝ կիրակի.—Ճրագալոյց Մենդեան և Աստուածայայտութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի.

Երեկոյան ժամը 5-ին Մայր տաճարում մատուցվեց Ճրագալոյցի հանդիսավոր ս. պատարագը: Պատարագեց և քարոզեց հոգ. տ. Ներսես Ժ. վրդ. Պողպատյանը:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

Հավարտ ս. պատարագի կատարվեց նախատոնակ, որից հետո Վեհափառ Հայրապետը եկեղեցական հանդիսավոր թափորով և «Խորհուրդ մեծ» շարականի երգեցողությամբ առաջնորդվեց Վեհարան:

*
*

Հունվարի 7-ին՝ երեքշաբթի.—Յիշատակ մեռելոց.

Մայր տաճարում մատուցվեց ս. պատարագ, «Վասն համօրէն ննջեցելոց»:

Պատարագեց արժ. տ. Նշան քհն. Բեյլերյանը:

*
*

Հունվարի 8-ին՝ չորեքշաբթի.—Այսօր ավարտվեցին ս. Մենդյան և ամանորի արձա-

կուրդները, և հոգևոր ճեմարանում վերսկսվեցին դասընթացները:

*
*

Հունվարի 12-ին՝ կիրակի.—Է օր Մենդեան. Մայր տաճարում պատարագեց և քարոզեց հոգ. տ. Նարեկ վրդ. Շաքարյանը՝ «Կարապետ արքայութեան երկնից, սուրբ Յովհաննէս Մկրտիչ. որ եղև աշխարհի քարոզ փրկութեան յաւիտենից» բնաբանով:

*
*

Հունվարի 13-ին՝ երկուշաբթի.—Ը օր Մենդեան. Տօն անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի.

Մայր տաճարում պատարագեց արժ. տ. Հովհաննէս քհն. Մարությանը:

*
*

Հունվարի 19-ին՝ կիրակի.—Ա կիրակի զկնի Մենդեան.

Մայր տաճարում պատարագեց արժ. տ. Հակոբ քհն. Հակոբյանը:

Ս. պատարագին ներկա էր Վեհափառ Հայրապետը:

*
*

Հունվարի 20-ին՝ երկուշաբթի.—Այսօր հոգեվոր ճեմարանում սկսվեցին կիսամյա քրննությունները, որոնք տևեցին մեկ շաբաթ և ավարտվեցին լավագույն ու գոհացուցիչ արդյունքներով:

*
*

Հունվարի 26-ին՝ կիրակի.—Բ կիրակի զկնի Մենդեան.

Մայր տաճարում պատարագեց և քարոզեց հոգ. տ. Գևորգ վրդ. Սերայդարյանը՝ «Մնա նոր արքայ ի Բեթղեհէմ քաղաքի» բնաբանով:

*
*

Հունվարի 31-ին՝ ուրբաթ.—Առավոտյան ժամը 12-ին Մայր տաճար այցելեցին հայրենական «Տու—144» նոր տիպի արագաթռիչ մարդատար ինքնաթիռի ինժեներ-կոնստրուկտոր էդվարդ Յոլյանը՝ մի խումբ անվանի օդաչուների հետ:

Հյուրերը եղան Վեհափառ Հայրապետի մոտ:

Ս Փ Յ Ո Ւ Ռ Զ Ո Ւ Մ

Ե Կ Ե Ղ Ե Ց Ա Կ Ա Ն Լ Ո Ւ Ր Ե Ր

Ձեռնադրություններ Երուսաղեմի Հակոբյանց տաճարում

1968 թ. Վարդավառի շաբաթը, հուլիսին, Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց ուխտի միաբանության, ժառանգավորների, դասախոսական կազմի և հավատացյալների համար եղավ ցնծության և ուրախության նշանակալից մի շաբաթ:

Մասնավորաբար ցնծության մեջ էր գրգռվում միաբանությունը գլխավորությամբ ամեն. տ. Եղիշե սրբազան պատրիարքի, որովհետև իր շարքերն էր ընդունում նոր-ընծա չորս արեղանների և վեց սարկավագների, իսկ դպրեվանքի 29 ժառանգավորներ արժանանում էին դպրության չորս աստիճանների տվչության:

Դպրության աստիճանի տվչություն.

Դպրության աստիճանի տվչությունը կատարվել է հուլիսի 26-ին, ուրբաթ օրը, ս. Հակոբ Մայր տաճարում՝ լուսարարապետ տ. Հայրիկ արքեպիսկոպոսի ձեռքով:

Դպրության աստիճան ընդունած ժառանգավորները մեծ մասամբ թրքահայեր են՝ Երուսաղեմ սովորելու եկած Բիթլիսից, Սասունից, Մուշից, Պոլսից: Նրանցից ոմանք նույնիսկ քրդախոս կամ թրքախոս են, վերջին տարիներին ընդունված Երուսաղեմի հայոց ժառանգավորաց վարժարանը և այնտեղ միայն սովորած հայերեն և ծանոթացած հայոց պատմությանը:

Սարկավագների ձեռնադրություն.

Հուլիսի 27-ին, շաբաթ օրը, առավոտյան, կատարվել է ժառանգավորաց վարժարանի

քառամյա ընթացքը ավարտած և ընծայարան ընդունված վեց ժառանգավորների սարկավագական ձեռնադրությունը՝ լուսարարապետ սրբազան հոր ձեռքով:

1. Վարդան սարկավագ Տաստուրյան.— ծնված 1948 թ. Հալեպում:

2. Պողոս սարկավագ Մանուկյան.— ծնված 1948 թ. Հալեպում:

3. Մանուկ սարկավագ Մուրադյան.— ծնված 1951 թ. Հալեպում:

4. Օհնիկ սարկավագ Ալքազյան.— ծնված 1951 թ. Սղերդում:

5. Սարգիս սարկավագ Պարսամյան.— ծնված 1951 թ. Արաբկիրում:

6. Շահան սարկավագ Քեոսեյան.— ծնված 1950 թ. Պոլսում:

Արեղական ձեռնադրություն.

Արեղանների ձեռնադրությունը և օծումը կատարվել է հուլիսի 28-ին, Վարդավառի կիրակի օրը, ամեն. տ. Եղիշե պատրիարք հոր ձեռքով:

Արարողության վերջում տ. Եղիշե սրբազան պատրիարքը խոսել է գեղեցիկ և բովանդակալից մի քարոզ՝ անդրադառնալով հոգևոր կոչման բարձրությանը և նվիրակա-նությանը:

Երեկոյան ժամերգության ժամանակ դարձյալ պատրիարք հոր ձեռքով կատարվել է վեղարի տվչությունը:

Հավարտ ժամերգության, ժամը 6.30-ին, օրվա հանդիսությունը փակվում է միաբանական ընդհանուր ընթրիքով՝ նախագահությամբ ամեն. պատրիարք հոր, որի ժա-

մանակ արտասանվում են շնորհավորական խոսքեր:

1. Հոգեշ. տ. Աղան արեղա Պոլիոզյան.— Ավագանի անունն է եղիս: Ծնված 1946 թ. Հալեպում: Նախնական կրթությունը ստացել է տեղի Բեթել վարժարանում: Ընծայարանը ավարտել է 1968 թվականին:

2. Հոգեշ. տ. Սիփան արեղա Մխչյան.— Ավագանի անունն է Հարություն: Ծնված 1948 թ. Հալեպում: Նախնական կրթությունը ստացել է Գերմանիկյան և Մեարոպյան վարժարաններում: Ընծայարանից շրջանավարտ՝ 1968 թվականին:

3. Հոգեշ. տ. Նարեկ արեղա Մարֆազե-

Արեղայական ձեռնադրություն Փարիզում

1968 թվականի հոկտեմբերի 27-ին, Գյուտ Խաչի կիրակի օրը, Եվրոպայի հայրապետական պատվիրակ գեր. տ. Սերովքե արքեպ. Մանուկյանը Փարիզի և Հովհաննես Մկրտիչ Մայր եկեղեցում կուսակրոն քահանա է ձեռնադրել բարեշ. Արմեն սրկ. Զաքարյանին՝ վերանվանելով տ. Նորվան արեղա:

Հոգեշ. տ. Նորվան արեղան ծնվել է 1940 թ. Բեյրութում: Նախնական կրթությունը ստացել է Անթիլիասի դպրեվանքում, մինչև

Ռումինիայի և Բուլղարիայի թեմի առաջնորդ տ. Տիրայր եպս. Մարտիկյանը և պատգամավորական ժողովի անդամները

յան.—Ավագանի անունն է Մանվել: Ծնված 1947 թ. Բեյրութում: Նախնական կրթությունը ստացել է ազգային Արգարյան և Ահրամյան վարժարաններում: Ընծայարանից շրջանավարտ՝ 1968 թվականին:

4. Հոգեշ. տ. Սեան արեղա Ղարիպյան.— Ավագանի անունն է Հովհաննես: Ծնված 1940 թ. Բեյրութում: Նախնական կրթությունը ստացել է ազգային Արգարյան և Ռուբինյան վարժարաններում: 1965 թ. ընդունվել է ժառանգավորաց վարժարան և ընծայարանն ավարտել է 1968 թվականին:

1956 թ., և ապա Երուսաղեմում: Երկար տարիներ բարեխղճորեն ծառայել է Փարիզի հայոց և Հովհաննես Մկրտիչ Մայր եկեղեցում:

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը, հանուն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի, ջերմորեն շնորհավորում է և՛ Երուսաղեմում, և՛ Փարիզում ձեռնադրված հինգ խոստումնալից արեղաներին՝ մաղթելով, որ նրանք լինեն իրենց ապագա գործունեության ընթացքում «մշակք առանց ամօթոյ»:

Թեմական պատգամավորական ժողով Բուխարեստում

1968 թվականի նոյեմբերի 10-ին Բուխարեստի հայոց առաջնորդանիստ եկեղեցում գումարվել է ռումինահայ թեմական պատգամավորական ժողով՝ նախագահությամբ Ռումինիայի և Բուլղարիայի հայոց թեմերի առաջնորդ տ. Տիրայր եպս. Մարտիկյանի։

Ժողովին մասնակցել են 31 ներկայացուցիչներ, որոնցից 4-ը՝ հոգևորական։ Ժողովը բացվել է առաջնորդ հոր աղոթքով, ողջույնի ու շնորհակալության խոսքով՝ ժողովականներին և Ռումինիայի կրոնից նախարարությանը ուղղված։

Ապա ժողովի ատենապետ դուկտ. Գրիգոր Բամպուքճյանը ընթերցում է Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի օրհնության և շնորհավորական հեռագիրը՝ ուղղված պատգամավորական ժողովին, որն ունկնդրում է հուղմանը։

Ժողովի քննարկմանը ներկայացվել էին հետևյալ հարցերը.

1. Տեղեկատվություն թեմական խորհուրդի գործունեության 19 մայիս 1963—10 նոյեմբեր 1968 ժամանակաշրջանի վերաբերյալ։

2. Հաշվետվություն 1963—1968 տարիների նյութական գործառնությանը։

3. Ընտրություն նոր թեմական խորհուրդի անդամների, փոխ-անդամների և վերստուգիչ հանձնաժողովի։

4. Այլ հարցեր։

Տեղեկատվության ընթերցումից և պատգամավորական ժողովին հետաքրքրող հարցերի քննարկումից հետո տեղի ունեցավ մոտերի փոխանակում, ապա ընդունվեցին համապատասխան որոշումներ։

Ընտրվեցին թեմական խորհուրդի նոր անդամներ և փոխ-անդամներ և վերստուգիչ հանձնաժողովի անդամներ հետևյալ կազմով.

Թեմական խորհուրդ

1. Դուկտ. Գրիգոր Բամպուքճյան
2. Պերմ Կարապետյան
3. Ալեքսանդրու Միվլյան
4. Մովսես Ծուկյան
5. Հովհաննես Պետիկյան
6. Արամ Հակոբ
7. Հրանտ Ավագյան
8. Դուկտ. Հրանտ Տեմիրյան
9. Գևորգ Գևորգյան

Փոխ-անդամներ

1. Համագասպ Թումանյան
2. Չիկ Տամառյան
3. Բրիստես Բրիստես

Վերստուգիչ հանձնաժողով

1. Նորհան Թաթարյան
2. Կայծակ Հովհաննեսյան
3. Հակոբ Ասլանյան

Ժողովն ավարտվեց առաջնորդ տ. Տիրայր եպս. Մարտիկյանի «Պահպանիչ»-ով։

Թեքեյան մշակութային միության «Հայկաշեն Ուզունյան» գրական մրցանակաբաշխությունը

Բեյրութում մի քանի տարիներ առաջ Թեքեյան մշակութային միության նախաձեռնությամբ ստեղծվել էր «Հայկաշեն Ուզունյան» անունով գրական մրցանակը, սփյուռքահայ մեր գրականությանը իրենց նպաստ բերող հայ գրողներին քաջալերելու համար։

Ինչպես երևում է սփյուռքահայ մամուլի հաղորդումներից, «Հայկաշեն Ուզունյան» գրական մրցանակի հիմնումը լայն հետաքրքրություն է ստեղծել սփյուռքի հայ գրողների մոտ։

1967 տարեշրջանի մրցանակի համար ներկայացվել են սփյուռքի բոլոր գաղթօջախներից 34 անուն գրական ստեղծագործություններ։

Ներկայացվող գրական գործերը գնահատող հանձնաժողովը հետ երկար քննության, նկատի առնելով նաև այս անգամ գրական տեղեկագրերը ներկայացված գործերի վերաբերյալ, որոշել է 1200 դոլարի գրական մրցանակը բաժանել չորս հավասար մասերի՝ հետևյալ բաշխումով.

Ա. Ստեղծագործական բնույթով երկու գրական երկերի.

1. «Տարագիր երկնքի տակ».—Անդրանիկ Անդրեասյան, «որ հեղինակը հաղորդական, ջերմ ապրումով ու գրագետի տաղանդով կներկայացնե սփյուռքի մեջ ապրող հայերը իրենց դառն վիշտերով, տվայտանքներով ու սիրելի հույսերով»։

2. «Պանդուկ».—Արամ Հայկազ։ «Մրցանակի արժանացած Պանդուկին մեջ, իր իսկ բացատրությամբ, «Բազմագգի մարդիկ ու բազում դասակարգերու անհատներ կապրին խաղաղ ներդաշնակությամբ»։ Արդարև, մեկնելով իր հայրենի տունեն, հեղինակը կանցնի Բյուրդիստանի լեռները, ապա Պոլիս ու Ամերիկա և գրագետի անվիճելի տաղանդով ու հարազատ ապրումով կներկայացնե բոլոր միջավայրերը, իրենց խաչտաբղդեմ մարդերով»։

Բ. Պատմա-բանասիրական բնույթով երկու երկերի՝

1. «Անկում Արտաշեսյան հարստության».—Հրանտ Բ. Արմեն, «պատմական լուրջ

ուսումնասիրություն մըն է, որ կընդգրկէ Արտաշէսյան Հարստության վերջին 55 տարիները: Հեղինակը լայն չափով օգտագործած է պատմական բազմաթիվ հայ թե օտար աղբյուրներ ու հաջողած է, խոր վերլուծումներով, հանգիլ ճշգրիտ եզրակացություններու:

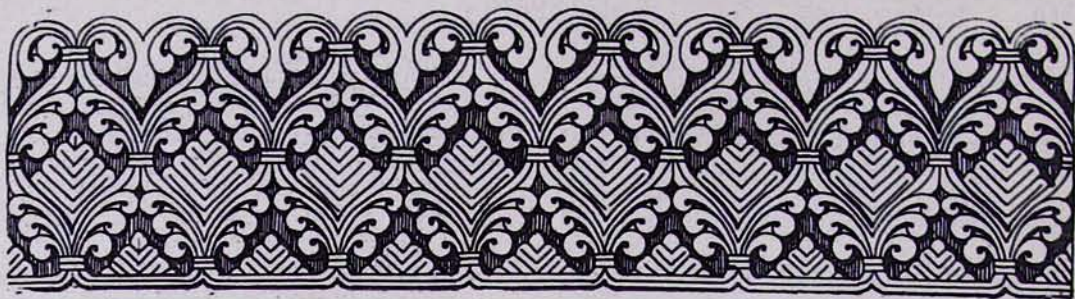
2. «Հուշամատյան Պոնտական Ամասիո».
— Գաբրիել Յ. Սիմոնյան, «Տարիներու տըքնաջան աշխատանքով և իր անձնական միջոցներով լույս ընծայած է Հուշամատյան Պոնտական Ամասիո գիրքը,...

Այս պատկառելի հատորը, ավելի քան հազար էջերու մեջ, 150-ե ավելի նկարներով և շքեղ տպագրությամբ, համադրումն է երկարամյա լուրջ պրպտումներով ձեռք բերված թանկագին ծանոթություններու մեր պատմական հայրենիքի կարևոր մեկ բնակավայրին մասին»:

«Հայկաշեն Ուզունյան» գրական մրցանակի գնահատիչ հանձնախումբը հիշատակության արժանի է գտել նաև մրցանակաբաշխության ներկայացված հետևյալ գործերը.

1. «Թեկնածուն».— Զարեհ Որբունի.
2. «Բժիշկը կյանքին ու մահվան հետ».— դոկտ. Տիգրան Վարժապետյան.
3. «Ոսկի գեղուն».— Մարի Աթմանյան.
4. «Պիտի չարչարեմ բառերը».— Գեորգ Աճեմյան.
5. «Տիգրիսի ափին».— Լևոն Ծափոյան.
6. «Վերադարձ».— Հրանտ Գույումճյան.
7. «Զյուներն ի վեր».— Գրիգոր Ծափունյան.
8. «Դասակարգային կոիվներու գիծը ազգերու պատմության մեջ».— Լևոն Մարտիրոսյան.
9. «Պատասխանատուները Տարոնի եղեռնին».— Աղան Տարոնեցի:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՂԱԶԱՐՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱՀԱԴԵՍԸ ԵՐԵՎԱՆՈՒՄ

1968 թվականի նոյեմբերի 17-ին Երևանում, Արվեստի աշխատողների տանը, բացվեց Մայր Աթոռի բարերար և Վեհափառ Հայրապետի հրավերով ուխտավորաբար մայր հայրենիքում գտնվող շվեցարահայ պրն. Կարապետ Ղազարյանի ստեղծագործությունների ցուցահանդեսը:

Պրն. Կ. Ղազարյանը ծնվել է 1905 թվականին Կեսարիայում: Ավարտել է Կ. Պոլսի կենտրոնական վարժարանը, այնուհետև,

որպես ջերմ եկեղեցասեր հայ մարդ, նա իր գործոն և շնորհակալ մասնակցությունն է բերել Ստամբուլի հայության եկեղեցական, կրթական, մշակութային կյանքին, երկար տարիներ՝ տ. Գարեգին և տ. Շնորհք պատրիարքների օրոք:

1964 թվականին տեղափոխվել է Ժնև:

Պրն. Կ. Ղազարյանը մանկուց սիրել է նկարչությունը, ունեցել է ինքնաբերական սեր ու ճաշակ դեպի արվեստը և իր ազատ ժա-

մերին ձեռք է առել մահ վրձինը՝ առանց հաճախելու նկարչական որևէ դպրոց, առանց աշակերտելու որևէ նկարչի:

1967 թվականին Ժնևում կազմակերպվում է նրա ստեղծագործությունների անդրանիկ ցուցահանդեսը, որին հաջորդում են այլ ցուցահանդեսներ: Բայց պրն. Կ. Ղազարյանի տարիների երազն է եղել իր ինքնատիպ արվեստը ցուցադրել մահ հայրենի երկրում: Եվ ահա իրականացնում է նրա տարիների ջերմ իղձը:

Ցուցահանդեսի բացումը կատարում է բանաստեղծուհի Մարո Մարգարյանը՝ ջերմ և սրտառու խոսքերով: Ապա սփյուռքահայ արվեստագետին ողջունի և շնորհավորանքի դրվատալից խոսքեր են ասում Վարպետը՝ ՍՍՀՄ ժողովրդական նկարիչ Մարտիրոս Սարյանը, հայրենի նկարիչներ՝ Մհեր Աբեղյանը և Գրիգոր Խանջյանը: Ջերմ, հուզիչ ու սրտաբուխ էին մահ պրն. Կ. Ղազարյանի շնորհակալական ու երախտագիտական խոսքերը՝ ողղված հայրենի կառավարությանը, Սփյուռքահայության հետ մշակութային կապի կոմիտեին, Հայոց Հայրապետին և բոլոր ներկաներին:

Նոյեմբերի 18-ին, երկուշաբթի օրը, Վեհափառ Հայրապետը Երևանում այցելում է պրն. Կ. Ղազարյանի ցուցահանդեսը՝ լավագույն տպավորություններով:

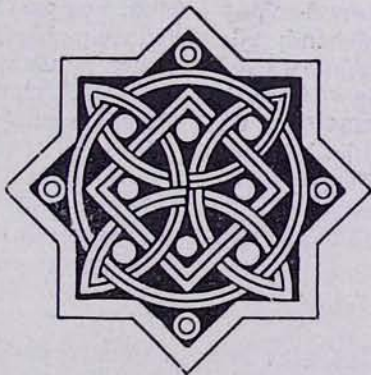
Պ. Կ. Ղազարյանի նկարները դիտողին համակում են կյանքի սիրով ու պաշտամունքով, հայկական պայծառ լավատեսությամբ, գվարթ գույների երաժշտականությամբ և նրբերագությամբ, բնության գեղեցկության օգեղարվեստական հուզականությամբ:

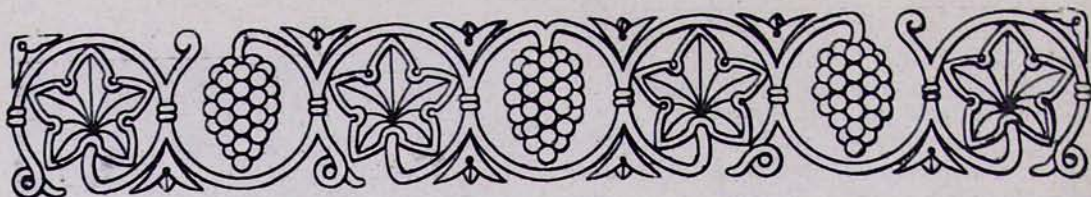

Սփյուռքահայ արվեստագետը տուն վերադարձավ նոր լիցքով ու երազանքով, իր հոգում՝ Երևանն ու Սևանը, Էջմիածինն ու Զվարթնոցը, հավերժությունն ու հպարտությունը իր հարազատ ժողովրդի:

Այս բոլորը նոր ու վառ գույներ պիտի հաղորդեն պրն. Կ. Ղազարյանի նկարչական վրձնին, և նոր լույսեր՝ նրա հայրենասեր սրտին ու որոնող արվեստագետի մղտփին:

Հաջողություն Ձե՛գ, պրն. Կ. Ղազարյան:

ԴՐ. ՄԵՍՐՈՊ. Ծ. ՎՐԴ. Գ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

(Հոգևոր հովիվ Վիեննայի հայոց)

ՕՐՄԱՆՅԱՆ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՄԱԲԱՆ

Հայ եկեղեցւոյ և հայ պատմագրության կարկառուն դեմքերէն Մաղաքիա արքեպս. Օրմանյանի մասին հրատարակված կան շարք մը գրություններ. իբր պատմաբան, սակայն, դեռևս ան խոր ու մանրաքնին ուսումնասիրության մը առարկա եղած չէ: Կարճատոտ հոդվածի մը մէջ ալ անկարելի է ամբողջապէս ու արժանապէս ներկայացնել պատմաբան Օրմանյանը. հետևաբար գրությունն նախափորձ մըն է ամփոփ կերպով նկարագրելու անոր մեծ գործը և գործին բնորոշ գիծերը:

Ընդունակությունն ու պատրաստությունը

Հայոցս մէջ տարաբախտաբար երբեմն սխալ հասկացողություններ եղած են ու կան այսօր ևս պատմագրության մասին: Ոմանք խորհած են կամ կխորհին, թէ հանկարծակի փափաքով կամ ներշնչումով կարելի է պատմագետ ու պատմագրող լինել: Մինչդեռ հիրավի պատմությունը, գիտության մյուս ճյուղերուն նման, կպահանջէ հատուկ ընդունակություն և պատրաստություն: Այստեղ Օրմանյանի առնչությամբ հարկ է շեշտել, որ ան պատմության amateur մը չէր, այլ ի բնէ ուշիմ անձ մը, որ իր իմացական կարողությունները զարգացնելով հանդերձ՝ մեղվաջանորեն ուսով Հոռմի մէջ և միտքը ամբարեց գիտությամբ: 1868-ին ան

մագիստրոսության աստիճանն ու տիտղոս ստացալ աստվածաբանության, իմաստասիրության և եկեղեցական իրավագիտության մէջ: Այդ ժամանակ արդեն, իբր քսանյութեամբ երիտասարդ կրոնավոր մը, քաջաբար գիտեր հայերէն գրաբար, հունարէն, լատիներէն, իտալերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն և թրքերէն լեզուները: Ահալասիկ այսպիսի բազմակողմանի պատրաստություն ուներ Օրմանյան, երբ Հասունյան-հակահասունյան վեճերուն առիթով կձեռնարկեր գրելու իր առաջին երկերը:

Առաջին գործերը

Հասունյան տագնապին առթիվ, Օրմանյան լինելով խորապէս հայրենասէր անձ մը, կողմնորոշվեցաւ ի նպաստ ազգային ուղղության և հանդիսացաւ հակահասունյաներու պարագլուխը: Ան ոչ միայն գործով և բանիվ, այլև գրչով պաշտպանեց արևելյան կաթողիկէ եկեղեցիներու ներքին անկախության հարցը: 1870—1873 տարիներուն ան հրատարակեց հետևյալ ջատագովական աշխատությունները.

1. Gli Armeni catholicie orientali («Արևելյան կաթողիկէ Հայք»), Իսթանբուլ, 1870:
2. Il Reversurus, Հոռմ, 1872:
3. Les droits civils et la liberté religieuse des catholiques d'Orient («Քաղաքային իրավունք և կրոնական ազատություն Արևելքի կաթողիկէյաց»), Հոռմ, 1872:

Օրմանյան սրբազանի մահվան 50-ամյակի (1918 թ. նոյեմբերի 17) առթիվ հաճույքով հրատարակում ենք հոգ. տ. Մեսրոպ Ծ. վրդ. Գրիգորյանի սույն արժեքավոր ուսումնասիրությունը՝ որպէս երախտագի-

տության և հարգանքի սրտագին տուրք մեծանուն եկեղեցականի հիշատակի և մատենագրական մեծ վաստակի:

Խմբագրություն

4. La question arménienne («Հայկական հարցը», հոդվածք), Հոռն, 1872—1873:

5. Lettère sulla questione armena («Թուղթ ի վերա հայկական հարցի»), Բոնն, 1872—1873:

6. Le Vatican et les Arméniens («Վատիկան և Հայք»), Հոռն, 1873:

Օրմանյանի այս սկզբնական երկերն իսկ թեպետ առավելաբար վիճաբանական բնույթ ունին, գրված են հմտությամբ, առողջ տրամաբանությամբ և հանդգնությամբ: Ահավասիկ թե ինչպե՞ս Չոպանյան կգնահատե հատկապես **Վատիկան և Հայք** գործը. «Հայն և ամուր հմտությամբ, հստակ ու ջղուտ տրամաբանությամբ և հանդուգն ու պայքարող ոճով գործ, որ բանակովական ոլորտեն կրթաբարձրանա, պատմական լուրջ աշխատության մը պատկանելի գույնն ունի»¹: Համեմատելու համար, Օրմանյան իբր մասնագետ հայ ժողովուրդի պատմության, ինքզինք դրսևորեց հայ եկեղեցիի անդամ և հոգևորական դառնալուն ետք:

Հոդվածները

Օրմանյան հայ եկեղեցիի պատմությամբ հանգամանորեն սկսավ պարապիլ, երբ 1889 թվին կոչվեցավ վարելու Արմաշի նորահաստատ դպրեվանքը: Այդ առթիվ ան իբր դասախոս պատրաստեց աստվածաբանության, ծիսագիտության և հայ եկեղեցիի պատմության դասագրքեր: Եկեղեցական պատմության ինչ-ինչ հատածներ՝ 1901 թվականին սկսյալ մաս առ մաս հրատարակեց Գյուտ Աղանյանց ավագ քահանայի **Լուծա** հանդեսին մեջ, Թիֆլիս: **Լուծա**ն լայն տեղ տվավ Մաղաքիա արքեպիսկոպոսի գիտական հոդվածներուն, որոնք կնկարագրեին Ամենայն Հայոց Հայրապետներու գործունեությունը և անոնց շրջանի քաղաքական ու մշակութային կարևոր երևույթներն ու դեպքերը: Այս գործունեությունը նախանշող եղան մեծ պատմաբանի ձեռքին, երբ նա կգրեր Հայաստանյայց եկեղեցվի ընդարձակ պատմությունը: Բարգենե եպոս. Կյուլեներյան Օրմանյանի հրատարակություններու շարքին կնշե նաև «Ամենայն Հայոց Հայրապետները (**Լուծա** հանդեսի մեջ 35 հոդվածներ)»²:

Ստորև ես կնշանակեմ այն հոդվածները, որոնք ինձ ծանոթ են:

1. «Չորրորդ դարու հայ եկեղեցին».

- ա) Ս. Ս. Արիստակես Պարթև,
- բ) Ս. Ս. Վրթանես Պարթև,
- գ) Ս. Գրիգորիս Աղվանից կաթողիկոս,
- դ) Ս. Ս. Հուսիկ Պարթև,
- ե) Ս. Դանիել Ասորի,
- զ) Ս. Փառեն Աշտիշատեցի,

Լուծա, 1901, թ. 1, էջ 13—50:

2. «Մեծ Ներսես», 1901, թ. 2, էջ 65—112:

3. «Ներսես Մեծի հաջորդներ».

- ա) Ս. Ծախակ Մանազկերտացի,
- բ) Ս. Զավեն Մանազկերտացի,
- գ) Ս. Ասպուրակես Մանազկերտացի:

1902, թ. 2, էջ 135—152:

4. «Ս. Սահակ Պարթև» (ընդ որում՝ Ս. Սեպուկ և թարգմանիչը), 1902, թ. 5, էջ 144—164, թ. 6, 138—159:

5. «Ս. Հովսեփ Հողոցմեցի», 1903, թ. 1, էջ 208—227, թ. 2, 122—138:

6. «Գյուտ կաթողիկոս»,

- ա) Ս. Մելիսե Մանազկերտացի,
- բ) Ս. Մովսես Մանազկերտացի,
- գ) Ս. Գյուտ Արաբեղացի,

1903, թ. 4, էջ 107—119:

7. «Տ. Հովհան Մանդակունի», 1903, թ. 6, էջ 213—224, «Բարգենե Որմեսցի», նույն անդ, էջ 224—227:

8. «Երկրորդ Պահլավունիք. Տ. Գրիգոր Բ Վկաստեր», 1905, թ. 4, էջ 91—100, թ. 5, 102—109:

9. «Երկրորդ Պահլավունիք».

- ա) Ս. Բարսեղ Ա Անեցի,
- բ) Ս. Գրիգոր Գ Պահլավունի,

1905, թ. 8, էջ 68—75, թ. 9—10, 77—82:

10. «Տ. Ս. Ներսես Շնորհալի», 1906, թ. 7—8, էջ 153—168:

11. «Տ. Գրիգոր Դ Տղա», 1909, թ. 3, էջ 4—22:

12. «Տ. Գրիգոր Ա Քարավեժ», 1909, թ. 5—6, էջ 13—17. «Տ. Գրիգոր Զ Ապիրատ», էջ 17—37:

13. «Տ. Հովհաննես Զ Մեծաբարո», 1909, թ. 7—8, էջ 5—11. «Տ. Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի», էջ 12—19:

14. «Տ. Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի», 1909, թ. 9, էջ 9—13. «Տ. Հակոբ Ա Կլալեցի», էջ 13—15. «Տ. Կոստանդին Բ Պրոնագործ», էջ 15—16. «Տ. Ստեփանոս Դ Հոռմկլալեցի», էջ 17—18:

15. «Տ. Գրիգոր Է Անավարզեցի», 1909, թ. 10, էջ 12—21:

16. «Տ. Կոստանդին Գ Կեսարացի», 1909, թ. 11, էջ 46—52. «Տ. Կոստանդին Դ Լամբրոնացի», էջ 53:

17. «Տ. Հակոբ Բ Տարսնացի», 1909, թ. 12, էջ 23—30. «Տ. Միսիթար Գոնեբցի»,

¹ Արշակ Չոպանյան, Մկրտիչ Պեշկյաշյանի կյանքն ու գործը, Փարիզ, 1907, էջ 195:

² Ազգապատմ., Գ, էջ ԺԵ: Իմ ամենհասակ հետազոտությամբ հաշվեցի 25 հոդվածներ (!), որոս կը ներկայացվին 48 Հայրապետներ: 1901—1903 թթ. գործությունները անստորագիր են 1905—1906 թթ. հոդվածները կրկին «Քննաւեր» ստորագրությունը. 1909 տարվան առաջին 10 թիվերը ստորագրյալ են «Մ. Ա. Օ.», իսկ 1909—1911 թթ. ուսումնասիրությունները՝ «Մաղաքիա Ան. Օրմանյան»:

30—34. «Տ. Հակոբ Բ Տաքսնացի, դարձ-
յալ», 34—35:

18. «Տ. Մեսրոպ Ա Արտագեցի», 1910,
թ. 1, էջ 12—14. «Տ. Կոստանդին Ե Սսեցի»,
14—15. «Տ. Պողոս Ա Սսեցի», 15—19:

19. «Տ. Թեոդորոս Բ Կիլիկեցի», 1910,
թ. 2, էջ 36—41. «Տ. Կարապետ Ա Կեղեցի»,
41—44:

20. «Տ. Հակոբ Գ Սսեցի», 1910, թ. 3, էջ
22—26:

21. «Տ. Գրիգոր Ը Խանձողատ», 1910, թ.
4, էջ 19—21. «Տ. Պողոս Բ Գառնեցի», 21—
—25:

22. «Տ. Կոստանդին Զ Վահկացի», 1910,
թ. 5—6, էջ 61—69:

23. «Տ. Գրիգոր Թ Մուսաբեգյան», 1910,
թ. 7—8, էջ 14—20. (Նույնը **Մուրճ**, 1903,
հուլիս-օգոստոս):

24. «Տ. Կիրակոս Ա Վիրապեցի», 1910,
թ. 9—10, էջ 10—18:

25. «Տ. Գրիգոր Ժ Զալաբեգյան», 1911,
թ. 1—2, էջ 79—91:

Գործերը

Օրմանյանի պատմա-գիտական գործերն
են.

1. **Հայոց եկեղեցին**, որ նախ ֆրանսերեն
լեզվով լույս տեսավ, և ապա հեղինակը
գայն «հայերենի վերածեց»: Անգղիերենի
թարգմանվեցավ G. Marcar Gregory-ի կող-
մանի, իսկ ռուսերենի՝ ձեռամբ A. M. Bou-
dagova-ի:

Ֆրանսերեն հրատարակությունը. — L'Ég-
lise Arménienne. Փարիզ, 1910, հրտ. Ernest
Leroux: Բ տպագրությունը կատարվեցավ
Անթիլաս, 1954 թ., ջանասիրությամբ պրն.
Տաճատ Սրապյանի և մեկենասությամբ
դոկտ. Գեղամ Հ. Ալվազյանի:

Հայերեն հրատարակություն. — **Հայոց
եկեղեցին**, Իսթանբուլ, 1911, հրտ. Վ. և Հ.
Տեր-Ներսեսյան: Նույն հրատարակչական
տունը վերստին տպած է գիրքս 1912 և 1913
թվականներուն: Դ տպագրությունը կատար-
վեցավ 1949-ին, Բուենոս-Այրեսի մեջ, նա-
խաձեռնությամբ Գարեգին արքեպս. Խա-
չատուրյանի: Ե (Անթիլիաս, 1952) և Զ
(Պեյրուք, 1962) տպագրությունները եղան
պրն. Տ. Սրապյանի ջանքերուն շնորհիվ:

Անգղիերեն հրատարակություն. — The
Church of Armenia, Լոնդոն, 1912, հրտ.
A. R. Mowbray and Co: Բ տպագրություն՝
1955, հոստոն: Նոր հրատարակություն մը
20-րդ գլուխի հավելումով («Հասկերորդ
դար». պատմություն հայ եկեղեցվո) կա-
տարվեցավ Դերենիկ եպս. Փոլատյանի աշ-
խատանքով, 1955 թվին, Լոնդոն-Օքսֆորդ,

և տպագրության հրատարակչական տան
կողմից:

Ռուսերեն հրատարակություն. — Armians-
kaia Tzerkow, Մոսկվա, 1913, հրտ. Բար-
խուդարյան տպարանի:

2. **Ազգապատմ.** Հայ ուղղափառ եկե-
ղեցվո անցքերը սկիզբեն մինչև մեր օրերը
հարակից ազգային պարագաներով պատ-
մրված: Մասն Ա (սկիզբեն մինչև 1221):
Իսթանբուլ, 1912—1913, հրտ. Վ. և Հ. Տեր-
Ներսեսյան: Մասն Բ (1221—1808), Իս-
թանբուլ, 1913—1914, հրտ. Վ. և Հ. Տեր-
Ներսեսյան: Մասն Գ (1809—1909), Երու-
սաղեմ, 1927, հետ մահու հրատարակու-
թյուն՝ հոգողությամբ Բաբգեն եպս. Կյուլե-
սերյանի:

Ազգապատմի Բ տպագրությունը կա-
տարվեցավ Պեյրուք, 1959—1961, տպարան
Սևան, մեկենասությամբ պրն. Տաճատ
Սրապյանի:

Օրմանյան արքազանի երկասիրություն-
ներեն պատմական բնույթ ունին նաև **Աթոռ
Հայաստանյայց, Խոհք և Խոսք** (ինքնակեն-
սագրություն) և **Պատմություն Արմաշու**,
որոնք սակայն ուղղակի ուսումնասիրական
մեմագրություններ չլինելով՝ նկատի չեն
ստնված ներկա հոդվածին մեջ:

Հայոց եկեղեցին

Օրմանյան երբ կգրեր **Հայոց եկեղեցին**,
հրապարակի վրա չկար գիրք մը, որ համա-
ռոտ, բայց ճիշդ, բազմակողմանի և ամբող-
ջական կերպով հանրության մատուցաներ
հայ առաքելական եկեղեցին: Մովսիսյան
վարդապետի³, Կարապետ Ժ. վարդապետի⁴
և Աբրահամ Զամինյանի⁵ գործերը առավե-
րապես պատմական էին և կիսկատար:
Հե-
տևվաբար անհրաժեշտ էր հայ եկեղեցագի-
տության գեղեցիկ միահատորյակ մը, որ-
պեսզի հայն ու օտարը լավապես ճանչնան
այն եկեղեցին, որ փառքն ունի աշխարհի
պետականորեն ընդունված առաջին քրիս-
տոնեական հաստատությունը ըլլալու և իր
գոյության ու անաղարտ պահպանության
համար մեծ զոհողություններ հանձն առած
ըլլալու:

Հառասունհինգ գլուխներու մեջ Օրման-
յան պարզ լեզվով, հստակ ու համոզիչ
ոճով և տրամաբանական շարադրությամբ
կներկայացնե հայ եկեղեցին՝ էական կե-

³ Հուսիկ վրդ. Մովսիսյան, Հայաստանյայց առա-
քելական ս. եկեղեցվո պատմություն, Էջմիածին,
1884:

⁴ Կարապետ Ժ. վրդ. Տեր-Մկրտչյան, Հայոց եկե-
ղեցվո պատմություն, Ա մաս, Էջմիածին, 1908:

⁵ Աբրահամ Զամինյան, Հայոց եկեղեցու պատմու-
թյուն, Նոր Նախիջևան, 1908:

տերու մեջ նկարագրելով անոր պատմությունը, վարդապետությունը, վարչությունը, բարեկարգությունը, արարողությունը, գրականությունը, ազգային նկարագիրը և ազդեցությունը հայ ժողովուրդի ճակատագրին վրա: Պատմական բաժինը կրթականա տասնինը գլուխներե, ուր ազգային եկեղեցվո

— Միութենական ձգտումներ և հարաբերություններ.

— Մասնավոր Աթոռներ (Կիլիկիո և Կ. Պոլսո).

— Դ, Ե, ԺԷ («Զարթումի դարը»), ԺԸ և ԺԹ դարերու պատմության հատկացված են առանձին գլուխներ:

Տ. Մարդիան արքեպ. Օրմանյան

պատմությունը տրված է բնորոշ գիծերու մեջ: Օրմանյան հետևած է պատմության կամ պատմական դեպքերու զարգացումին, և սակայն նյութերը հավաքած է հիմնական խնդիրներու շուրջ: Այդ խնդիրներն են.

— Հայ եկեղեցվո ծագումն ու հաստատությունը.

— Հայ դպրություն.

— Քաղկեդոնական խնդիրներ.

— Ընդհանրական կաթողիկոսության տեղափոխությունները.

Ակարծեմ, թե հայ եկեղեցիի տասնինը դարերու պատմության այս դասավորումը լավ է, մանավանդ երբ նկատի առնենք, որ գլուխները ենթաբաժանումներ չունին: Օրմանյան իրաց և դիպաց պարզ նկարագրող մը չէ, այլ վերլուծող մը պատմության: Ահա թե ինչո՞ւ ան հաջողած է ճշգրիտ կերպով պատկերացնելու եկեղեցիին հառաջընթացքը, դժվարությունները, պայքարները և կարեվոր երևույթները: Չէ մոռցած նաև ըստ տեղվույն հերքելու այն թյուր կարծիքներն

ու մեղադրությունները, որոնք անարդարորեն վերագրված են հայ եկեղեցիին:

Հայ եկեղեցական պատմության հիմնական սկզբունքներն ու կարևոր հարցերու մասին Օրմանյանի տեսությունները անդին ուշադրությամբ պիտի քննվին. ուստի այստեղ կփափաքիմ վերլուծել միայն հայ եկեղեցիի խճ գլուխը, ուր հեղինակը կբացատրե հայ եկեղեցվու ազդեցությունը հայ ազգի բախտին վրա: Ընդդեմ անոնց, որ Հայաստանի անկումը կվերագրեն քրիստոնեության, ան կատարկե, թե նախ քրիստոնեության պետական կրոնը հռչակման և Արշակունյաց թագավորության կործանման միջև «ամբողջ մեկ ու կես դար միջոց մը անցած է»⁶. և երկրորդ՝ այդ կործանման «նախասկիզբները չորրորդ դարեն ալ առաջ են, և իրենց ծագումը կառնեն հռոմայեցվոց և պարթևաց մեջ մղված պատերազմներեն»⁷: Անոնց որ կդատափետեն Հայոց քրիստոնեությունը պահպանելը ի գին բազմաթիվ զոհերու ու մեծամեծ զոհողությանց, օրինակ պարսկական մազդեզականության դեմ, Օրմանյան դիտել կու տա, որ հարցը գուտ կրոնական չէր, այլ մանավանդ ազգային, որովհետև Տիգրան կհետամտեր ջնջել հայատակ ազգերու ազգային առանձնահատկությունները, և «եթե հայերն ալ այդ պայմանին (իմա կրոնափոխության) հպատակեին, իրենք ալ ուրիշ դեմի-մազդեզը ընդունող ազգությանց պէս, այսօր պարսիկ տարրին մեջ խառնված և իրենց իսկությունը կորսնցուցած պիտի ըլլային»⁸: Օրմանյանի տեսությունը կարելի է ամրացնել եկեղեցական պատմության հմուտ ուրիշ անձի մը՝ Երվանդ Տեր-Մինասյանի վկայությամբ, թե «եթե հայերը քրիստոնեությունը չընդունեին և կրոնով ու պետականությամբ միանային պարսիկների հետ, այդ իրողությունը ամենայն հավանականությամբ կը տաներ դեպի ձուլում իրանցիների հետ և հայ ժողովուրդը կդադարեր իբրև ազգային միավոր գոյություն ունենալուց»⁹:

Օրմանյան տրամաբանական պատասխանով մը կըմբերանե նաև այն անձերը, որոնք հայերուն անկման պատճառ կներկայացնեն իրենց ամուր հարումը ազգային եկեղեցիին: Այդպիսիներուն կրտ. «... Դրժվար չէ անցելույն մեջեն երևան հանել որ այն ամեն հայեր, որոնք անպայման կերպով հռոմեադավան կաթոլիկներուն հարեցան, հետզհետե կորսվեցան, մինչև իսկ

անուննին ալ չմնաց»¹⁰: Հուսկ ուրեմն մեծ պատմաբանը խորհրդածությունները կամփոփե հետևյալ առողջ եզրակացության մեջ. «Հալը, դարերն ի վեր քաղաքական միջոցեն զրկված, սերտ փարած է եկեղեցական կյանքին, և զայն ճանչցած է իբր փրկության խարխիւ մը յուր ալեկոծ կյանքին մեջ: Անոր շնորհիվն է որ թեպետ վտանգված ու տկարացած, բայց վերջապես կրցած է յուր գոյությունը պահել, և մահացու արկածներուն մեջ կյանքը ապահովել»¹¹:

«Ազգապատում»-ի աղբյուրները

«Ազգապատում»-ի ստեղծման մեջ Օրմանյանի հաջողության գլխավոր պատճառներն մին իր աղբյուրներու ճոխությունն է: Ան օգտագործած է իր ժամանակին ծանոթ հայ բոլոր պատմիչներն ու այլ մատենագիրները, ինչպես և լատին ու հույն հեղինակություններ: Սկզբնաղբյուրներու կողքին ան իր ձեռին ունեցած է նաև հայերեն ու օտարալեզու բազմաթիվ հետազոտություններ հայոց պատմության, ընդհանուր եկեղեցվու պատմության և աշխարհագրության վերաբերյալ: Հայ մամուլն ալ, բանասիրական հանդեսներով, օրաթերթերով և շաբաթաթերթերով, օգտակար եղած է անոր:

Օրմանյան իր աշխատանքը չէ տահմանափակած տպագիր նյութերու պարունակին մեջ: Ան **Ազգապատում**ի համար ատաղձ հավաքած է նաև շարք մը ձեռագրական աղբյուրներ: Ատոնցմե հիշատակելի են՝ Սարգիս դպիր Սարաֆ-Հովհաննեսյանի գրությանց ձեռագիր հավաքածուն, Գիրք կանոնաց և դատաստանի, Տոնացույց ծոցի ի Ստեփանոս Գոյներիցանց, Գրիգոր վրդ. Դարանաղցի Աստվածաշունչին հիշատակարանները, Կիլիկյան կսկիծներ (Ստ կաթողիկոսարանի դիվանեն քաղված նամակներու պատճեններ, 1903—1915 թթ.), «Ռտանավոր բան» Մարտիրոս Դրիմեցիի և այլն: Ի տարբերություն կարգ մը ալ գրողներու, Օրմանյան ամենայն բծախնդրությամբ և պարկեշտությամբ միշտ նշանակած է իր աղբյուրները բնագրի մեջ, բայց ոչ էջերու ներքև, որպեսզի «ընթերցողին ուշադրությունը չկաշկանդե»¹²:

Աղբյուրներու առատությունն ու բազմազանությունը շատ նպաստած են, որ մեծ պատմաբանը կարենա մնայուն կողողական գործ մը՝ հայ ժողովուրդի 1900 տարիներու պատմության արձանագիրը կանգնել հաջողապես:

⁶ Հայոց եկեղեցին, Ամթիլիաս, 1952, էջ 192:

⁷ Նույն անդ:

⁸ Նույն անդ, էջ 192—193:

⁹ Երվանդ Տեր-Մինասյան, Ոսկեդարի հայ գրականությունը, Երևան, 1946, էջ 7:

¹⁰ Հայոց եկեղեցին, էջ 193:

¹¹ Նույն անդ, էջ 194:

¹² Ազգապատում, էջ 11 («Ճախագիտելիք»):

Հիմնական սկզբունք

Օրմանյան հիմնական որոշ սկզբունքներու հետևած է **Հայոց եկեղեցին** և **Ազգապատումը** գրելու ատեն: Երկար կյանի հողվածի մը մեջ քննել բոլոր այդ սկզբունքները. հետևաբար ես կհայտարարեմ կարևորագույնները.

1. Օրմանյանի համար և իրականության մեջ հայ եկեղեցական պատմությունը չի կրնար գրվիլ անջատաբար հայոց ընդհանուր պատմութենեն, որովհետև, մասնավորապես անցյալին, եկեղեցին հիմնական ստանգքն ու առաջնորդը եղած է հայկական կյանքի: Այս տեսությամբ Օրմանյան լայն տեղ տված է եկեղեցական իրաց և դիպաց կողքին քաղաքական անցուդարձերուն, ինչպես և մատենագիրներու և գրական երևույթներու: Հետևաբար **Ազգապատում** տիտղոսը, որ թարգմանի «Պատմություն հայոց ազգի», լիապես կարդարանա աշխատության բովանդակությամբ:

2. Պարզ է, որ հսկա գործ մը մոտավորապես 2800 մեծադիր էջերն (=5600 սյունակ) բաղկացյալ, դյուրին չէ բաժնել ըստ նյութի կամ շրջանի: Ինչպես տեսանք, **Հայոց եկեղեցին** մեջ Օրմանյան պատմությունը բաժնած է որոշ հարցերու, իրադարձություններու և դարերու վրա: Բայց **Ազգապատում**ի պարագային կաթողիկոսներու անուններուն տակ դասավորած է խնդիրներն ու եղելությունները: Կարևոր է անդրադառնալ, որ ասիկա ձևական բաժանում մըն է՝ պահելու համար դեպքերու շարահարությունը¹³: Եթե հեղինակը ուրիշ մեթոդ մը գործադրեր, պիտի չկարենար եկեղեցական ու քաղաքական անցուդարձերը միահար ու համաչափ կերպով շարադրել:

3. Օրմանյան յուրաքանչյուր կաթողիկոսի համար մակդիր մը տված է՝ նկատի ունենալով ենթակային բնավայրը կամ գործունեության շրջանակը: Այս ուղղությամբ կըսեն. «Մենք անհրաժեշտ դատած ենք, յուրաքանչյուր հայրապետի մակդիր անուն մը գործածել, վասն զի կարգի թվահամարը, որով սովոր են հիշվիլ գահակալներ և աթոռակալներ, հին ատեններ գործածական չէ եղած և նորերուն ալ կազմածները իրարու անհարմար են, և հնար չէ իբրև որոշիչ հատկանիշ կամ հատուկ անուն մը ճանչնալ կարգի թվահամարները»¹⁴: Մեծ պատմաբանին կաթողիկոսներու համար որոշած մակդիրները տեսակ մը նվիրական ու վերջնական անուններ են, որոնք ընդունված են և նույնությամբ կգործածվին նոր հեղինակներու կողմեն:

4. Հայ եկեղեցիի օրինական կաթողիկոս են անոնք, որ ազգին ու եկեղեցիին միահամուռ կամքով ընտրված են: Այս սկզբունքի հիման վրա, Օրմանյան արդարև և իրավամբ **հակաթոռ** հռչակված է և հայրապետներու կանոնական ցանկեն դուրս թողած այն անձերը, որ բռնի գահակալած են՝ օտար տերության մը հովանիին ներքև, հակառակ եկեղեցականներու և ժողովուրդի մեծամասնության կամքին:

5. Օրմանյան իր դատումներուն և եզրակացություններուն մեջ իբր մեկնակետ ունեցած է այն ճշմարիտ սկզբունքը, որ կաթողիկոսներ մարդկայնորեն սխալական են ու իրենց սայթաքումները լոկ անձնական բրնույթ կկրեն և երբեք չեն կարող եկեղեցվո պաշտոնական դիրքին ու դավանության վրա ազդել: Ան կգրեն. «Համարձակ կհայտարարենք ևս, թե վարդապետներ և եպիսկոպոսներ, և մինչև իսկ կաթողիկոսներ ալ գտնվեցան, որ հայ եկեղեցվո նախնական ավանդությանց և սկզբանց հակառակ խտեցան կամ գրեցին: Բայց անանկներուն տեսությունները իրենց անձնականն անդին չէին կրնար անցնիլ, և իրենց անհամաձայնությունը չէր կրնար խախտել կամ փոփոխել հայ եկեղեցվո հիմնական դավանությունը, որ փոփոխելի կետ մը չէ»¹⁵:

Կարևոր հարցեր

Օրմանյան ըլլալով գորավոր տրամաբանության տեր և գիտուն անձ մը, ճիշտ լուծում տված է առհասարակ հայոց պատմության, հատկապես եկեղեցական պատմության հարցերուն և արդարորեն դատած վիճելի դեպքերն ու դեմքերը: Ես կբավականանամ հիշելով քանի մը օրինակներ, իբր հաստատություն կարծիքիս:

Հայ եկեղեցվո առաքելական ծագումը հայոցս համար անկասկածելի և նվիրական իրողություն մըն է, որ և ընդունված է հայ և օտար ողջմիտ հեղինակներեն: Ոմանք սակայն իզուր ճգնած են և կճգնին մերժել հայ եկեղեցիի առաքելական հանգամանքը: Օրմանյան պատմական և ավանդական տվյալները հառաջ բերելն ենթ կըսեն այդպիսիներուն. «Եթե ոմանց համար շատ գորավոր չերնիր հայոց եկեղեցվուն առաքելական հանգամանքը, հարկ կսեպենք դիտել տալ, թե ավելի գորավոր չեն ուրիշ եկեղեցիներուն առաքելականության ավանդություններն ալ, և նույնիսկ Պետրոսի Հոռոմ երթալուն պատմությունը կամ Հովհաննեսի Եփեսոս գտնված լինելը, քննադատներն իբր անվիճելի ստուգություններ չեն նկատվիր. թե-

¹³ Ազգապատում, էջ 12 (պրբ. ԺԲ և ԺԳ):

¹⁴ Ազգապատում, էջ 1937:

¹⁵ Հայոց եկեղեցին, էջ 110:

պետ և լատինական և հունական եկեղեցիներ այդ ավանդությանց վրա կհիմնեն իրենց առաքելականությունը: Եթե հունա-հռոմեական աշխարհին գործերն ալ պարզ կամ տկար ավանդություններով կորոշվին, որչափ ևս առավել Արևելքին և ներքին արեւելեքին և այբուբենքե գուրկ Հայաստանին եղելությունները»¹⁶:

Հնդհանրական հայրապետության Աթոռի Կիլիկիայե Էջմիածին փոխադրության առընչությամբ Օրմանյան կղիրքորոշվի ի նպաստ Էջմիածնի: Ան Աթոռին 1441 թվի փոխադրությունը անհրաժեշտ կգտնե, քանի որ նախ, կիլիկյան թագավորությունը, որ կրնար քաղաքական նեցուկ մը ըլլալ կաթողիկոսության՝ կործանած էր, և երկրորդ, Ստեփանեղեցականությունը՝ առհասարակ անկյալ վիճակ մը ուներ. և հետևաբար այլևս ունէ արդարացուցիչ պատճառ չկար, որ ընդհանրական կաթողիկոսությունը «իր նախնական և նվիրական սրբալալերն դուրս թափառեք»¹⁷:

Առողջ է նաև Օրմանյանի քաղաքական ուղղությունը: Ջանազան առիթներով ան կձառկէ հայոց անհեռառես քաղաքականությունը, որով փոխանակ Արևելքի մերձակա ուշերուն հետ համաձայնելու կամ բարեկամանալու՝ Արևմուտքի ապարդյուն օգնությանց կոչմանն¹⁸: Հայոց բնական ձգտումն ու քաղաքականությունն ալ այսպէս կնկարագրե ան. «... Ամեն բարեմիտ հայ՝ ուրիշ փափաք չունի, բայց եթէ յոր դրացիներուն հետ խաղաղ ու հաշտ ապրիլ: Հայուն պահանջն է որ վնաս չհասնի իր կյանքին, իր պատիվին, իր ստացության, իր աշխատության: ... Այս օրինակով պահանջներուն հետ կփափաքի ալ, որ հաստատուն պահե յոր ազգային ինքնությունը, իր լեզուն ու իր գրականությունը»¹⁹:

1956 թվին, երբ Կիլիկիո ճոր աթոռակալը իր ընտրութենէն անմիջապէս ետք գործունէության կձեռնարկեր, հարց ծագեցաւ, թէ ընտրյալ մը իրավունք ունե՞ր իբր կաթողիկոս շարժելու: Այս խնդրին պատասխանն ու ճիշտ լուծումը մենք գտանք Ազգապատումի մեջ: Օրմանյան խոսելով Հովսէփ Արղւթյանի մասին, որ կաթողիկոս ընտրված էր, սակայն մահացած օծում ստանալէ առաջ, կըսէ. «Այսչափ ճիգերէ ետք՝ ձրգտումներուն լրումը իրեն պակսեցաւ, զի

յոր անունը չենք կրնար անցընել կաթողիկոսաց շարքին մեջ, և լոկ ընտրվածները, առանց միտոնի նվիրագործման և առանց օծումի, կաթողիկոս չենք կրնար հռչակել: ... Ընտրյալը օծյալ մը չէ, և օծյալ չեղողը կաթողիկոս չէ. այս է մէջ եկեղեցւոյն կանոնը և Մաշտոցին կանոնաւան՝ կարգադրությունը: Ումանք սովոր են Հովսէփի կաթողիկոս տիտղոսով անվանել... սակայն մենք չենք ուզեր հաստատուն կանոններէն շեղիլ և ընտրյալ Հովսէփը՝ Հովսէփ կաթողիկոս ճանչնալ, ինչպէս որ նշանվածն էրը՝ պատկած չենք ընդունիր»²⁰: Գեորգ Սեւրոպ²¹ և Մեարոպ վրդ.²² հետևելով Օրմանյանի՝ կաթողիկոսաց շարքէն դուրս թողած են Արղւթյանը:

Ազգապատումը հայ եկեղեցագիտության համայնագիտարան մըն է, որ օգնության կարող է փութալ պատմությանը հետաքրքիր անձերու կամ բանասերներու, երբ անոնք պատմական և կամ կանոնական խնդիրներ ունին ճշտելիք:

Ժամանակագրությունը

Ժամանակագրությունը խարխիւն է պատմության, և պատմությունը ճիշտ չէ առանց ժամանակագրության: Օրմանյան իր երկասիրությանց մեջ առաջնորդ ունենալով այս սկզբունքը, մեծ կարևորություն ընծայած է ժամանակագրության, և դեպքերը պատմելու ստեն ճշդած է անոնց թվականները: Հայոց պատմությանը առավել կամ նվազ չափով հետաքրքրված անձինք գիտեն, թէ որքա՞ն խառն են ու թերի մեր հին պատմագիրքերու ժամանակագրական տվյալները, և թէ որքա՞ն ճիգ, պատրաստություն և աղբյուր ունենալու է հեղինակ մը՝ հաղթահարելու համար դժվարությունները:

Օրմանյան հայկական պատմության ժամանակագրությունը ճշդությամբ վերականգնելու աշխատանքին մեջ օգտագործած է հայ և օտար մատենագիրներու պատմություններն ու քրոնիկները, և իր ժամանակին ծանոթ քննական ուսումնասիրությունները: Աղբյուրներու կողքին ան նկատի առած է հայոց հին շարժական տոմարը, ինչպէս և պարսկական և իսլամական (հիճրի) տոմարական դրությունները: Հատկապէս հայկական տոմարի մասնագետ մը լինելով, և աղբյուրակներ կազմած ունենալով, հաջողած է

¹⁶ Ազգապատում, էջ 33 հմմտ. Հայոց եկեղեցին, էջ 3—5:

¹⁷ Ազգապատում, էջ 2102—2103:

¹⁸ Կարոյա Ազգապատում, էջ 1948—1950 և 5058—5066:

¹⁹ Հայոց եկեղեցին, էջ 195:

²⁰ Ազգապատում, էջ 3278:

²¹ Գեորգ Մեարոպ, Պատմություն հայ եկեղեցւոյ, Իրթանքով, Բ, 1914, էջ 455, 459—460 և 572:

²² Մեարոպ վ. Գ. Գրիգորյան, Պատմություն հայ եկեղեցիի, Պեյրութ, 1957, էջ 202:

բազմաթիվ թվականներ ճշորոշել և անհիշատակ ամսաթիվեր երևան հանել: Դեպքերը դատելու և իրադարձությունները կապակցելու յուր իմացական կարողությունն ալ օժանդակ եղած է, որ ճիշդ եզրակացություններու հանգի՝ հակասական վկայություններու պարագային: Որպեսզի լոկ խոսքեր ըսած չըլլամ և բացատրություններս օրինակներով հաստատեմ, աչտեղ կփափաքիմ ներկայացնել կարգ մը ժամանակագրական հարցեր և անոնց լուծումները, զորս տված է Օրմանյան:

— Հովհաննես Ա Մանդակունիի կաթողիկոսության շրջանին համար պատմագիրներ և ցուցակագիրներ երկու տարբեր հանիվներ կուտան, ոմանք 6 և այլք 12: «Քանի որ այդ երկու թիվերը անալյալակ կերպով կկրկնվին ընդհանրապես, — կգրե Օրմանյան, — հնար չէ ո՛չ պատահական սխալանաց և ո՛չ թվանշան տառերու նմանության վերագրել այդ տարբերությունը, և ո՛չ ալ հնար է մին մյուսին զոհելով մեկ կողմ թողուլ»²³: Ուստի կեզրակացնեմ, թե Մանդակունի գահակալած է 12 տարի, բայց երկու շրջաններու մեջ. ա) Վեց տարի Վահանյանց շարժումի ընթացքին (478—484), և բ) Վեց տարի ալ խաղաղության հաստատվելեն (484—485) ետք (մինչև 490), «երբ իրեն ալ կաթողիկոսությունը պաշտոնական գործություն ստացավ պետական վավերացմամբ»²⁴:

— Բազմեն Ա Ռթսեցիի գահակալության տևողությունը առհասարակ 5 կամ 6 տարի նշանակված է մատենագիրներեն: Ասոր նախորդին (Հովհաննես Մանդակունի, 478—490) և հաջորդին (Սամվել Արծեկցի, 516—526) միջև սակայն 26 տարիներու ժամանակամիջոց մը կա: Օրմանյան սույն 26 տարիները իրավունքով կվերագրե Ռթսեցիի և իր տեսությունը կհաստատե **Թուղթ հալոց ի Պարսս** գրությամբ, ուր ան հիշված է 506 թվին, «ուրտատաներորդ ամի Կատապարքայից արքայի»²⁵ և ավելի ուշ²⁶: Պատմիչներու վկայությանց և իր եզրակացության տարբերությունն ալ, մեծ պատմաբանը կբացատրե հետևյալ արամիտ դիտողությամբ. «Եթե ներյալ է ենթադրական մեկնաբանություն մը տալ տարօրինակ տարբերության, պիտի ըսենք թե թվատարով գրված ին կամ ի՞նչ թվականներուն մեջ

թվանշան «Ի» տառը նախորդ ի տառի փոխվելով, թվականը գրչագիրներու ձեռքին տակ աղավաղված է և միայն «Ե» կամ «Զ» տառերը իբր թվանշան մնացած են, և այնպես ալ մեկեն մյուսին անցած են»²⁷:

— Հայ եկեղեցվո մեծագույն վարդապետներեն Գրիգոր Տաթևացիի վախճանման ամիսն ու օրը հաղորդված չեն, այլ միայն Մեծոփեցիե ըսված է՝ «յառոր սօնի նախավկային Ստեփանոսի մեծի առաքելոք»²⁸: Ստեփանոսի տոնին դեկտեմբերի մեջ լինելը պարզ է. բայց ինչ որ կարևոր է, Օրմանյան ճշդած է, թե 1410—11 թվականին երբ վախճանեցավ Տաթևացին, այդ տոնը հանդիպած է դեկտեմբերի 25-ին կամ հաշվական տոմարով՝ 860 Նավասարդի 17-ին²⁹:

— Գրիգոր ԺԱ Բյուզանդացի կաթողիկոսի օրով պատահած է ութերորդ ծագատիկը: Եղիա արեղա Ջերմուկցի զայն կնշանակե 1540 թվին³⁰: Ըստ Օրմանյանի, ամեն հինգ հարյուրյակի մեջ միայն չորս անգամ ծագատիկ կհանդիպեր, 95 տարիներու հետադարձությամբ, և հետևող 247 տարիներու ժամանակամիջոցը կանցներ առանց ծագատիկի: Այս հիման վրա մեծ պատմաբանը կեզրակացնե, թե խնդրո առարկա ծագատիկը պատահած է 1539-ին, նախորդ՝ 1292 թվին տեղի ունեցած ըլլալով³¹:

Կհուսամ հիշյալ օրինակները բավական են՝ գաղափար մը տալու ի մասին Օրմանյանի կատարած հսկա աշխատանքին, հայ ժամանակագրության վերա: Ընթերցողը պատկերացնելու է, թե նա որքա՛ն թվականներ որոշած է ճարտարորեն, և առաջին անգամ լինելով մշակած հայ ժողովուրդի և հատկապես հայ եկեղեցվո պատմության մեծավ մասամբ ճիշդ ու ամբողջական ժամանակագրությունը: Ահա թե ինչո՛ւ Հրաչյա Աճառյան իր կոթողական գործերեն մին՝ **Հալոց անձնանունների բառարանը**, հիմնած է Օրմանյանի թվականներուն վրա: Լսենք այս մեծահամբավ բանասերին կարծիքը.

«Պատմությունը առանց ժամանակագրության արժեք չունի. այս պատճառով հատուկ ուշադրություն եմ դարձրել թվա-

²³ Ազգապատում, էջ 474—75:

²⁴ Նույն անդ, էջ 475:

²⁵ Գիրք թղթոց, Թիֆլիս, 1901, էջ 42, և Ազգապատում, էջ 489:

²⁶ Գիրք թղթոց, էջ 48, և Ազգապատում, էջ 489:

²⁷ Ազգապատում, էջ 490:

²⁸ Թովմա վրդ. Մեծոփեցի, Պատմություն Լանգրամուրայ և յաջորդաց իրոց, Փարիզ, 1860, էջ 60:

²⁹ Ազգապատում, էջ 2027:

³⁰ Գարեգին վրդ. Սրվանդությանց, Թուրոս աղբար, Իսթանբուլ, 1879, Բ, էջ 454:

³¹ Ազգապատում, էջ 2233—34:

կանների ճշրության: Հայոց պատմության ժամանակագրությունը կատարյալ ճշրությամբ ծանոթ չէ մեզ: Չամչյանի տված թվականները վերջնական չեն. իսկ Հայկազանց շրջանի թվականները, ինչպես սպասելի էր, առատելական են: **Լավագույն աղբյուրը հայոց պատմության թվականների մասին՝ Օրմանյանի Ազգապատմն է:** Այս հեղինակը աշխատել է պատմիչների տված թվականները ոչ միայն պատմական ու մատենագրական, այլև տոնական ու տոմարական հաշիվներով էլ ստուգել, և տվել է ամենաճիշդ թվականները: Ես էլ ընդհանրապես հետևել եմ նրան: Ընթերցողը իմ գրքի մեջ շարունակ պիտի տեսնի չակերտի մեջ դրված թվականներ. այդ բոլորը Օրմանյանից է վերցրած: Իսկ ուր որ չակերտ չկա, ուրիշ աղբյուրից է և կամ ուղղակի բնագիր հիշատակարաններից»³²:

Աճառյան միակ հիացողն ու գնահատողը չէ **Ազգապատմ**ի թվականներում: Արտասահմանի և հայրենիքի ուսումնասիրները առհասարակ օգտագործած են ու կօգտագործեն հայոց պատմության սույն համայնագիտարանը: Հակոբ Մանանդյան այսպես կարտահայտվի **Հանդես ամսօրյայի**³³ մեջ լույս տեսած Օրմանյանի մեկ ժամանակագրական գրության մասին, «Հայ Արշակունիների ժամանակագրության մասին ուշագրավ է և արժեքավոր Մ. Օրմանյանի կարևոր հոդվածը՝ «Տրդատե Արտաշես ժամանակագրական դիտողություններ»»³⁴:

Անշուշտ անհերքելիություն պիտի ըլլա ըսելն, թե Օրմանյանի թվականները անթերի են կամ կատարյալ: Հայտ է, թե ամեն ազգի պատմությունը վիրավոր է ժամանակագրական շփոթություններով ու անորոշություններով, և պարզ է, որ պատմագիտական գործեր ընդհանրապես կունենան արբագրելի մասեր՝ ըստ նորագույն հայտնությանց: Հետևաբար **Հայոց եկեղեցիին և Ազգապատմ**ի մեջ ալ բնականորեն կան անճշդություններ, որոնք արդյունքն են աղբյուրներու պակասին կամ անհստակության: Հարկ է նաև ավելացնել, թե պարսից, արաբներու, մոնղոլներու

և այլ ժողովուրդներու պատմության վերաբերյալ ժամանակագրական սխալները ճակատագրական չեն և դյուրավ կճշդվին: Օրմանյան իր ատենին ավելին չէր կարող ընել: Արժեքավորն ու մնացուցիկն անոր գործին մեջ բուն իսկ ազգային պատմության թվականներու վերականգնումն է, ինչ որ գիտականության և ամբողջականության տեսակետներն աննախընթաց էր և այսօր ալ դեռ կմնա անգերազանց:

Վերատեսության հարցը

Ազգապատմը որքան ալ գիտական գործ, իբր ընդարձակ պատմագիրք մը՝ գերծ չէ թերիներե: Նախ, հեղինակը Իւթանքույի հայոց պատրիարքության մասին գրելու ատեն կարելիությունը չէ ունեցած օգտվելու հայկական և թրքական արխիվներն. մինչ Երուսաղեմի պատմությունը ճոխացուցած է տեղվույն դիվանական թուղթերու փաստերով: Եվ երկրորդ, **Ազգապատմ**ի հրատարակութենեն ետք հայտնված են նոր աղբյուրներ և գրված նոր ուսումնասիրություններ: Օրմանյան ինք ալ ատենին համաձայնություն ու փափաք հայտնած է որ իր աշխատությունը երկրորդ տպագրությամբ մը կատարելագործվի³⁵:

1958-ին, երբ պրոֆ. Տաճատ Սրապյան կձեռնարկեք **Ազգապատմ**ի՝ Բ տպագրության, կազմվեցաւ գիտական հանձնախումբ մը (Ծանե վրդ. Աճեմյան, Սիմոն Սիմոնյան և Մեսրոպ վ. Գ. Գրիգորյան), որ պիտի զբաղէր վերատեսության հարցով: Հանձնախումբը թղթակցությամբ խնդրեք կարծիքը Հայաստանի և արտասահմանի կարևոր բանասերներու: Գիտականներու թեյադրությանց գլխավոր կետերն էին. ա) Անխախտ ու ամբողջ պահել **Ազգապատմ**ի բնագիրքը. բ) սակայն անպաշտան լրացումներ կատարել ծանոթագրություններով: Այս տեսակետը շեշտեցին հայրենի պատմաբանները՝ Մատենադարանի տեսուչ դր. Լևոն Խաչիկյանի նամակին միջոցաւ: Հանձնախումբը, համաձայն՝ եղած Վ առաջարկություններուն, որոշեք հայագիտական պատմա-մատենագրական նորությունները համատեղել յուրաքանչյուր հատորիկի վերջավորության: Մեսրոպ վրդ. պիտի գրէր առաջին 700 տարիներու պատմության վերաբերյալ ծանոթությունները. 700—1400 թթ. մասին հավելումները պիտի մշակէր Ծանե վարդապետ. իսկ Սիմոն Սիմոնյան 1400—1910

³² Հ. Աճառյան, Հայոց անճանաչողների բառարան, Երևան, Ա, 1942, էջ X:

³³ Մ. Ա. Օ. «Տրդատե Արտաշես ժամանակագրական դիտողություններ», **Հանդես Ամսօրյա**, 1909, թ. 7 և 8, էջ 197—201 և 241—246:

³⁴ Հակոբ Մանանդյան, Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության, Երևան, Բ, մասն Ա, 1957, էջ 156:

³⁵ **Ազգապատմ**, էջ 12—13:

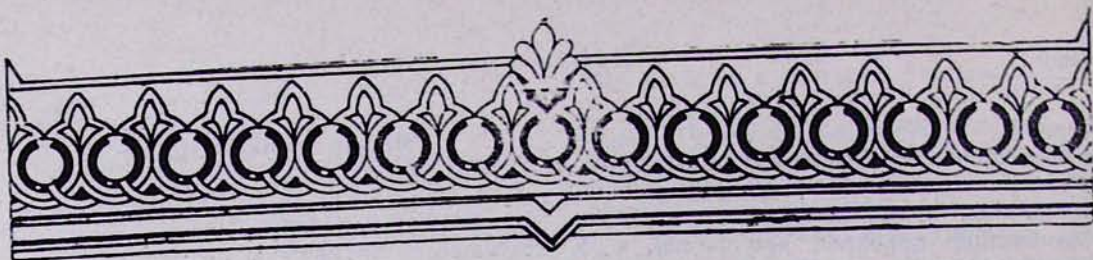
չրջանի ծանոթագրությունները պիտի պատրաստեն: Ռժբախտաբար խաչ հրագրին առաջին մասը միայն կարելի եղավ իրագործել, որովհետև Ծախե վարդապետ Երուսաղեմի գործերով կլանվեցավ, պրն. Սիմոնյան տպարան Սևանի ծանր քեռան տակ կքած՝ ազատ ժամանակ չրկրցավ ունենալ, իսկ Մեսրոպ վրդ. ալ ուսումնական պատճառով մեկնեցավ Անգրդիա: Համեմայն դեպս, անկախաբար Ա. կամ Բ տպագրութենեն, դեռևս կարելի է՝ ա) Առանձին գիրքի մը մեջ նոր ու ամբողջական ծանոթություններ խմբագրել. բ) 1910—1960 թվականներու եկեղեցական պատմությունը գրել և գ) Հատուկ անուններու ցանկեր ավելացնել³⁶:

³⁶ 1962 թվի հոկտեմբերին Լոս-Անճելիսի ս. Հակոբ եկեղեցվո հոգևոր հովիվ տ. Տիրապր վրդ. Տիրվիշյան Երևանի մեջ ինձ հայտնեց, թե ինք պատրաստած է Ազգապատմի անձնանուններու և տեղանուններու ցանկերը:

Որպես եզրակացություն

Ինչպես ի հառաջագունե հայտարարեցի, ներկա հոդվածը նախափորձ մըն է գծագրելու Օրմանյանի դեմքը իբր պատմաբան: Բնականորեն կարելի է երբեմն համաձայն չըլլալ իր դատումներուն, սակայն կարելի չէ ուրանալ իր պատմագիտական մեծ վաստակը: Այս իսկական հայրենասերը, այս դիվանագետ պատրիարքը և այս մեծ պատմաբանը շատ գրել տված է իր մասին, և հետ այսորիկ ալ դեռ գրել պիտի տա իր բացակայության: Օրմանյանի կյանքը կամ ուղղությունը դատելն այլոց թողլով, ես այստեղ կուգեմ արձանագրել, որ անոր Ազգապատմը իբր փաստական նյութերով հագեցված, գիտական մեթոդով մշակյալ և ուղիղ դատողությամբ գրված ընդարձակ հայոց պատմություն մը, անմոռաց երախտիք մը պիտի մնա հայ պատմագրության մեջ:

ՀԱՅՐԵՆԱՆՎԵՐ, ՀԱՅՐԵՆԱՇՈՒՆՉ ԾԱՐՏԱՐԱՊԵՏԸ

(Ռաֆայել Իսրայելյանի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ)

Նախորդ ամսին Սովետական Հայաստանի ճարտարապետական հասարակայնությունը նշեց իր ջահակիրներից մեկի՝ Ռաֆայել Իսրայելյանի բեղմնավոր կյանքի կարևոր տարեդարձը: Ջերմ ու խանդավառ երեկո, անկեղծ մթնոլորտ: Դրվատանքի շատ խոսքեր հնչեցին այնօր հոբելյարի հասցեին ճարտարապետի տան դահլիճում, որը չկարողացավ տեղավորել Ռաֆայել Իսրայելյանի վաստակը գնահատող բոլոր մարդկանց:

Ծոայլ, բայց ճշմարիտ էին գնահատականները, որովհետև շոայլ է հոբելյարի տաղանդն ու վաստակը:

Ավելի քան երեսուն տարի մա իր արվեստով ծառայում է հարազատ ժողովրդին: Ծառայում է ազնվորեն, կրքով ու նվիրվածությամբ: Որովհետև հստակորեն գիտակցում է այդ արվեստի վերափոխիչ դերը լուսավոր օրերի հասած իր ժողովրդի կյանքում:

Փոքր-ինչ վարանոտ, սակայն նպատակալաց էին նրա առաջին քայլերը մախապատերազմայն տարիներին: Հարելով սովետահայ ճարտարապետության հիմնադիր մեծ Թամանյանի դպրոցին, սկսակն ճարտարապետը առաջին իսկ գործերում հանդես բերեց ինքնուրույն վերաբերմունք այն հարուստ շտեմարանի՝ հայկական ճարտարապետության գանձարանի նկատմամբ, որը նշված տարիներին ներշնչման աղբյուր էր հանդիսանում սովետահայ ճարտարապետներից շատերի համար: Հավատարիմ մնալ մախնայաց հարուստ ավանդներին, զարգացնել ու նոր մակարդակի հասցնել դրանք, առանց կաշկանդվելու այդ ավանդներով, ալլ ստեղծագործորեն վերափոխատավորել ազգային ճարտարապետության լավագույն

և առաջադիմական ավանդները՝ դարձալ Ռաֆայել Իսրայելյանի հավատամքը: Եթե մեր որոշ ճարտարապետներ ունենալով միևնույն մեկնակետը մնացին գերի հնի հիրաններում, Ռաֆայել Իսրայելյանը մեկը մյուսի հետևից երկնում է գործեր, որոնց վրա պարզորոշ դրոշմված է ազգային ճարտարապետության ոգին՝ մեկնաբանված իր սեփական ստեղծագործության բովով, թարմաշունչ և արդիական: Այդ սկզբունքով են հորինված նրա գործերից շատերը: Հիշատակենք «Արարատ» տրեստի գինեգործարանի շենքը, բազմաթիվ աղբյուր-հուշարձանները (որոնք իր մախամենությանը կառուցվեցին Հայաստանի բազմաթիվ գյուղերում՝ հավերժացնելու համար Հայրենական պատերազմում զոհված հայ մարտիկների հիշատակը), նույն պատերազմում հայ ժողովրդի մասնակցությունը պանծացնող «Հաղթանակ» մոնումենտում (որի համար ինքը և քանդակագործ Ս. Մերկուրովը արժանացան պետական մրցանակի), «Արագիլ» և «Ծովհնար» ռեստորանները (առաջինը՝ Երևանում, երկրորդը՝ Հրազդանում), ֆիզիկայի ինստիտուտի գիտա-հետազոտական լաբորատորիաների շենքերը (Նոր Ամբերդում և Արագած լեռան կատարին) և այլն:

Նա ստեղծագործում է անհատապես և հեղինակային կոլեկտիվի հետ՝ համագործակցելով ճարտարապետներին ու քանդակագործներին: Անդրանիկ փորձն այդ ուղղությամբ դեռ մախապատերազմայն տարիներին հանդիսացել է «Արարատ» տրեստի գինու մատանների առաջին հերթը (մախագրծված ճարտ. Գևորգ Քոչարի հետ), լեռնային թեխնիկումի հանրակացարանն ու բնակելի տունը (ճարտ. Լևոն Բաբայանի

Մայր տաճար. Ավագ սեղան

հետ): Պրոֆ. Ս. Սաֆարյանի կողմից գլխավորած հեղինակային մի խմբի հետ Ռաֆայել Իսրայելյանը մասնակցեց մայրաքաղաքի գլխավոր հասարակական կենտրոն Լենինի հրապարակի կառուցապատման պատվաբեր աշխատանքին, նախագծելով մի խոշոր վարչական շենք (Կառավարության տան հանդիպակաց կողմում), իսկ ինժ. Գ. Եղյանի հետ՝ ջրանցույցի նախագծմանը, որ կառուցվեց Հրազդանի կիրճում: Նույնպիսի

համագործակցության արդյունք է Օշականի գինեգործարանի շենքը, հուշապույունները Զվարթնոցի (քանդ. Երվանդ Քոչարի հետ) և Գեղարդավանքի (քանդ. Արա Հարությունյանի հետ) ճանապարհների, մայրաքաղաքի արևմտյան և հյուսիսային «դարպասները» (նույնպես քանդ. Արա Հարությունյանի հետ):

Ռաֆայել Իսրայելյանը վարպետորեն է տիրապետում մեր ավանդական շինանյու-

թի՛ն՝ քարին, որը նրա ճարտար կամքով շունչ ու ոգի է ստանում, հնչում որպես քայակերտ երգ, խոսում մարդու հետ, բացահայտում կառուցվածքի էությունը: Ողջ հորինվածքի և նրա առանձին տարրերի կոտ ու ներդաշնակ կապը, ճարտարապետական մանրամասների նրբաճաշակ մշակումը և զարդաքանդակի օգտագործումը ըստ պատշաճության միջոցներ են, որով նա կարողանում է հասնել դրված նպատակին: Իր ստեղծագործության այս կարևոր հատկանիշներով, իրենից անկախ ու գուցե առանց դրան ձգտելու, Ռաֆայել Իսրայելյանը կանգնում է միջնադարի մեր նշանավոր ճարտարապետների՝ Տրդատի, Մանվելի, Մոմիկի ու այլոց շարքը, մեր օրերում շարունակելով նոր նվաճումների հասցնել հայկական ճարտարապետությունը:

Հայն է ճարտ. Ռաֆայել Իսրայելյանի հետաքրքրությունների ու կարողությունների շրջանակը: Նրա ստղանդը գործադրություն է գտնում նաև մի շարք բնագավառների՝ կիրառական արվեստի (մետաղ, կերամիկա), գրքի գրաֆիկական ձևավորման, մուլդիակ հուշանվերների: Հապա գրելու նրա շնորհքը՝ պատկերավոր ու ինքնատիպ գրչով: Քանի՜-քանի՜ հոդվածների, ակնարկների հեղինակ է նա: Դրա հետ միասին նա մանկավարժ է, ճարտարապետների երիտասարդ սերնդի դաստիարակը: Ուսուցանում է և՛ մատիտը ձեռքին, և՛ իր սեփական ստեղծագործությամբ:

Բայց սոսկ արվեստագետ ու ճարտարապետ չէ Ռաֆայել Իսրայելյանը, այլ նաև հայրենանվեր հասարակական գործիչ: Նա անդամ է շատ գեղարվեստական ու գիտական ու խորհուրդների, «Սովետական արվեստ» ամսագրի խմբագրության, Հայաստանի ճարտարապետների միության վարչության և այլն:

Սակայն բազմապիսի նախասիրությունների մեջ կա մի բնագավառ, որին առավել սրբությամբ ծառայում է մեր հորեկյարը: Դա հուշարձանների պահպանության գործն է: Ի տարբերություն շատերի, որոնք հանդես են գալիս մեր բարձրարվեստ կոթողների լոկ խանդավառ գնահատողների դերում, Ռաֆայել Իսրայելյանը մեծ մասնակցություն է բերում այն բոլոր ջանքերին, որոնք մղվում են մեր պատմա-ճարտարապետական հուշարձանների պահպանության ուղղությամբ: Իր բազմազբաղ ժամանակից նա սիրով ժամեր ու օրեր է տրամադրում, մասնակցելու համար հուշարձանների պահպանության պետական մարմնին առընթեր գործող գիտական խորհրդի նիստերին կամ տարբեր առիթներով դեպի հուշարձանները

գործուղվող հանձնաժողովների աշխատանքներին մասնակցելու համար:

Բեղմնավոր եղավ նրա գործունեությունը նաև Էջմիածնի Մայր Աթոռի ճարտարապետական-շինարարական հանձնաժողովում, որը տասը տարի ի վեր Վեհափառ Հայրապետ Վազգեն Ա-ի ծախված վերաշինական մեծ աշխատանքների աշակիցն է:

Նշված հանձնաժողովում ճարտ. Ռ. Իսրայելյանը հանդես չի գալիս սոսկ խորհրդատուի դերում, այլ մասնակցում կառուցվող ու վերաշինվող շատ բաների նախագրծմանը: Այստեղ կատարված բազմաթիվ գործերից առանձնապես կարևոր է հիշատակել Մայր տաճարի նրա նախագծերով կերտված Ավագ և Իջման սեղանները, Եղեռնի հուշարձանը (վանքի բակում), Նոր Վեհարանի գահադահլիճի ձևավորումը, ս. Հռիփսիմեի տաճարի Ավագ սեղանը, աղբյուրներ Էջմիածնի, Հռիփսիմեի և Գեղարդավանքի բակերում, ջահերի, խաչքարերի ու այլ իրերի էպիգրաֆը: Դրանք ազգային անխառն շնչով ու արվեստի բարձր կատարելությամբ ու հնի հետ հիմնալիորեն ներդաշնակում գործեր են, որոնք գալիս են բազմապատկելու այն աշխարհափոշակ կոթողների փառքը, որոնց մեջ կամ շրջապատում դրված են: Նյու-Յորքի հայկական եկեղեցու կառուցման համար իր մշակած նախագիծը նախօրինակ՝ հանդիսացավ և ինչ-որ չափով նպաստեց կառուցված եկեղեցու Ամերիկացի ճարտարապետներին հաշաշունչ հորինվածք ստեղծելու գործում:

Մայր Աթոռի համար մշակած նրա վերջին գործերից է Բյուրականում կառուցվող կաթողիկոսական ամառանոցի շենքի նախագիծը, որը նա մշակել է բացառիկ սիրով ու վարպետությամբ՝ ներդաշնակելով շենքը Արագածի լանջի գեղատեսիլ բնությանը:

Անսահման սերը հարազատ ժողովրդի նկատմամբ ու բոլուն հայրենասիրությունը, որ կյանքի բոլոր փուլերում հանդիսացել է Ռաֆայել Իսրայելյանի հիմնական իմաստն ու բաղաբացիական հատկանիշը, նրան մղեց ստեղծագործական անօրինակ մի սրխրանքի՝ Սարդարաբադի հերոսամարտին նվիրված հուշարձանախմբի հորինմանը (որին մասնակից եղան նաև քանդակագործներ Սամվել Մանուսյանը, Արա Հարությունյանը և Արշամ Ծահինյանը): Իր հետաքրքիր մտահղացմամբ ողջ կառուցվածքը, ներառյալ լայն ու հանդիսավոր ատտիճանները, նրանց վերջում՝ երկու կողմերից տեղավորված քարակերտ ու ամրակոտ ցուլերը (որոնք խորհրդանշում են թշնամուն ջախջախելու ժողովրդի համատ կամքը), չինչ եր-

Մայր Աթոռ. Ապրիլյան եղեռնի հուշարձան

կընքի վրա ուրվագծվող սլացիկ ձևերով, թեթև ու ցանցկեն զանգաշտարակր (որն իրենով հավաքական կերպով մարմնավորում է օրահա սլտանգի գույժը ահագանգող Արարատյան դաշտի բոլոր եկեղեցիների զանգերի դողանջը), ճառագայրհի պահապան քարակերտ արծիվները և, վերջապես, կիսակլոր պատի ելքու կողմերին կերտած թեմատիկ բարձրաքանդակները և հուշարձանակամբի այլ տարրեր, բոլորը միասին ծառայում են մեկ հիմնական նպատակի՝ հայ ժողովրդի պատմության բախտորոշ նշանակություն ունեցող ճակատամարտի պանծացմանը։ Այս հուշարձանում Ռաֆայել Իսրայելյանը համագործակցելով քանդակագործների հետ, կարողացել է հասնել կառուցվածքի բովանդակության բացահայտմանը ճարտարապետական-գեղարվեստական հարուստ ու ազգային հարազատ ձևերով շեշտված միջոցներով։

Սովետահայ արվեստի ու ճարտարապետության այս աչքի ընկնող կոթողը, որում մեծ պաթոսով, թարմ ու անկրկնելի միջոցներով արտահայտված է ժողովրդի պատմության մի կարևոր դրվագը, բարձր գնահատականի ու լայն ճանաչման արժանա-

ցույթ։ Այդ գործով էլ մեր բազմաբանբար ճարտարապետը նշանավորեց իր 60-ամյակը, միևնույն ժամանակ ցույց տալով, որ անապատ է իր ստեղծագործական եռանդը, ու դեռ նոր փայլատակումներ պիտի ունենա։

Անշեղ, իմաստալից է եղել մեր տաղանդավոր ժամանակակցի ստեղծագործական ուղին։ Այն ընթացել է հաղթանակից-հաղթանակ, որով պատիվ է բերել թե՛ իրեն և թե՛ իր ժողովրդին։ Դրա համար էլ ժողովուրդը գնահատում ու սիրում է իր տաղանդավոր զավակին։ Հայրենի կառավարությունը նրան արժանացրել է պետական մրցանակի դափնեկրի բարձր պատվին, շնորհել նրան արվեստի վաստակավոր գործչի ու վաստակավոր ճարտարապետի պատվավոր կոչումներ։ Ես ճարտարապետական գիտությունների թեկնածու է ու դոցենտի կոչում ունի։

Մաղթենք մեր սիրելի հոբելյարին երկար տարիների շնորհաշատ գործունեություն՝ ի նպաստ հայ ժողովրդի և նրա ճարտարապետական արվեստի հետագա զարգացմանը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՆԳԻՍ

ԱՐԺ. Տ. ԽՈՐԵՆ ՔԱՀԱՆԱ ՏԵՐ-ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ

(1870—1968, Շիրակի թեմ)

1968 թ. նոյեմբերի 24-ին Արթիկում վախճանվեց արժ. տ. Խորեն քհն. Տեր-Հակոբյանը:

Հանգուցյալը ծնվել է 1870 թ. Թալինի շրջանի Զիթյանքով գյուղում: Նա իր նախնական կրթությունը ստանալուց հետո Հառիճա վանքում, 1881 թ. ընդունվել և սովորել է Էջմիածնի Գևորգյան ճեմարանում:

1908 թ. Երևանի ս. Սարգիս եկեղեցում ընդունել է քահանայական ձեռնադրու-

թյուն տ. Խորեն արքեպ. Մուրադբեկյանի ձեռքով:

Արժ. տ. Խորեն քահանան պաշտոնավարել է Զիթյանքովում, Արմավիրում, Ղզլարում, Հառիճա վանքում, իսկ 1963 թվականից՝ Ստեփանավանում:

Հանգուցյալի վերջին օծումը և թաղումը կատարվել է նոյեմբերի 25-ին:

Հանգուցյալը եղել է բարեկրոն և իր հոտից սիրված հովիվ:

Հանգիստ իր ոսկորներին:

ՀԱՆԳԻՍ

ԱՐԺ. Տ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՔԱՀԱՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ

(1880—1968)

1968 թ. նոյեմբերի 20-ին Կիրովականում վախճանվեց արժ. տ. Հարություն քհն. Հարությունյանը:

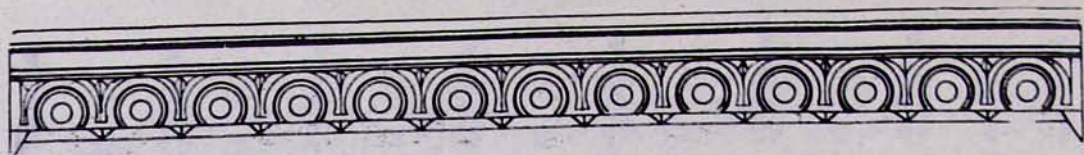
Հանգուցյալը ծնվել է 1880 թ. Ապարանի շրջանի Ծանկի գյուղում, քահանայի ընտանիքում: Ավարտելով տեղի ծխական դպրոցը, յոթը տարի պաշտոնավարել է որպես ուսուցիչ: 1921 թ. Երևանի ս. Սարգիս եկեղեցում տ. Խորեն արքեպ. Մուրադբեկյանի ձեռքով ընդունել է քահանայական ձեռնադրություն:

Մինչև 1946 թվականը պաշտոնավարել է իր գյուղում:

1946 թ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի հրամանով նշանակվել է Կիրովականի ս. Աստվածածին եկեղեցու ծխատեր քահանա ու պաշտոնավարել մինչև իր մահը՝ բարի անուն թողնելով իր հավատավոր հոտի հիշողության մեջ:

Հանգուցյալի վերջին օծումը և թաղումը կատարվել է նոյեմբերի 22-ին:

Հանգիստ իր ոսկորներին:

Մ Ի Ծ Շ Տ ՈՒ Մ

«Հասկ» ամսագրի 1968 թ. հունիս—հուլիս միացյալ համարում Ատրպատականից Վարդան Ծ. վրդ. Դեմիրճյանը մի հաղորդում է հրատարակել «Ատրպատականի հայերեն ձեռագրերը» խորագրով (էջ 227—232):

Հեղինակը խոսելով 1922 թվականին Թավրիզից էջմիածին առաքված ձեռագրերի և դրանց առաքման գործում հոգեւորյա Ներսես արքեպ. Մելիք-Թանգյանի ունեցած դերի մասին, նշում է, որ ինքը «Արքազանի այս բացառիկ ուշադրության մասին, դժբախտաբար, ոչ մի հիշատակություն» չի հանդիպել «Երևանի Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Ցուցակ ձեռագրացի ներածականում...» («Հասկ», 1968, թիվ 6—7, էջ 228):

Հոդվածագրի մեղադրական այս հայտարարությունը չի համապատասխանում իրականությանը, որովհետև հենց նույն ներածականի 119—120-րդ էջերում, տալով առաքված ձեռագրերի հավաքման պատմությունը, նշել ենք, որ խնդրո առարկա ձեռագրերի մի մասը «բերված է Մելիք-Թանգյանի ջանքերով» («Ցուցակ ձեռագրաց...», 1965, էջ 120):

Ցավալին, սակայն, ոչ այնքան տ. Վարդան վարդապետի այս վրիպումն է, որքան հետևյալ տողերը. «Թավրիզի Մելիք-Թանգյանի Ազգային թանգարանի հայերեն ձե-

ռագրերի թիվը, այսօր, պիտի անցներ 160-ը, եթե տ. Ներսես արքեպիսկոպոսը, 1922 թվին էջմիածին ուղարկած չլիներ շուրջ 150 կտոր գրչագիր և տպագիր մատյաններ» («Հասկ», 1968, թիվ 6—7, էջ 227):

Պատասխանելու փոխարեն, գուցե ավելի լավ կլիներ ցանկանալ, որ Հոգեւոր Վարդան Մելիք-Թանգյանի «անհետատեսության» չափ հետատեսություն ունենար...

Վերջում, ավելորդ չէր լինի ուղղել մի պարզ վրիպակ: «Ցուցակ ձեռագրաց...»-ի ներածականում գրված է. «...էջմիածին է առաքվում 83 ձեռագիր և 17 տպագիր գիրք» («Ցուցակ ձեռագրաց...», 1965, էջ 119): Հաղորդման մեջ, սակայն, հավանաբար տպագրական վրիպակի հետևանքով, առաքված ձեռագրերի քանակը 83-ի փոխարեն ցույց է տրված 63 («Հասկ», 1968, թիվ 6—7, էջ 228):

Հեղինակը մոռացել է նշելու նաև իր հաղորդման հիմնական աղբյուրը՝ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի Ցուցակ ձեռագրացի մեր ներածականը, որից լայնորեն օգտվել է:

Օ. ԵԳԱՆՅԱՆ

(Մաշտոցի անվան Մատենադարանի գլխավոր ավանդապահ)

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ «ԱՐԱՐԱՏ» ԱՄՍԱԳՐԻ (1868—1919)*

577. Ի ՆՈՐ Զուղայե: 1872, էջ 410:

[Տեղեկություններ Պարսկաստանից: Տարեկան 200 թուամսի նվիրատվություն, շահի կողմից, Թեհրանի հայոց դպրոցին: Նոր Զուղայում հայկական տպարան հիմնելու մասին]:

578. Ի ՏԵՐ Ընջումն Պողոս արքեպիսկոպոսի Զմիռնոյ: [Կ. Պոլսի նախկին պատրիարք. մահախոսակամ]: 1872, էջ 380: (Սուրհանդակ Բիզանդո-եան):

579. ԽԱՂԱՔԱՐՔ և արձանագիրք... յԱնի: [Գծանկար]: 1872, էջ 320:

580. ԽՈՐԷՆ վարդապետ: [Աշքզյանին Արմաշի վանահայր ներդրելու մասին]: 1872, էջ 497: (Սուրհանդակ Բիզանդոեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

581. ԽՈՐԷՆ վարդապետ: [Ստեփան Ստեփանե: Երևանի թեմի ծխական դպրոցների տեսուչ Ընտանկելու մասին]: 1872, էջ 253:

582. ԾԽԱԿԱՆ դպրոցների վիճակը: [Նախիչևան գավառի և Զահուկ գյուղի դպրոցների անմխիթար վիճակի մասին]: 1872, էջ 37—40:

Ստորագր.՝ երեք աստղանիշ:

583. ԱՆԹԵՆԻ: [Նվիրատվություն, Թիֆլիսից, Գևորգ Եսայան Արխեպիսկոպոսի կողմից, Էջմիածնի Մայր տաճարին]: 1872, էջ 380:

584. ԿԱՐԱՊԵՏ Առաքելեանի մուկը: [Էջմիածնի Մայր Տաճարին՝ 21 կանթոն]: 1872, էջ 408—409:

585. ԿԱՐԱՊԵՏԵՆՆԻՑ ՅԱԿՈԲ Գ. Մերոնց ամուսնական կենաց և կատարած մի քանի խօսք: 1872, էջ 41—42, 162—164:

586. ԿՈՂՄՆԱԿԱՆ երկուք նույն Ս. Գրիգորիսի վանից: Տեղագիծ Ս. Գրիգորիսի վանից և Ամարասի գաւառին Շուշու: 1872, էջ 26: (Տեսարանը հայրենեաց):

587. ԿՈՎԱՍՏԱՆԻ բնակիչք: [Գծանկար]: 1872, էջ 191:

588. 1872 նոր թուական և Ե շրջան Արարատ ամսագրոյ: [Հրատարակչական աշխատանքների մասին]: 1872, էջ 3—6:

589. ՀԱՎԱՀԱՍՈՒՆՆԱԲ: [Հայ-կաթոլիկ վեճ]: 1872, էջ 378: (Սուրհանդակ Բիզանդոեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

590. ՀԱՎՍՏԱՆՈՒԶԵՆ ՕԳՈՍՏՈՍ ԲԱՐՈՎ, ՖՈՆ: (Բեռլինյան): Ծանապարհորդություն. յայսկոյս Կովկասու այն է ի Հայս և ի Վիրս:—Գիտողութիւնը ի վերայ առնմին և ընկերական կենաց, բարոց և սովորութեանց ազգաց, բնակելոց ընդ մէջ Սեաւ ծովու և Կասպից: Թարգմ. ռուս.՝ Սեդրակեան Արիստակես վարդապետ: 1872, էջ 394—400, 427—434, 470—478, 1873, էջ 8—15, 45—56, 83—92, 121—133, 164—174, 205—219, 245—259, 284—293, 324—330:

Նույն տեղում՝ Սեդրակեան Արիստակես վարդապետ: Միայն ա. Էջմիածնի: (Ի ա. Կարապետի վանս երեւակո): Ազգ: [Թարգմանչի ծանոթությունը վերոհիշյալ աշխատության վերաբերյալ]: Տողատակի ծանոթագրություններով:

591. ՀԱՂՊԱՏՈՒ վանք ի Զորագետ: [Գծանկար]: 1872, էջ 159: (Տեսարան հայրենեաց):

592. ՀԱՄԱՌՈՏ հաշի մարդասիրական ընկերութեան հայոց Բագուայ: Յընթացս 1871 ամի: 1872, էջ 170—172:

Նույն տեղում՝ ընկերության նախագահ գանձապետ Գրիգոր Թումանյանի նամակը՝ խմբագրությանը:

593. ՀԱՄԱՌՈՏ հաշուեպատկեր մտից և ծախոց երկսեռ հոգեւոր դպրոցաց Աստրախանայ քաղեալ ի մապահնեալ տումարէ 1871 ամի: 1872, էջ 126—128:

Նույն տեղում դպրոցի հոգաբարձուների նամակը խմբագրությանը:

594. ՀԱՄԱՌՈՏ հաշուեցուցակ ամենատեսակ արդեանց և ծախոց թեմական ազգային դպրոցին Հայոց Շամախոյ վանս 1871 ամի: 1872, էջ 209—210:

595. ՀԱՅԿԱԶՆ ՄԵՐՈՒՆԻ: Դաստիարակություն մանկաց: 1872, էջ 27—31, 58—64:

Ստորագր.՝ Հեղինակ իրաւախոհութեան քարաձութեանց ի Վահագնի տպագրելոց յԱրշաղոյսն Արարատեան ի մամուլն ի Զմիռնիս, և չորից եղանակաց և հրաժեշտին Վարդանայ ի լոյս ընծայելոց յօրացոյցս և յԱրարատն ա. Էջմիածնի:

596. ՀԱՅԿԱԶՆ ՄԵՐՈՒՆԻ: Սամատրուկ թագաւորի վախճանը: Անցք չորից ծամուց: [4 գործողությամբ թատերախաղ: Չափածո]: 1872, էջ 204—205, 251—253, 359—360, 406—407:

Ստորագր.՝ հեղինակ իրաւախոհ քարաձութեանց և Վահագնի տպագրելոց ի Զմիռնիս...

597. ՀԱՅԿԱԶՆ ՄԵՐՈՒՆԻ: Ճուղն Մովսիսի լերկորդումն պատանւ և կարկաւոտ գծովն Կարմիր: [Չափածո]: 1872, էջ 450—451, 480—485:

Ստորագր.՝ Հեղինակ հրաժեշտին Վարդանայ:

598. ՀԱՅԿԱԶՆ ՄԵՐՈՒՆԻ: Ճուղն Մովսիսի ի նախնուն հռչակի գործարան հրաշից: [Չափածո]: 1872, էջ 160:

Ստորագր.՝ Հեղինակ հրաժեշտին Վարդանայ և աղն:

599. ՀԱՅԿԱԶՆ հնութիւնք ի լեռն Զիթենեաց: [Երուսաղեմում Զիթենեաց լեռն արևելյան կողմում՝ ռուսական արտում հայկական գրերով մոզայիկ գերեզմաններ գտնելու մասին]: 1872, էջ 493: (Սուրհանդակ Բիզանդոեան):

600. ՀԱՆԴԷՍ ա. Միտոնի օրհնութեան: 1872, էջ 207—209:

601. ՀԱՇԻԻ ծխական հոգեւոր դպրոցին հայոց Մոզդուկայ: Մուտք: Մախք: 1872, էջ 330—332:

602. ՀԱՇԻԻ հոգաբարձութեան հոգեւոր դպրոցի Աղեքսանդրապոլոյ: Նիթական միջոց ուսումնարանի: 1872, էջ 216—218:

603. ՀԱՇԻԻ մտից և ծախոց արկեղն աղքատաց Զուղայ սկսեալ ի 1 լուկար 1870 տարւոյ ց 81 դեկտեմբեր 1871 ամի, պարսից ռուսով: 1872, էջ 360—365:

Նույն տեղում՝ հաշվետվության մասին ծանոթություն: Էջ 364—365:

604. ՀԱՇԻԻՆԵՐ: [Սկրտիչ Խրիմյանի մասին]: 1872, էջ 419: (Սուրհանդակ Բիզանդոեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի խորագրից:

605. ՀԱՇԻՆԵՐԻՑԱԿ ազգային և հոգեւոր դպրոցի հայոց Գլարայ: Մուտք և ծախք լընթացս 1870—71 ամաց ի նոյեմբերէ մինչ ցնոյեմբեր: 1872, էջ 128—131, 168—169:

Ստորագր.՝ հոգաբարձուք:

Հաշվետվությունը կարդացված է Դղարի հոգեւոր դպրոցի հանդեսին: Տպագրված է նույն տեղում՝ «Մեծապատիւ հանդիսականք» վերնագրով:

606. ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒՔ Ներսիսեան ազգային-հոգեւոր դպրոցին: [Թիֆլիսի: Հոգաբարձուների ընտրություն]: 1872, էջ 374—375:

607. ՀՈԳԵՆՈՐ դպրոց Հայոց Արցախոյ: Տեսակք

* Ծարուհակված «Էջմիածին» ամսագրի 1968 թ. № 6-ի:

մտից արդեանց:—Տեսակը ծախուց:—Վկայաբանություն: [Վիճակագրական տվյալներ]: 1872, էջ 368—370:

608. ՀՈՎԵՒՈՐ օրիորդաց դպրոց Գօրիոյ: Հաշի Ի 5 փետրվարի 1872 ամի: 1872, էջ 280, 288—289:

Նույն տեղում՝ հոգաբարձուներ—Գրիգոր Գուլի—շամբարեանցի և Ե. Ամիրադեանցի, խմբագրությանը հասցեագրված նամակը:

609. ՀՈՎԱԿԱՌՈՐ վանքն Սանահին մերձ Ի Տփլիս: [Գծանկար]: 1872, էջ 400:

610. ՀՈՐՈՎՄ. ազատ ազգայինը: [Զանգեր Լի—բանանի Ջմառի վանքը, ինչպես և ազգային ու կրոնական այլ բարեգործական հաստատությունները հասունցանների ձեռքից վերցնելու մասին]: 1872, էջ 419: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

611. ԶԵՆՆԱԳՐՈՒԻՒ Մանկունույ: [Ստեփան Մանկունի Պրոսպեկտն արևելագրության աստիճան շնորհելու և Վահրամ անունով կուսակրոն քահանա ձեռնադրելու մասին]: 1872, էջ 286:

612. ՄԱՌԻ: [Արտասանված Գևորգ Դ-ի տոնախմբության օրը: Երուսեմը՝ խաժակյանց Վրթանես վարդապետ:—Տեր Սարգսյան Զոհրաբ:—Պալասանյան Արշակ: Չափածո]: 1872, էջ 415—417:

613. ՄԱԼԱԹԻՍ: [Հուզումներ Մալաթիայում Սսի կաթողիկոսությունը չճանաչելու վերաբերյալ]: 1872, էջ 419: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

614. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Յաղագս թե՛ պե՛տք են արտաքին պաշտամունք Կրօնի: 1872, էջ 461—468:

615. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Եօթն խորհուրդը եկեղեցույ: 1872, էջ 421—423, 1873, էջ 3—8, 41—45, 81—83:

Բովանդ.՝ Խորհուրդը:—Մկրտություն:—Դրոշմն: Էջ 83-ում՝ հոդվածի վերջում գրված է շարունակություն, բայց աշխատության տպագրությունը վերջանում է այսպանով:

616. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՄԵԼԷԻՍԷԻԷ ԲԱՀԱՆԱՑ: Օրիորդաց հոգևոր դպրոց երկայնաբազուկ Արդուրեանց Աղեքսանդրապոլս: 1872, էջ 164—166:

Նույն տեղում՝ Համառոտ հաշուեցուցակ առաջին շրջանի հոգևոր դպրոցի քաղաքիս բացելու կտակաւանդութեամբ երջանակահոգի Վահրաման իշխանի երկայնաբազուկ Արդուրեանց, որ կամեցաւ ի հոգաբարձութենէ նոյն դպրոցի յաւոր հանդիսի տարեդարձի: Էջ 166—167:

617. ՄԱՍՆԱՌՈՐ իշխանություն: [Վահրամ Մանկունու վարդապետության մասնավոր իշխանություն տալու մասին]: 1872, էջ 325:

618. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ-ՈՒՐԱՐԱԿԻՐ: Վարդան քաջն: [Չափածո]: 1872, էջ 121:

619. ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ընկերություն հագուստ և հրաւեր: Էջ 76—77:

Ընկերության նախագահ Մովսես Զոհրապյանցի և անդամների նամակը, ընկերության գործունեության մասին, հասցեագրված Անդրեաս արքեպիսկոպոսին «Մրբազան հովուապետ» վերնագրով: Նույն տեղում՝ Անդրեաս արքեպիսկոպոսի նամակը խմբագրությանը:

620. ՄԵԼԷԲ-ՇԱՀԱՋԱՐԵԱՆՑ ԱԼԷԲՍԱԳՐ: (Ի Շամախի): Մովսես Ներսիսյանցի վախճանի: [Շամախեցի ազգային գործիչ: Մահախոսական]: 1872, էջ 327—328:

621. ՄԵՐՄԱՐԳՈՐ Անտոն Միրզայ: (Ի Դարեժ): [Մարթվեյան: Պարսիկ գահաժառանգի մոտ ֆրանսիերենի և պարսկերենի թարգմանիչ: Նաևության տիտղոս ստանալու մասին]: 1872, էջ 367—368:

622. ՄԵՂՈՒ: [Տփլիսի: Ծաբաթաթերթի հրա-

տարակության ծավալը մեծացնելու մասին]: 1872, էջ 124:

623. ՄԻՆԹԱՐԵԱՆՑ ԱՐԵՆ ԱՐԷՆՊԻՍԿՈՐՈՍ: Ժամանակագրություն Հայաստանեայց եկեղեցույ: 1872, էջ 381—387:

Ստորագր.՝ Ա. արքեպիսկոպոս:

624. ՄԵՍԿ: [Ծաբաթաթերթ, Գրիգոր Արծրունու խմբագրությամբ: Հրատարակման մասին]: 1872, էջ 34:

625. ՄՈՎՍԷՍ արքեպիսկոպոսի վախճանի: (Մաղաքեանց Ազարիան Գանձակեցի): [Մահախոսական]: 1872, էջ 124:

626. ՄՈՐԿՄԱՆ. Դ.: Հայաստանի նախկին իշխանական: [Սեպագիր արձանագրությունների մասին]: 1872, էջ 152—159, 192—197, 245—248:

Հոդվածը տպագրված է Առաքելի «Հանրական լրագիր», 1871, 21—24 դեկտեմբերի համարների հավելվածում:

Հեղինակի անունը հանված է տողատակի ծանոթությունից:

627. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՑ ՅՈՎԱՆՆԷՍ: (Սեդեքսանդրապոլ): Զեփիտ հայերենի: [Չափածո]: 1872, էջ 71:

628. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՑ ՅՈՎԱՆՆԷՍ: Գարնամալին արշալույս: [Չափածո]: 1872, էջ 121—122:

629. ՅԱՅՏԱՐԱՌՈՒԹԻՒՆ: «Արարատ»-ի մասին]: 1872, էջ 498:

630. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ: (Ի Դարեժ): Ոճագործությունը ի Գարա թաղ: [Հայ գյուղերը պարսիկ խաների կողմից ավարտության ենթարկելու մասին]: 1872, էջ 332—333:

631. ՅԵԿԱՏԱՐԻՆԱՍԱՐԷ: [Նամակ: Նորաբաց երկսեռ հայկական դպրոցի մասին]: 1872, էջ 417:

632. ՅՈՎԱՆՆԷՍ ԱՌԱԳ ԲԱՀԱՆԱՑ ՏՈՒՆԱՆԵԱՆՑ: [800 ուրբույն նվեր Մայր Աթոռին]: 1872, էջ 218:

633. ՅՈՎԱՆՆԷՍ Մուրատ Մանուկ-պեյ: [Մեծ նվիրատվություն Օդեսայի, Քիշինևի և Հնչևիտ գյուղաքաղաքների դպրոցներին և եկեղեցիներին]: 1872, էջ 409—410:

634. Ն. Ի. (Ի Շամախի): Մի քանի խօսք: [Հայ լրագիրներից մեկում, անունը հոդվածում չի մշխում, Շամախիի դպրոցի և եկեղեցու վերաբերյալ գրված սուտ տեղեկությունների մասին]: 1872, էջ 328—330:

635. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Բացատրություն: [Նամակ: Սպահանի սովի մասին]: 1872, էջ 167—168:

636. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Գողություն և պատիժ: «Մի տար աղքատություն գի մի գողացայց»: [Գողության և դատաստանի մի դեպք Պարսկաստանում]: 1872, էջ 125—126:

637. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Մահացեալ Մուծուբաբից: [Երկու հայ ճամբորդների, Պարսկաստանում, ցրտահարության մասին]: 1872, էջ 290—291:

638. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Մարաղայ: [Սովից դրված մի շարք պարսկական ռեճանիքների հավաստիություն մասին]: 1872, էջ 294—295:

639. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Պատկեր աղքատաց: [Պարսկաստանի Դավիթ քաղաքի աղքատների բազմության մասին]: 1872, էջ 289—290:

640. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Սուտ փրկիչը և թշուառ փրկեալը: [Լարաբաղի Աբրահամ Զալալյանցի խաբեությունների մասին]: 1872, էջ 131—132:

641. ՆԱԶԱՐԲԷԿԵԱՆՑ ՆԱԶԱՐ: (Ի Դարեժ): Տարեդարձի գիշեր: [Տեղեկություններ պարսկախաբից]: 1872, էջ 293—294:

642. ՆԵՐՍԷՍ Ս. ռ. արքեպիսկոպոս: [Վարժապետան, Սամաթիայի ս. Գևորգ եկեղեցու շինության համար նպատի հավաքումը հիվանդության պատճառով

դադարեցնելու և նրա Կ. Պոլիս վերադառնալու մասին: 1872, էջ 408:

643. ՆԵՐՔԻՆ ԵՐԵՈՒՅԵ արդի շինական տանց Հայաստանի: [Գծանկար]: 1872, էջ 112: (Տեսարան Հայրենեաց):

644. ՆԵՐՔԻՆ ԵՐԵՈՒՅԵ եկեղեցու յԱՆԻ առ զետովն:—Կողմնական երկույն: եկեղեցու յԱՆԻ առ զետեղեղեղ: [Գծանկար]: 1872, էջ 352:

645. ՆՆՋՈՒՄՆ Ի ՏԵՐ ԳԵՐՈՂ Ա. եպիսկոպոսի: [Արմաշի վանքի վանահայր: Մահախոսական]: 1872, էջ 419—420: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը ընդհանուր հողվածաշարի խորագրից:

646. ՆՈՐ ձեռնադրեալ: [Հովհաննիսյան Գրիգորի, Սմբատյան Մեսրոպ, ՏԵՐ-Գրիգորյան Հովակիմ վարդապետների եպիսկոպոս ձեռնադրության մասին]: 1872, էջ 125:

647. ՆՈՐ ձեռնադրեալ: [Պաղտասար Պաղտասարյան, Ավետիք Փնայան, Ստեփան Ստեփան և Նոյա Բաստամյանց արքեպիսկոպոսների կուսակրոն քահանաներ ձեռնադրելու մասին]: 1872, էջ 73—74:

648. ՆՈՐԸՆՏԻՐ առաջնորդ Հայոց Հնդկաստանի եւ Պարսկաստանի: (Գրիգորիս եպիսկոպոս Յովհաննեսան Փիլիպպեցի): [Կենսագրական ակնարկ]: 1872, էջ 125:

649. ՆՈՒԷՐ: [Մեսրոպ քահանա Փարսկայանցի կողմից 50 օրինակ «Հրահանգ քերականության» նվիրումը Էջմիածնի նորաշեն ճեմարանի օգտին]: 1872, էջ 408:

650. ՆՈՒԷՐ: (Յակոբ Պողոսեան Թափեանց Գլխաբեցի): [Հինգ հարյուր ութիս Էջմիածնի տաճարի վերանորոգման համար]: 1872, էջ 162:

651. ՆՈՒԷՐ Նախավայրի վանոց: [Վաճառական Ս. Խարազյանցի նվիրատվության մասին]: 1872, էջ 206:

652. ՆՈՒԷՐ: (Նոր-Նախիջևանի Սարգիս քահանայն Մաքսիմեանց): [Իր աշխատասիրած «Հայոց համառոտ քերականություն»-ից 100 օրինակի նվիրում ճեմարանին]: 1872, էջ 286:

653. ՇԱՀՆԱՋԱՐԵԱՆՅ ՄԿՐՏԻՉ-ՈՒՐԱՐԱԿԻՐ: Աճի: [Զափածո]: 1872, էջ 451:

654. ԾԻՐԱԿՈՒՆԻ ԹԵՂՈՒՐՈՒՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: (Ի վանս սրբոց թարգմանյալ մեծ և Խաչակապ): Զարեկայ Անապատ կամ մեմաստան: 1872, էջ 269—272, 3 գծանկար:

Գծանկար՝ Զարդ ճակատու մայր եկեղեցույ Անույ:—Մակատ մայր եկեղեցույ Անույ:—Խաչաձեռ զարդ մայր եկեղեցույ Անույ:

655. ԾԻՐԱՍԱՋԱՆԵԱՆ ԳԱՆՈՒՍ: ԹԵՂՈՒՐՈՒՍ ԵՆ Անարայր և Տղմուտ: [«Մշակում» 1872 փետրվ. 7-ի համարում տպագրված «Երկրորդ ճամակը պարոն Բաֆֆիի ուղևորությունից Պարսկաստան» հոդվածի դեմ]: 1872, էջ 423—427, 463—476:

656. ԾՈՒՐԱՍԱՋԱՆ: [Նվիրատվություն Մայր Աթոռին Աստղախանից]: 1872, էջ 34:

657. ԾՈՒՐԱՍԱՋԱՆ: [Նվիրատվություն Մայր Աթոռին Մոզոկից]: 1872, էջ 206:

658. ԾՅԱՐՏ: Դասասացություն կրօնի:—Աստուածաշնչի ուսումը: Թարգմ. Պաղտասար սարկաւազ Մանուկեան Պաղտասարեանց: 1872, էջ 18—20, 50—54, 94—100, 133—139:

Հեղինակի անունը հանված է թարգմանչի ծանոթությունից:

Նույն տեղում՝ թարգմանչի «Նուր Իմ նորընծայ եղբայրներին» [էջ 17—18] հոդվածը: Մանդրություն՝ կրօնի ուսուցման մեթոդիկայի և հայ իրականության մեջ ընդհանրացնելու մասին:

659. ՈՍՍԱՆԻԿ: [ՏԵՐ-Մարգարեանց: Վանքի: Գիտական, հասարակական և քաղաքականական ակտիվ գործունեության մասին]: 1872, էջ 418—419: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը հանված է հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

660. ԶԻՐԿԻՉԵԱՆՅ ՄԿՐՏԻՉ ՅԱՎՈՐԵԱՆ: Գառուն: [Զափածո]: 1872, էջ 122:

661. ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ծանուցում: [Էջմիածնի սեփականություն՝ Երևանում Հրազդանից սկիզբ առնող Դավա մատի ջուրը մինչև Վաղարշապատ հասցրնելու շինարարական աշխատանքների անորոշ տալու մասին]: 1872, էջ 420:

662. ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ծանուցում: Միտոնի օրհնություն: 1872, էջ 33, 72, 123, 161:

663. ՊԱՍՄՈՒԹԻՆ եւ օգուտ նորա: Թարգմ. Սեդրակեան Արիստակէս վարդապետ: 1872, էջ 404—406, 436—437:

Բովանդ.՝ Գլխատր աղբիւրը պատմութեան: Աւանդությունը:—Երգը:—Ջանազան յիշատակարանը:—Տարեգիրք և պատմագրությունը:

Բնագրի հեղինակը և լեզուն նշված չէ:

664. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ ՊՈՂՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Տեղագրություն Շիրակ: Աշխատասիրեալ ի Պողոս վարդապետը Պետրոսեան: 1872, էջ 20—25, 54—57, 100—105, 181—185, 238—244, 273—283, 347—351:

Բովանդ.՝ Ախտրեան գետ:—Բաժանումն գաւառին Շիրակայ:—Արեւելեան Շիրակ:—Գիւղորայք արեւելեան Շիրակայ:—Երազատուր գաւառակ Շիրակայ:—Շիրակ Անույ:—Գիւղորայք Շիրակայ Անույ:—Արեւելյան Շիրակ:—Գիւղորայք Արեւմտեան Շիրակայ:

Գծանկարներ՝ Գարս քաղաք ի Շիրակ: էջ 58:—Պարիսպ և գլխատր դուռն Անույ: էջ 239:—Պարիսպ Անույ յարեւմտից կուտ: էջ 240: Ցատակագիծ Մայր եկեղեցույն Անույ: էջ 242:—Ներքին երկույն Մայր եկեղեցույն Անույ: էջ 244:—Մակատ Մայր եկեղեցույն Անույ: Խաչաձեռ զարդ Մայր եկեղեցույն Անույ: էջ 272:—Ներքին երկույն եկեղեցույ յԱՆԻ առ զետովն: էջ 352:—Կողմնական երկույն եկեղեցույ յԱՆԻ առ զետեղեղ: էջ 352:

665. ՊՈՂՈՍ արքեպիսկոպոս [Պրոսպա: Թաքթաշյան: Զմյուռնիայի առաջնորդ: Պատրիարք Կ. Պոլսի: Մահախոսական]: 1872, էջ 417: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը հանված է հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

666. ՊՈՂՈՍ վարդապետ: [Պողոս վարդապետի դատը և բողոքը Նիքիյանի դեմ]: 1872, էջ 453: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

667. ԶԱՆԱԿԵԱՆՅ ԵՂԻՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: (Ի Շուշի): Կազմուի կամ քաղկապ: [Վ. Բաստամեանցի «Թե ինչպէս կազմվեցաւ հայոց ազգը» հոդվածի շուրջը]: 1872, էջ 478—480:

668. Ս. Ս.: Թոյնի ներգործություն ոչնչացնող նոր հնար: 1872, էջ 32:

669. Ս. ԳԵՂՈՐԳ եկեղեցի Մամարիոյ: [Տեղեկություններ մշակույթային կյանքից: Նաև՝ եկեղեցու վերաշինության համար կաթողիկոսի հրամանով և ուսական կառավարության թույլտվությամբ հանգանակություն կատարելու մասին]: 1872, էջ 254—255:

670. Ս. ԵՐՈՒՍԱԼԻՄԻ հին խնդիր: [Հայերի, հույների, լատինների վեճը Երուսաղեմի հայոց ա. Հակոբ տաճարում պատարագելու կամ չպատարագելու հարցի շուրջը]: 1872, էջ 379: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

671. ՍԱՐԳՍԵԱՆ ՄՆԱՑԱԿԱՆ: (Ի Դարեժ): Ողորմությունը անպատասպար աղքատաց: [Պարսկաստանի տվյալներին]: 1872, էջ 172:

672. ՍԱՐԳՍԵԱՆ ՄՆԱՑԱԿԱՆ: (Ի Դարեժ): Սով ի Պարսկաստան: 1872, էջ 170—171:

673. ՍԱՐԻՔԵԳԵԱՆ-ԹՈՐՈՍԵԱՆ ՄՈՎԻՆԱՐ:

վերջին հրաժարական ողջուն: Իմ սիրելի բարերարներ: [Չափածո]: 1872, էջ 180:
674. ՄԱՐՈՒՄԵՆՆՆԻ ՆԵՐՍԷՍ: (Ի քաղաք Ղուբայի): Բարեկիշտակ Պողոս Գառապարեան Ալեքսանդրացի շուշեցի և կտակ նորին: 1872, էջ 365—367:

675. ՍԵՂԱԿԵԱՆՆՆԻ ԱՐԻՍՏԱՆԿԵՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Հնդկիմը հայրենեաց ի գառուն Երեմյակու: [Պատմա-աշխարհագրական ուսումնասիրություն]: 1872, էջ 105—112, 146—151, 185—191, 228—238, 264—269, 305—312, 341—347, 387—394:

Բովանդ. Ցառաջաբանություն:—Երեմյակու գառուն:—Մահմանը:—Գետ:—Լեռինը:—Բերը:—Հանը:—Գիտությունը:—Ս. Կաթանը:—Մատուց վանիցս:—Կալուածք Մեհաստանիս:—Արդիմը Մեհաստանիս:—Շինուածք Մեհաստանիս:—Գերեզմանատուն:—Ապարկոնքի կամ Ապարկոնքի:—Քոնա կամ Քոնի:—Մեհաստան Քոնայի:—Լիճ Մեհաստանի Քոնայի:—Գերեզմանը:—Իլան տաղը:—Բանանիար (Ապարանք):—Եկեղեցի Ապարանքի:—Կարան Թաքսի:—Սալթալ:—Բոլոսար:—Նորաշէն:—Սուրբ Հովհաննէս:—Կամուրջ Նորաշէնի:—Ղանտի Մազալ:—Դնա:—Կամուրջ Նորաշէնի:—Եկեղեցի:—Ս. Յովհաննէս Շուշկաշէն:—Ամենափրկիչ եկեղեցի:—Ս. Յովհաննէս:—Քարվանսարայ:—Բերդ Ղազանու:—Շահ-Բէկի ձոր:—Կամուրջ Շահկերտի:—Թեղվազ:—Եկեղեցի Թեղվազի:—Վերին Անգուր (Բաշ Անգուր):—Եկեղեցի գեղին:—Միջին Անգուր (Օրթալ Անգուր):—Եկեղեցի գեղին:—Ներքին Անգուր (Գիսլ Անգուր):—Եկեղեցի գեղին:—Շոռուր:—Ս. Յակոբ եկեղեցի:—Ս. Աստուածածնի անապատ Կուսանց:—Ս. Լուսաւորի վանք:—Ս. Ստեփաննոս:—Ս. Նիկա Մարգարէ:—Աղբիւր գիտիս:—Լիճ Շոռուրայ:—Գերեզմանատուն Շոռուրայ:—Փորաղաւս:—Ս. Գեորգ եկեղեցի:—Ս. Նիկա:—Վանք ա. Ստեփաննոսի:—Գեաղ:—Ս. Գրիգոր եկեղեցի:—Ս. Յովհաննէս:—Նահաւանք:—Անապատ:—Ս. Նիկա:—Հին վանքատեղ:—Բերդ գիտիս:—Ջուր գիտիս:—Ջուղայ (ճիւղ):—Ս. Գեորգ:—Կամուրջ Ջուղայի:—Սուրբ Աստուածածնի:—Հին գերեզմանատուն Ջուղայի:—Կուղիկ Մամի քար:—Ամենափրկիչ:—Ջամաղիկ նոր:—Ղզնա:—Արաղիս:—Կղնուտ:—Խաչափարախ:

676. ՄԵՆ-ՄԱՐԹԷՆ (ֆրանսիացի հայագետ): Հայոց լեզուի եւ գրականութեան գիտական նշանակությունը: [Նույնանուն հեղինակի «Յիշատակարան Հայաստանի» երկասիրության առաջաբանը]: Թարգմ.՝ Ս. Մ.: 1872, էջ 322—325, 354—358, 401—404:

Հեղինակի անունը հանված է տողատակի ծանոթությունից:

677. ՄՏԵՓԱՆԷ ԽՈՐԷՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Խաղի նշանակությունը կրթության մեջ: 1872, էջ 283—284, 321—322, 353—354:

678. ՄՏԵՓԱՆԷ ՄՏԵՓԱՆՈՍ: Օղի մաքրումն: 1872, էջ 64—71:

679. ՄՏԵՓԱՆՈՍԵԱՆ Խ.: Հաշի Մարդասիրական ընկերության Հայոց Նոր-Նախիջևանի վասն 1871 ամի:—Կարգադրություն ընդհանուր ժողով Մարդասիրական ընկերության Հաշի Նոր-Նախիջևանի: 1872, էջ 286—288:

680. ՄՐԱՊԵՐՈՆԵԱՆ ԶՈՂԱՊԵՏՆՆԻ ՄՈՎՍԷՍ: (Ի Բագու): Հաշի նախագահի ժողովում խորհրդով մարդասիրական ընկերության լաւումն սրբոյ Գրիգորի լուսաւորչին հայոց վասն 1871 ամի:—Ճուգակ անունաց և ազգանունաց հիմնադիր և անփոփոխ

անդամոց Մարդասիրական ընկերության մինչև 1871 թուականը և նոցա դրամական ընծայարկությունը: 1872, էջ 258—260:

Նույն տեղում՝ ընկերության ատենադպիր Ս. Վարդապետի նամակը:

681. ՍՈՐԻՆՍԻՆՍԻ ԲԻՍԿԱՆԵԱՆ: 1872, էջ 80—88, 219—220, 378—380, 417—420, 457—460, 493—497:

682. ՎՍԵՄ[ԱՓԱՅԻ] ԴԵՍՊԱՆ ՏՈՒՊՍԷԻ: [Ավստրիացի դեսպանը Պարսկաստանում: Էջմիածին այցելելու մասին]: 1872, էջ 460:

683. ՎՍԵՄ[ԱՓԱՅԻ] ՄԵՐԵՆ ԽԱՆ Ի Ա. ԷՋՄԻԱՃԻՆ: [Պարսկաստանի քարեկարգիչ, Եվրոպայում դեսպան, Մերեն Խանի այցը Էջմիածին]: 1872, էջ 451—452:

684. ՎՍԵՄՍՓԱՅԻ ՄԵՐԵՆ ԽԱՆ: [Լոբնոմում Պարսկաստանի դեսպան նշանակվելու մասին]: 1872, էջ 367:

685. ՏԱՐԱՍՏԱՆՈՒԹԻՒՆԻ: [Սարգիս արքայապետու Հասան Զալալյանցին մետրապոլիտության աստիճան շնորհելու մասին]: 1872, էջ 495: (Սուրհանդակ Բիզանդեան): 1872, էջ 495:

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

686. ՏԵՐ-ԱՌԳԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ԽՈՋԱՅ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ: (Երեւան): Պանդուխտ: [Չափածո]: 1872, էջ 81:

687. ՏԵՐ-ՅԱԿՈՒԲԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ: (Դարբն): Երկրաշարժ: [Ատրպատականի]: 1872, էջ 367:

688. ՏԵՐ-ՕՂԱՆԵԱՆՆԻ ՕՂԱՆ: (Ի Դարբն): Հեղեղ ի Մալիի: [Ատրպատականի հայկական գյուղ]: 1872, էջ 294:

689. ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻԱՄ Գ. ԻՊԵՐԵԱՆ: [Նվիրատվություն Ղզարի դպրոցին]: 1872, էջ 205—206:

690. ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻԱՄ ԹՈՂՈՄԱՅԻԱՆ: [Նվիրատվություն Մայր Աթոռին]: 1872, էջ 34:

691. ՏՕՆԱԽՄԵՐՈՒԹԻՒՆ: [Գեորգ Դ-ի անվանակոչության արդիւթ]: 1872, էջ 380:

692. ՏՈՒՆՅԱԿ անունաց բաժանորդաց Արարատ ամսագրոյ հիմնադրող շրջանի: 1872, էջ 501—508:

693. ՏՈՒՆՅԱԿ նուիրատուաց ի նպաստ շինութեանց Մայր Աթոռոյս:—Ի Շամախի:—Ի Բագու:—Ի Ղուրախ:—Ի Դարբանդ:—Ի Գեորգեանի: 1872, էջ 452—454, 486—487:

694. ՈՒՆԵՏ: [Նվիրատվություն Մայր Աթոռին]: 1872, էջ 485:

695. ՈՒՍԱՆՈՂ ՀԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄ: (Ի Մոսկվա): Թատրոն մերազնեայ ուսանողաց ի Մոսկով: [Նամակ խմբագրությանը: Բարեգործական նպատակներով բեմադրվել է Պեշկիթաշյանի «Վանք» ողբերգությունը]: 1872, էջ 75:

696. ՈՒՍՈՒՄԵԱՐԱՆԱՔ եւ դաստիարակություն: [Ուսումնաբանների և առհասարակ հայ մանուկների դաստիարակության հարցերը Տանկաբնայատանում, Առաջարկություն 17 վանքերում դպրոցներ բացելու մասին]: 1872, էջ 417: (Սուրհանդակ Բիզանդեան): Վերնագիրը հանված է հոդվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

697. ՓԻՆԱՅԵԱՆՆԻ ԱՌԵՏԻՔ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: (Բագու): Քրիստոս ի գետն Յորդանան: [Չափածո]: 1872, էջ 15—17:

698. ՕՐԻՈՐԳԱՅ դպրոց Վաղարշապատայ: [Բացման հանդեսը]: 1872, էջ 124:

1873

699. ԱՐԲԱՆԱՄ պէ: [Երեմյան: Կառավարական թարգմանիչ Եգիպտոսում: Օսմանյան առաջին կարգի պատվոնշան ստանալու մասին]: 1873, էջ 278: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

700. ԱՋԳԱՅԻՆ, 1873, էջ 31—39, 76—80, 109—

118, 149—158, 182—192, 226—235, 271—277, 345—256, 383—391, 427—430, 457—465:

701. ԱՋԳԱՅԻՆ հիւանդանոցն եւ իւր հոգաբարձուքիմը: [Կ. Պոլսում ազգային հիվանդանոցը պա-

նկու համար եկամուտների մասին]: 1873, էջ 193: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

702. ԱԶԳԱՅԻՆ պարտք: [Ս. պատրիարքի տն-դեկարի մասին, հանգանակությամբ հավաքված գումարի վերաբերյալ]: 1873, էջ 195—196: (Նոր-հանդակ Բիզանդեան):

703. ԱԶԳԱՅԻՆ սահմանադրություն: [Հրատա-րակման մասին]: 1873, էջ 239: (Սուրհանդակ Բի-զանդեան):

704. ԱԶԳԱՅԻՆ վարչության գրադմունք: [Հրե-նադատական դիտողություններ վարչության մասին]: 1873, էջ 236: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

705. ԱԶԳԱՅԻՆ տազնայի Պոլիս: [Երեսփոխա-նական ժողովի անդամների պատակտման մասին]: 1873, էջ 236: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Նույն տեղում՝ Երեսփոխ խոսակցություն: էջ 358—359: Վարչական տազնայն և իր հոսանքը: էջ 359—360:

706. ԱԼԷԱՅՑՑԱՆ: [Խառն ժողովի որոշումը Ալեքսանդր Գրիգորի վարդապետին արշտունա-գործի անկում մասին]: 1873, էջ 279—280: (Սուրհան-դակ Բիզանդեան):

707. ԱԼԲԱՆՍԻ խնդիր: [Բարձրագույն Դում որոշումը՝ Բերայի և Երրորդության եկեղեցու կա-վածքից վարձակալ հույնին հետացնելու մասին]: 1873, էջ 236: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

708. ԱՂԱՆՈՒՐՅԱՆՆԱՅ Ս. Պ. (Նոր Զուղայ): Ծնորակություն և հաշի: Ի նոր Զուղայ: Հաշի մտից և ծախսից արկեղն աղքատաց Զուղայ սկսեալ ի 1Է յունվարի 1872 ամի ցվերը դեկտեմբեր ամսու, պարսից ռուսիսով: Մուտք: Մախը: 1873, էջ 152—153, 196—200:

Նույն տեղում՝ ընկերության հոգաբարձուների նամակը՝ Գևորգ Դ-ին:

709. ԱՂԲԱՆՍԻՐԱՅ ընկերություն ի Զմիռնիա: [Տեղեկություններ 1872 թվին կատարած աշխա-տանքների մասին]: 1873, էջ 276—277: (Սուրհան-դակ Բիզանդեան):

710. ԱՂԲԱՆՍԻՐԱՅԻՆ Բ: [Կ. Պոլսի աղ-գային և Փրկչյան հիվանդանոցի հանգանակության մասին]: 1873, էջ 357:

711. ԱՅԼ առակ: [Առաջարկություն Քեֆաիզյանի օրով Սահ կաթողիկոսական Աթոռը այլ վայր տեղա-փոխելու վերաբերյալ]: 1873, էջ 120: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

712. ԱՅՎԱԶԵԱՆՆԱՅ ԿԱՐԱՊԵՏ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Հեղեղ յերեսան: [1873 թվի օգոստոսի 14-ին]: 1873, էջ 313—315:

713. ԱՆԳԳԻԱՅԻՆ այցելուք: [Անգլիայի ազգային ժողովի անդամ Աթոռը Քիննեթի այցը էջմածին]: 1873, էջ 312—315:

714. ԱՆԴԱՄԱԶՆԵՆՈՒԹԻՒՆ և բնագնություն մարդոց (Անատոմիա և ֆիզիոլոգիա): Թարգմ.՝ ֆրանս.՝ Համբարձում Առաքելեան: Ի Դարեք: 1873, էջ 367—376:

Բովանդ.՝ Որոշիչ բնությունը բուսոց և կենդան-եաց: Մարդկային մարմնի վերայ ընդհանուր գա-ղափար:

Հեղինակի անունը նշված չէ:

715. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆՆԱՅ ՍՈՅԻՆ: Ի Դարիծոյ: Խոմ-բագրություն Արարատ ամսագրոյ: [Նամակ: Սիրայի-դի «Memoire sur le gouvernement et la religion des anciens Armeniens—Տիշտականքի վերայ տե-րություն և կրօնի հայոց» ֆրանսերեն աշխատու-թյունը հայերեն թարգմանելու և «Արարատ»-ում հրատարակելու մասին]: 1873, էջ 463—464:

716. ԱՍՈՐԻՈՑ բաժանում: [Ասորի ճորքների կաթողիկոսի փորձերը՝ Կ. Պոլսի հայոց պատրիար-

քարանից բաժանվելու, անկախ լինելու վերաբե-րյալ]: 1873, էջ 278: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

717. ԱՍՈՐԻՈՑ կաթողիկոս: [Կ. Պոլսում հայ-ասորի փոխարարություններ]: 1873, էջ 286: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

718. ԱՍՂԱՅԻՆ տիեզերք: Երկինք և ամբարու-թին: Թարգմ. ֆրանս.՝ Արիստակես վարդապետ Սեդ-րակեանց: 1873, էջ 320—330:

Հեղինակի անունը չի նշվում:

719. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆ ՄԵՐՈՒՆ: ՅԱԳՔԻՐՄԱՆԷ: Խմբագրություն Արարատ ամսագրոյ: [«Համառոտ տեսություն խրիմու և Պատարիկոյ բանի մի քաղա-քաց հոգեւոր ծխական դպրոցաց ներկայ դրությա-նը» հոդվածի դեմ]: 1873, էջ 38—39, 153—155:

720. ԱՐԱՄԵԱՆՆԱՅ Ա. Յ.: Հոգաբարձուք և ելե-մուտք հոգեւոր դպրոցի Իզիրի: Ցուցակ քառամեայ մտից և ելից դպրոցիս: 1873, էջ 110—111:

721. ԱՐՄԱՇՈՒ Գեորգ Կ: Եպիսկոպոսի հան-գիստ: [Մահախոսական]: 1873, էջ 31:

722. ԱՄԳՐԱՏՈՒՆԻ Մ.: Վարդանն ի բանտի: [Զափածո]: 1873, էջ 71—75:

723. ԱՄՍԱՄԵԱՆՆԱՅ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Նուրբ Եփիմէ տիկնոջ: [Վաղարշապատի և Գա-լանյան օրիորդաց ուսումնարանին, Գևորգ Դ-ի թույր Մազունյանից]: 1873, էջ 117:

724. ԱՄՍԱՄԵԱՆՆԱՅ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Նուրբ և շնորհակալություն: [Ալեքսանդրապոլից ազգայինների նվիրատվությունը էջմածին Գալան-յան վանքի նորակառույց դպրոցին]: 1873, էջ 313:

725. ԱՄՍԱՄԵԱՆՆԱՅ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Նուրբ և շնորհակալություն: [Նոր-Նախիջևանից և Ատորախանից Գալանյանի վանքին]: 1873, էջ 463:

726. ԱՄՍԱՄԵԱՆՆԱՅ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Քննություն Սեդակի Ս. Մահակեան հոգեւոր ուսում-նարանի ներքին և արտաքին կառավարության:

1873, էջ 78—80, 111—117:

727. ԱՄԱՐԱՊԱՏԻ Խոյի: [Հիսարի հայ դրպ-րոցին 50 ոսկի նվիրելու և կիսավարտ դպրոցական շենքը իր հաշվին ավարտելու մասին]: 1873, էջ 278:

(Սուրհանդակ Բիզանդեան):

728. ԲԻԶԱՆԴԱՆՆԱՅ սուրհանդակ: 1873, էջ 39—40, 118—120, 159—160, 192—196, 235—240, 276—280, 316—319, 356—360, 391—390, 430—433, 465—477:

729. ԲԻԻՐԵՂԱՆՆԱՅ ջահ: [Նվիրատվություն Օդե-սայից ճեմարանին]: 1873, էջ 345:

730. ԲՈՇԱ հայերը: [Մարզվանի: Խնդրագիր կատավարությանը «քոչա» անվանումը իրենցից վե-րաձեռնելու վերաբերյալ]: 1873, էջ 195:

731. ԳԱՆՈՒՆՈՒՆՈՒՆ ՎԻՃԱԿ: [Արևմտահայ: Հա-րրատաբարություններ: Ազգամիջյան կոիվներ]: 1873, էջ 235: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

732. ԳԵՐԵՋՄԱՆԱՆՆԱՅ խնդիր: [Սուլթանի հրամանը Բերայի հայկական գերեզմանատան անի-րավ օրավման և ետ վերադարձի մասին]: 1873, էջ 39:

(Սուրհանդակ Բիզանդեան):

733. ԳԵՆՈՐԳ Կ ԵՄԹՈՒՆՈՒՆ ԱՄԵԱՆՆԱՅ ՀԱ-ՅՈՑ: Կոնդակ և ձայնագրություն: [Ծարակաճները եկեղեցիներում ճիշտ կատարելու և այդ նպատակով երաժշտագետ Նիկողայոս Թաշլյանի հրավիրումը Կ. Պոլսից էջմածին]: 1873, էջ 383—385:

734. ԳՆՈՒՆԻ ՍԱՐԳԻՍ Բ. Ողբ լճի մայրա-քաղաքն Բագրատունեաց: [Զափածո]: 1873, էջ 314—345:

735. ԳՈՐԳԵՐ: [Արցախից նվիրատվություն Մայր Աթոռին]: 1873, էջ 182:

736. ԳՐԻԳՈՐ Յ. Տիտարեանց: [Ի նվիրատվու-

յոյունը Մայր Աթոռի նորաշեն ճեմարանին]: 1873, էջ 806:

787. ԳԱՎԻԹ ԱՆԴՐԵԱՍԵԱՆ ԶԱԶԱՐԵԱՆՆԵ: [Բիշինկաբնակ: Մեծ նվիրատվություններ տեղի եկեղեցուն և դպրոցին]: 1873, էջ 888:

788. ԳԱՏԸ: [Վիճաբանություններ «Մասիս»-ի և «Փունջ»-ի միջև հարստահարիչ Շահ Լյուսեղին հարցի շուրջը]: 1873, էջ 159: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

789. ԴԵՓԵԱՆ Պ.: Երկրագործական արուեստահանդեսի Զուլցցեդիա: 1873, էջ 392—397: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

740. ԴԵՄԻՐՇՕԼԻԱՆՆԵ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԱՎԱԳՔԱՆ: (յԱխաբալակ): Գրիգոր Տեր-Կիրակոսեանի նուէր և խոստումն: [Ախաբալակում նոր դպրոց և եկեղեցի կառուցելու մասին]: 1873, էջ 283:

741. ԵՐԵՔ հարիր ռուբլի: [Ախաբալակից: Նըվիրատվություն ճեմարանին]: 1873, էջ 182:

742. ԵՐԿԱԹ: Մուրատեան վարժարան: [«Օրագիր» № 1086-ում վարժարանի մասին տպագրված հոդվածի դեմ]: 1873, էջ 472—473: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

743. ԵՐԿՈՒ արժեւորում: [Նոր Նախիջևանից: Նվիրատվություն Մայր Աթոռի ճեմարանին]: 1873, էջ 182:

744. ԸՆԴԱՆՈՒՐ երեսփոխական ժողով եւ յանձնաժողով: [Հայրապետական կոնգրակի քննություն]: 1873, էջ 40: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Տպագրված է առանց խորագրի:

745. ԸՆԴԱՆՈՒՐ ժողով: Ընտրութիւն քաղաքական ժողովի: [Երեսփոխական ընդհանուր ժողովի ընտրության մասին]: Ժողովը ընդունում է Նրիմ-յանի հրաժարականը: 1873, էջ 469—472: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

746. ԸՆԴԱՆՈՒՐ ժողովի մի նիստին մէջ: [Երեսփոխական ընդհանուր ժողովում քննարկվող ժամանակակից հարցերի մասին]: 1873, էջ 313—319:

747. ԹԵՄԱԿԱՆ դպրանոց յԱստրախան: [Նոր դպրոցի մասին]: 1873, էջ 109—110:

748. ԹԵՄԱԿԱՆ վերատեսուչը:—Հրահանգ վասն թեմական վերատեսուչի: 1873, էջ 457—460:

749. ԹՈՐՈՍ-ԳԻՍԱԿ ՊԵՅ: [Կ. Պոլսից. տեղեկություն մահվան մասին]: 1873, էջ 280: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

750. ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ուսուցչի ինքնակրթութիւնը: Թարգմ. ուս.՝ Հ. Ղուկասեանց: 1873, էջ 280—287, 293—304:

751. Ի. ԶԵՅԹՈՒՆ: (Ուզնիս): [Գաղթիկության տարածման մասին]: 1873, էջ 240:

752. Ի ԶՄԻՒԻՆԻԱ: [Աղքատասիրաց ընկերության մասին]: 1873, էջ 356—357: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

753. Ի. ՄՈԶԳՈՒԷ: [Նվիրատվությամբ մոմարագործարան հիմնելու և արդյունքը տեղի հոգևոր դպրոցին հատկացնելու մասին]: 1873, էջ 465:

754. Ի ՆՈՐ-ԶՈՒՐԿԵ: [Ավստրոհունգարիայի դեսպան՝ Կոմս Վիքթոր Տուպաքի Թրեպոմիայուսի այցը Սպահան՝ հայ մտավորականներին]: 1873, էջ 277—278:

755. Ի ՇԱՄՍԽԻՈՑ: Մուտք:—Մախբ:—Ցուցակ Շամխույ օրիորդական վարժարանի դասատուաց, ուսուցչաց, տանողորհնաց և ուսանելի առարկայից 1872 թուականի համար: 1873, էջ 189—190:

756. Ի ՇՈՒՇԻՈՑ: [Դարաբաղի ազգային դպրոցի տարեկան հաշվետվությունը]: 1873, էջ 310—312:

757. ԻՇԽԱՆ ՀԵՆՐԻԿՈՍ ՊՈՒՐՊՈՒՆԵԱՆ: [Թագավորագրում: Այցը Էջմիածին]: 1873, էջ 183:

758. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ Ա.: Թէ երոպացի արհեստա-

ւորաց հետ կրնան մրցիլ Տանկաստանի արհեստաւորք. թէ ի՞նչ է Տանկաստանի արհեստից յառաջադիմութեան խոշը: [Կ. Պոլսի ազգային հիվանդանոցի օգնիկ մոմարան կառուցելու և Տաւոյան, Պալյան, Աղոյախյան, Վարդանյան և այլ պոլսահայ նշանավոր ընտանիքների արհեստանոցների մասին]: 1873, էջ 465—469: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

759. ԼՐԱԳԻՐԸ: [«Հայրենիք», «Մեղու» թերթերի վերահրատարակության մասին]: 1873, էջ 160: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

760. ԼՐԱԳՐԱՑ դէմ հալածումը: [«Հայրենիքի» և «Մամուլի» հրատարակությունը երկու ամսով դադարացնելու մասին]: 1873, էջ 40: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Տպագրված է առանց խորագրի:

761. ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ [Նաթ-Պէյ: Զմյուռնիայի առաջնորդ ընտրելու վերաբերյալ]: 1873, էջ 160:

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

762. ԾՆՆԻՆԱՆ Ալլին վերայ: [Բեթլեհեմում վիճաբանություններ հայերի և լատինների միջև]: 1873, էջ 119: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

763. ԾՆՆԻՆԱՆ եկեղեցու մէջ: [Բեթլեհեմում հույների և լատինների միջև վիճաբանություն]: 1873, էջ 160: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

764. ԿԱՄՐԱՋՈՐՈՑ վանք կամ Զօրավանք: [Նախկինում ամայացած վանքը վերաշինելու և նույն տեղում դպրոց հիմնելու մասին]: 1873, էջ 278—274:

765. ԿՐՕՆԱԿԱՆ ժողով: Կրօնի դաստիարակութեան վերայ: [Դպրոցներում կրօնի ուսուցման և դաստիարակության հարցերի մասին]: 1873, էջ 40: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Տպագրված է առանց խորագրի:

766. ՀԱՄԱՌՈՑ հաշիւ հոգաբարձութեան ծխական հոգեւոր երկսեռ դպրոցաց հայոց Աստրախանայ: 1873, էջ 36—38:

Նույն տեղում հոգաբարձուների խմբագրությանը առաքած նամակը:

767. ՀԱՅԱՍՏՆ Ժերուհի: Մտածութիւնք եւ վիշտը: Ախտրեան վտակի: [Զափածո]: 1873, էջ 268—271: Ստորագր.՝ Հեղինակ հրաժեշտին Վարդանայ և այլն...

768. ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ Խահակ Մովսէսեան Գասպարեանց: Պատճէն կտակի նորին եւ տալանագիրք: [Մոսկվայաբնակ, ազգային]: 1873, էջ 350—355:

Նույն տեղում՝ Տալանագիր Խահակայ Մովսէսեանց Գասպարեանց, յօրհնեալ ի Միքայէլ արքեպիսկոպոստ Մալանթեանց: [Զափածո]: 1873, էջ 355:

769. ՀԱՇԻԻ: Ժողովարարութեան ի նպաստ յերկրաշարժութեան վնասեալ առաջ եկեղեցու եւ հալածեալ Շամխույ: 1873, էջ 227—228:

770. ՀԱՇԻԻ: Հաւաքեալ նորիստութեանց ի Ռուսաստանաբնակ հայոց ի նպաստ սովալլով ազգայնոց մեղոց ի վիճակին Նոր-Ջուղայու Պարսկաստանի: 1873, էջ 76—77:

771. ՀԱՇԻԻ մարդասիրական ընկերութեան Նոր-Նախիջևանայ: [Մուտք և ելք 1872 թվի]: 1873, էջ 229—230:

772. ՀԻՆԳ որդեգիր: [Նոր-Նախիջևանաբնակ ազգայինների նվիրատվությամբ Էջմիածնի ճեմարանում հիմն աշակերտի ուսումնական ծախքը հոգալու մասին]: 1873, էջ 109:

773. ՀՈՈՎՄ[ԱՂԱՆԱՆ] ազգայինը: [Հասուն-

յան հակահաստնյան պայքար]: 1873, էջ 279: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

774. ՋՐԻՆԱՎԱՐԺ եւ թռչակաւոր աշակերտներ: [Կ. Պոլսի խառն ժողովի որոշումը Արմաշի և Երուսաղեմի վանքերի դպրոցներում ըստ հայկական թեմների կարիքների և պահանջների ձրի և թռչակավոր աշակերտներ պահելու մասին]: 1873, էջ 119: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

775. ՄԱՀԱԳՈՅԺ: [Հովհաննես եպիսկոպոս Առաքյալ: Մահախոսական]: 1873, էջ 279: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

776. ՄԱՀՏԵՍԻ-ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՕՐՏՈՒԵԱՆ: [Նվիրատվություն Հին Նախիջևան գավառի Արկեզու Ս. Խաչ վանքին]: 1873, էջ 347—348:

777. ՄԱՐԲԵԷ ԵՒ ԽՈՐԷՆ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: [Մարքե վարդապետ Մամիկոնյանի և Խորեն վարդապետ Աշքյանի ժամանումը Մայր Աթոռ եպիսկոպոս ձեռնադրվելու համար]: 1873, էջ 149—150:

778. ՄԱՆԿԱՔԱՐՁՈՒԹԻՒՆ: [Բաքվի մարդասիրական ընկերության հաշվին Պետերբուրգում հայ ուսանողուհի պահելու մասին]: 1873, էջ 235:

779. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Ամենուրեք Հայոց եկեղեցականաց պարտաւորութիւնը: 1873, էջ 161—164, 201—204, 241—244:

Բովանդ.՝ Հոգեւոր ուսումնարանը:—Հոգեւոր ուսումնի եւ նորա սահմանը:

780. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Եկեղեցական երաժշտութիւն եւ ձայնագրութիւն: 1873, էջ 410—413:

781. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Եկեղեցական եւ ժողովուրդ: [Եկեղեցու և ժողովրդի փոխհարաբերությունների և պարտականությունների մասին]: 1873, էջ 321—324:

782. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Եկեղեցական ի հալածանս: [Հոգևորականներին կրթելու և կրթական աղանդների դեմ պայքարելու մասին]: 1873, էջ 361—364:

783. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Կրօնն պատրուակեալ: [Դավանափոխության պատրվակով հաղորդանք սպառնացող ձուլման վտանգի մասին]: 1873, էջ 452—457:

784. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Լուսաւորչեան կամ լուսաւորչական և Գրիգորեան: [Հայերին լուսաւորչական կամ Գրիգորյան անվանելու սխալի մասին]: 1873, էջ 281—284:

785. ՄԱՏՈՒՆ: [Նվիրատվությամբ Աբրահամ բեյ Երեմյանի, Արմաշում կառուցելու մասին]: 1873, էջ 469: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

786. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՅԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ Տ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ: Հայրենեաց հմտութիւններից: [Ախալքալակի Պարպեթ գյուղում, Հերոս թագավորի պատվերով պատրաստված, արծաթյա մասնատուփ գտնելու մասին: Մասնատուփի վրա Հերոս թագավորի արձանագրությունը]: 1873, էջ 389—390:

787. ՄԵՂՈՒՆ և Փունջի երկամսեայ դատապարտութիւն: [Նույնանուն պարբերականների հրատարակությունը դարբնեցնելու մասին]: 1873, էջ 118: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

788. ՄԻՐՁԱԲԷԳԵԱՆՅԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ: (Ի Բագու): Հաշի բարեգործական ընկերութեան հազուայ: 1873, էջ 184—185:

789. ՄԻՏԻՔԱՐԵԱՆՅԱՆ ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Արկածը Հայաստանի: [Զափածո]: 1873, էջ 379—383, 421—427:

Ստորագր.՝ Աբել արքեպիսկոպոս:
790. ՄԻՏԻՔԱՐԵԱՆՅԱՆ ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Ժամանակագրութիւնը շինութեանց երևելի վանքօրէից

Արարատեան մահաճին Հայաստանեայց ի շրջապատս Ս. Էջմիածնի: 1873, էջ 384—387:

791. ՄԻՏԻՔԱՐԵԱՆՅԱՆ ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Հայ ազգն ի հաւատս եւ ի յառաջադիմութիւն: [Քրիստոնեական կրօնի և ազգային հատկանիշների մասին]: 1873, էջ 179—182:

Ստորագր.՝ Աբել արքեպիսկոպոս:

792. ՄԻՏԻՔԱՐԵԱՆՅԱՆ ԱԲԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Պատմութիւն ժողովոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ հանդերձ կանոնագրութեամբ: 1873, էջ 400—409, 442—452, 1874, էջ 1—13, 37—49, 80—91, 117—124, 157—169, 197—203, 237—241:

793. ՄԻՏԻՔԱՐԵԱՆՅԱՆ ԱՂԷԲԱՆՆԻ: (ՅԱՂԷՍԱՆՈՐԱՅՈՒ): Յորդոր քաջին Վարդանայ Մամիկոնէի ի մեծ պատերազմին: [Զափածո]: 1873, էջ 343:

794. ՄԿՐՏԻՉ ՍՈՒՐԱԲԷԲԵԱՆՅԱՆ: [Նվիրատվություն Աստրախանի նորաբաց դպրոցին]: 1873, էջ 305:

795. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՅԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ: Աղեքանդրապօլոյ հայոց օրիորդաց Մահականոյ ծխական դպրոցի քացման հանդես: 1873, էջ 231—233:

796. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՅԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ: Դաստիարակութիւն ի մարդն: 1873, էջ 341—342:

797. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՅԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ: Կարօս: [Զափածո]: 1873, էջ 342—343:

798. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՅԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ: Պանդուխտ հայ: [Զափածո]: 1873, էջ 343—344:

799. ՄՈՒՇԵՂԵԱՆՅԱՆ ԿԱՐԱՊԷՏ: [Հարստահարության դեպքեր]: 1873, էջ 159: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

800. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ վարժարան: [Փարիզի: Փակելու և շենքը վանառելու մասին]: 1873, էջ 430—433: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

801. ՄՈՐԹՄԱՆ Ա. Տ.: Հայոց հին Տիգրանակերտ մայրաքաղաքին դրից վրայ: 1873, էջ 474—477: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

802. ՅԱԿՈՒՐ ԱԵԼ: [Քույրան, Կ. Պոլսում նվիրատվությամբ 40 հայ բանտարկյալներին ազատելու մասին]: 1873, էջ 192: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

803. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ: [«Արարատ»-ի Զ շրջանի մասին]: 1873, էջ 40:

804. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ: [Վաճառվող գրքերի ցանկ: Մ. Միանապոլսի Պետերբուրգի գրախանություն]: 1873, էջ 477:

805. ՅԱՍՏԱՐԱՆԱՆՅԱՆ: Նամակ: Օրիորդաց հոգեվոր դպրոցի մասին]: 1873, էջ 390—391:

806. ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ: [Կ. Պոլսում հայ-հույն պատրիարքարանների փոխհարաբերությունների մասին]: 1873, էջ 118: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

807. ՅՈՒՆԱՆ հետ յարաբերութեան խնդրոյն առթիւ [Հունական եկեղեցու կրկնամասնությունները արգելելու մասին]: 1873, էջ 159: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Վերնագիրը՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

808. ՅՈՂՊԷՆ: [Երուսաղեմ ուխտի գնացող 5 հայերի ծովում խեղդվելու մասին, որոնց թվում Երեմյանի և Ախալքալակի Մակա համայնքի քահանաներ]: 1873, էջ 236: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

809. ՆԵՐԿԱՅԱՏՈՒՄ: [Մ. պատրիարք հորացելությունը պարսից շահին մի խումբ եպիսկոպոսների հետ]: 1873, էջ 317—318: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

810. ՆՈՐ անդամք Սինօդի: [Մկրտիչ և Երեմիա եպիսկոպոսներ, Ներսես Խորակերպող և Գր. Տեր-

Մաթևոսյան վարդապետներին, Միանդի անդամներ ընտրելու մասին]: 1878, էջ 347:

811. ՆՈՐԱՊԱՍԷԱՆ էպիսկոպոսունք: 1878, էջ 153: Բաղնիքի առաջնորդ Մամբրե Մամիկոնյան, Արմաշի վանահայր Խորեն Աշղբազան և Մայր Աթոռի միաբաններ Հարություն Մերունուն և Երեմիա Գալստյան վարդապետներին էպիսկոպոսական աստիճան շնորհելու մասին]:

812. ՆՈՐԱՊԱՍԷԱՆ անդամք խորհրդարանի մարդասիրական ընկերության հազուայ: 1878, էջ 77—78:

818. ՆՈՒՆԻՐ: [Նվիրատվություն Հին-Նախիջև-վանից Թաղեոս վարդապետի կողմից: Ի նպատակ նորակառույց ճեմարանին]: 1878, էջ 82:

814. ՆՈՒՆԻՐ Բարեպետ Հաղանան: [Ազգային հի-վանդանոցի վարժարանին ամսական 100 դր. թո-շակ նշանակելու մասին]: 1878, էջ 438: (Սուրհանդակ հիշատակում):

815. ՆՈՒՆԻՐ Երեմեան պեյի: [Գումգափուի երկ-սեռ վարժարանին 250 օսմանական ոսկի]: 1878, էջ 357:

816. ՆՈՒՆԻՐ: Սքուզնարեանցի: [Նոր-Նախիջև-վանից: Նվիրատվություն ճեմարանին և տպարա-նին]: 1878, էջ 110:

817. ՆՈՒՆԻՐ էպիսկոպոսունք: 1878, էջ 346—347:

818. ՆՈՒՆԻՐԱՍՏՈՒՆ էպիսկոպոսունք: 1878, էջ 464—465:

819. Շ.՝ Վանս ս. Մեսրոպյան յնտրախան: [Մես-րոպ Մաշտոցի կիսակառույց տաճարը վերակառու-ցելու կապակցությամբ Գևորգ Դ-ի կոնդակի արձա-գանքները Աստրախանում]: 1878, էջ 438—440:

Նույն տեղում Բունիաթեանց Յովսեփ առաջ քա-հանայ: Բարեպաշտոն ժողովուրդը Աստուծոյ հարա-գատ, որոյից հայրենեաց: [Այդ առթիվ արտասանած ճառը]:

Ստորագր.՝ Յ. Ա. ք. Բ.:

820. ՇՈՐՄԱՆԱՍՏՈՒՆ ԳԱՆՈՒՍ: (Ի Թավ-րիզ): Դարձեալ թէ ո՞ր եմ Կարապետ եւ Տղմուտ: [Բաժնոր «Մշակի» 1878, № 7-ում տպագրված «Էդ էլ քեզ կրետիկա» հոդվածի դեմ]: 1878, էջ 185—188:

821. ՇՈՐԱՍՏՈՒՆ ԳԱՆՈՒՍ ուղերձ յնվանոյ: (Ձեյթուն): [Պետերբուրգի հայերի օգնությունը Կ. Պոլսի Ազգային հիվանդանոցին և Ուլմիայի հայոց դպրոցին]: 1878, էջ 427:

Նույն տեղում Ուլմիայի կրոնական և քաղաքա-կան ժողովի անդամների շնորհակալական ուղերձը Գևորգ Դ-ին:

822. ՈՒՄԻԿԵՆԱՆՑ ԵՄԱՐ: (Ի Տփլիս): Նուի-րատուք ի նպատակ շինության Ս. Աստուածածին ուխ-տատելի եկեղեցու կրճատման Տփլիսեայ: 1878, էջ 88—89:

828. ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ խորհրդոց ջանքեր: [Կ. Պոլսում: Միջոցառումներ արևմտահայ հատվածի ուսումնական գործը կազմակերպելու նպատակով Ակադեմիա հիմնելու մասին]: 1878, էջ 194: (Սուր-հանդակ հիշատակում):

824. ՈՐԱՆ ԷՍԵՐԱՆՈՒՆ: Սեր եւ միություն: [Դավանաբանական վեճերի պատճառով հայության պատակտման մասին]: 1878, էջ 338—341:

825. ՈՐԱՆԳԻՐԻՐ: [Նոր-Նախիջևանի բարեգոր-ծական ընկերության կողմից ճեմարանի 4 աշա-կերտների ուսման վարձը վճարելու մասին]: 1878, էջ 345:

826. ԶԵՆԻՐ կամ չինացիք: Թարգմ. ի գաղա-կան Ջահանն Մալումի: 1878, էջ 415—417:

Հեղինակի անունը նշված չէ:

827. ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ: [Թուրք քեյերի կողմից Կեղուայի հայությանը հարատևաբերելու մասին]: 1878, էջ 159—160: (Սուրհանդակ հիշատակում):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

828. ՊԱՌԱՎԱՏՈՒՄ ի Մխիթարեան: [Վեհա-տիկի և Կ. Պոլսի Մխիթարյանների անհամաձայնու-թյունների մասին]: 1878, էջ 391: (Սուրհանդակ հիշատակում):

829. ՊԱՏԱՄԱՆ: («Մշակ»-ում «Արարատ»-ի դեմ տպագրված հոդվածների դեմ): 1878, էջ 316: Հոդվածի, ինչպես և պատասխանի բովանդակու-թյունը հրապարակված չէ:

830. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ: Բան հակիրճ առ Արարատ ամսագիր: [Գրախոսություն բարոն Յոն Հակոբյանի «Մանասյան հիշատակ» լավագույն Կոլկաստի այն է ի Հայս եւ ի Վիրս աշխարհ»-ի մա-սին]: 1878, էջ 233—235, 274—276:

831. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆ: Դա-տիարակություն մանկանց հայոց: 1878, էջ 376—379, 417—421:

832. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ: Ի Ս. Պետերբուր-գե: [Նոր-Նախիջևանի բարեգործական ընկերության մասին]: 1878, էջ 228:

838. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆ: Ի Ս. Պետերբուրգե: [Տեղեկություններ Նոր-Նախիջևանի մշակութային կյանքից]: 1878, էջ 151—152:

834. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆ: Խոր-հրդանշան: [Սեպագիր արձանագրությունների վերանայման և հայ ժողովրդի հնագույն պատմության այլ հարցերի մասին]: 1878, էջ 220—226:

835. ՊԱՏԱՄԱՆ ԳԱՐԻԷԼ: աղետ: [Պաշտոնական անձանց այցը Էջմիածին Նախույան խանի գլխա-վորությամբ]: 1878, էջ 312:

836. ՌՈՂԵՐԵՆԱՆ վարժարան: [Կ. Պոլսում բո-ղոքական միսիոներների հիմնած դպրոցի մասին]: 1878, էջ 397—399: (Սուրհանդակ հիշատակում):

Նույն տեղում «Էրեստեանց Կ. Ռոպերեան վարժարան—Ուրացո՞ւմ: Էջ 398—399: Արթուր Բ. Ա.: Առ հայազգի աշակերտ Ռոպերեան վարժարա-նի: Էջ 399:—Ցակրեան Ցակրե և Գարսեանեան Միհրան: Խմբագիր: «Դիտակի»: Բողոքականների անբարենպաստ ազդեցության մասին]: Էջ 437—438:

837. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ վերաբնդի լանձ-նաժողով: [Անդամների ցուցակը]: 1878, էջ 120: (Սուրհանդակ հիշատակում):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

838. ՍԱՐԱՄ Խ. Յ. Ակադեմիա: [Լեզվի, որպես ազգության պահպանման գլխավոր միջոցի և Կ. Պոլ-սի Միջազգային թատյալում հայկական Ակադեմիա հիմնելու մասին]: 1878, էջ 237: (Սուրհանդակ հի-շատակում):

839. Վ. ՀՈՒՄԻՍՏՈՒՆ օրիորդաց դպրոց Վա-րդաշապատ: Մուտք:—Մախը: 1878, էջ 190—192:

840. ՍՈՒՐԱԲԵՆԱՆՑԻ եւ Մաքեդոնի վախճա-նի: [Մահախոսականներ՝ Աստրախանցի Մկրտիչ Սուրաբեկյանցի և Լազարյան ճեմարանի ուսուցիչ Մսեր Գրիգորի Մաքեդոնի վերաբերյալ]: 1878, էջ 320:

841. ՎԱՆ: [Վիճակագրական տվյալներ 1872 թվականի վան քաղաքի հայ բնակչության վերաբեր-յալ]: 1878, էջ 193:

842. ՎԱՆԵՆ եւ զրպարտությունք և մատնու-թիւնք: [Վանեցիների բողոքագիրը Կ. Պոլսի պատ-րիարքին, Պողոս վարդապետին աքսորելու առթիվ]: 1878, էջ 118—119: (Սուրհանդակ հիշատակում):

Վերնագիրը՝ հոդվածաշարի ընդհանուր խորա-գրից:

848. ՎԱՐՈՒԿԵՆԱՆՑ Բ. Յ. Ամերիկացի մի-սիոնաք: [Նամակ «Մասիս»-ի խմբագրին: Մխիթ-արների վնասակար գործունեության մասին]: 1878, էջ 436—437: (Սուրհանդակ հիշատակում):

844. ՎԱՐՈՒԿԵՆԱՆՑ ժողով: [Վալարթիայի ս.

Լուսավորիչ եկեղեցում ժողով՝ ուսուցչական հարյի մասին]: 1873, էջ 316—317: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

845. ՎԱՐԺԱՊԵՏԱՆՈՅ: [Դպրախաղում: Կառուցվում մասին]: 1873, էջ 194: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

846. ՎԵՐՋԻՆ քաժանում մի ևս: [Բարձրագույն Դուան որոշումը հակահասունյաններին Ծարգ-Էրմանի Քաթողիկի, իսկ Հասունյաններին՝ քաթողիկ անվանելու մասին]: 1873, էջ 316: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

847. ՎԻՃԱԿԱՑԻՆ ԴԱՐՈՅ յԱղքատներապոյ: 1873, էջ 117:

848. ՎՍԵՄՈՒՄՈՒՅՈՒՆ Նուպար Փաշա: [Եզիպտոսի Խոտիկի արտաքին գործերի պաշտոնյա Նուպար փաշային սուլթանի կողմից մյուշիրություն-խորհրդականի աստիճան շնորհելու մասին]: 1873, էջ 392: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

849. ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ գեներալ մայեթ Դոդոսի Մովսիսեան Մեղիքեանց, յօրինեալ ի Միքայել արքեպիսկոպոսէ Սալամբեանց: 1873, էջ 355—356: Հայերեն ռուսերեն լեզուներով:

850. 10.000 ՈՍԿԻ: [Կ. Պոլսում ազգային պարտքը մարելու նպատակով վիճակահանություն կազմակերպելու վերաբերյալ]: 1873, էջ 119: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

Վերագիրք՝ հողվածաշարի ընդհանուր խորագրից:

851. ՏԱՐԵՂԱՐԶ: [Ազգային սահմանադրության: Կ. Պոլսում]: 1873, էջ 237: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

852. ՏԵՐ-ԴԱՆԻԹ ՓՈՒՆԱՆՈՐԴ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ ԱԶԳԻՆ ՆԱՆԻՆ ԱՍՈՐԻՈՅ: Աստուր խնդիր: [Աստուրների նոր պատրիարքի, հայոց պատրիարքարանից անջատվելու ձգտումի վերաբերյալ]: 1873, էջ 433—436: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

853. ՏԵՐ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՅ (Ոստանի): [Ֆրանսիայի երկրագործական կենտրոնական ընկերության անդամ ընտրվելու վերաբերյալ]: 1873, էջ 195: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

1874

865. Ա. ԵՒ Բ. ընծայաբերությունը: [Վեն: Նույնամուն հրատարակության ատյի]: 1874, էջ 268:

Նույնի մասին տես՝ էջ 276: Անխորագիր: Էջի վերջին պարբերությունը:

Նաև՝ Գիշերեցի վերջնական խօսքը Ներսիսեան դպրոցի մասին: Էջ 376—383:

866. ԱԶԳԱՅԻՆ պատմական նոր տեղեկությունը: («Մասիս», № 1558): 1874, էջ 356:

Դոկտոր Մորթմանի կողմից արար, պարսիկ և թուրք պատմագիրների աշխատություններից Հայաստանի վերաբերյալ տեղեկություններ հավաքելու և ֆրանսերեն շարադրելու վերաբերյալ: Նաև՝ վերոհիշյալ աշխատությունը «Մասիս»-ում հայերեն հրատարակելու մասին:

867. ԱԶԳ: [«Արարատ»-ի է շրջանի հրատարակության մասին]: 1874, էջ Գ—Դ:

868. ԱԶՆԻԻ գործ մը: [Արարատ Երամյանի Պեշկոյաշի և Օթթագյուլի գերեզմանատան քարերը հողով ծածկելու և պատրիարքի ընտրության ու հաստատության ծախսերը հոգալու վերաբերյալ]: 1874, էջ 195: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

869. ԱՂԱՍԱՍԻՐԱՅ ընկերությունը: [Դավրիք: Հաշվեցուցան]: 1874, էջ 233: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

870. ԱՅՅԵՆՈՒԹԻՒՆ-Է: [Փարիզում՝ Ալվարիայի դեսպան դը Հիպանի և գերմանացի Պերմարտ Տ'իլքսբիլի աղբ էջմիածին]: 1874, էջ 196:

871. ԱՆՈՒՆԻ հայ պատկերահանը: [Հովհան-

854. ՏԵՐ-ՅԱԿՈՎԵԱՆՅ ՄԿՐՏԻԶ: (Ի քաղաք Նուլի): Արխիպեանցի նուր: [Ճալեթի Աստվածածին վանքին կից դպրոցը վերանորոգելու մասին]: 1873, էջ 315—316:

855. ՏԵՐ-ՍԵՂԱԿԵԱՆ ԴԱՆԻԹ: (Ի հին Պալատ): [Ազգազրական տեղեկություններ: Հարսանիքի արարողությունների մասին]: 1873, էջ 307—310:

856. ՅՈՒՅԱԿ նուիրատուաց ի նպաստ շինութեանց Մայր Աթոռոյ: 1873, էջ 32—33, 150—151, 183—184, 226—227, 271—273, 306—307, 348—351, 385—388, 428—430, 460—463:

Բովանդակ՝ Ի Պետականության՝ Ի Նալչիկ և ի Վոսգոյկա: Ի Մոզդուկ: Ի Ստավրապոլ: ՅԱՐՄԱԿԻՐ նոր: ՅԱՐՄԱԿԻՐ: Եկատերինադար: Ի վիճակին Աղեքսանդրապոլոյ:

857. ՓԱՓԱԶԵԱՆՅ Մ. Բ. (Վ. Ագուլիս): Պատասխանի: [«Մեղու Հայաստանի»-ում տպագրված «Մանկավարժ վերծանութեան» գրքի համար Բզնունու գրած գրախոսականի դեմ]: 1873, էջ 157—158:

858. ՓԱՓԱԶԵԱՆՅ ՄԵՍՐՈՎԷ ՔԱԶԱՆԱՅ: (Վ. Ագուլիս): յԱգուլեաց: [Կարոցի մասին]: 1873, էջ 399—400:

859. ՓԱՓԱԶԵԱՆՅ ՄԵՍՐՈՎԷ ՔԱԶԱՆԱՅ: (Վ. Ագուլիս): Քաղցրանուագ երգոց ազդեցություն: 1873, էջ 413—415:

860. ՓՈՒՆ ԹԵՄԱԿԱՆ Երեանայ: [Եղիազար արքեպիսկոպոսի հաստատման մասին]: 1873, էջ 183:

861. ՓՈՒՐ Ալքազար: [Կ. Պոլսի Պալատի թաղի հայ եկեղեցու կալվածի մասին]: 1873, էջ 239: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

862. ՔՈՂ սկիւղ: [Նվիրատվություն Մայր Աթոռին Ղլարցի Յովսեփ Իզմիրյանցի կողմից]: 1873, էջ 33:

863. ՕԳՈՍՏՈՍԱՓՈՒ շահն ի Տփլիս: [Պարսիկ Նապրետտին շահի: Նաև հանդիպում հայ ներկայացուցիչների հետ]: 1873, էջ 305—306:

864. ՕՐԻՈՐԴԱՅ Սահականոյ ծխական դպրոց: [Աղեքսանդրապոլում: Դպրոցում ձրի դասախոսություններ կարդալու մասին]: 1873, էջ 117—118:

նես Ալվազովսկին Կ. Պոլսի հայ արվեստագետների շրջանում]: 1874, էջ 394—395:

Նույն տեղում՝ հայ արվեստագետների գրավոր խոսքը և նկարչի պատասխանը Երանց:

872. ԱՆ ՄԵՍԱԿ: [Բանավեճ: Նորակառույց անմարանի օրհնության հանդեսը «Մշակ»-ի կողմից օժան հանդես վերանվանելու վերաբերյալ]: 1874, էջ 354:

873. ԱՆ ՊԱՏՈՒՆԵՆ հայերենակիցս: Ի մասին ներկայ վիճակի Գասպարեան աղքատանցի ի Մոսկուս: [Հայադարություն: Ընկերության գործունեության մասին]: 1874, էջ 184—185, 280—281:

874. ԱՍՈՒՐԻՈՅ խնդիր և գրկանք: [Կ. Պոլսում ասորի կաթողիկոսի հայոց պատրիարքարանից քաժանելու ձախույման մասին]: 1874, էջ 34—35: (Սուրհանդակ Բիզանդական):

875. ԱՍՊԵՏՈՒԹԻՒՆ եւ խաչակիրք: Թագաւորութիւնը լատինացոց յնրաւաղէմ: Թարգմ. Հ. Առաքելեանց: 1874, էջ 248—254, 280—286, 321—329, 365—372, 405—409, 445—451: 1875, էջ 11—15, 49—53, 96—104, 140—149:

Թարգմանչի տողատակի ծանոթություններով: Հեղինակի անունը հայտնի չէ:

876. յԱՍՏՐԱՆԱՆԷ: Խմբագրութեան Արարատ ամսագրոյ: [Ծխական երկսեռ դպրոցի մասին]: 1874, էջ 271:

877. յԱՍՏՐԱՆԱՆԷ հաշուեցուցակ: Համառոտ հաշուեցուցակ մտից և ծախսոց Աստրախանայ Հա-

յոց ծխական երկաթե հոգևոր դպրոցից ի 1878 ամի:— 1874, էջ 106—108:

878. ԱՏԵՆԱԿԱՆ կանոնադրություն: [Արևմտահայ հատվածի ընդհանուր ժողովի համար: Բանալին կազման, հաստատման ատյով: Արձագանքներ տեղական պարբերական մամուլով: 1874, էջ 390—398:

879. ԱՐԴՈՒԹԵԱՆՅՈՒՆ [Ղահրաման Երկայնաբազուկ] կտակ: [Կտակի շուրջը բացված դատի մասին]: 1874, էջ 373—374:

880. ԱՐՄԱՆԻՐԵԱՆ բեռնադրոց վերայ:—1874, էջ 70—71:

Նույն տեղում Բալ-Մալ-Էսթ-ի և Անգլիայի պառլամենտի անդամ Ա. Գիններտի նամակները Գևորգ Դ կաթողիկոսին: Բեռնադրոց վերծանել չկարողանալու վերաբերյալ:

Նամակները անգլերեն, հայերեն լեզուներով:

881. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍ Յօթեանց: [Գրիգոր: Հին-Նախիջևանի առաջնորդական փոխանորդ Եզանակ վելու մասին]: 1874, էջ 896:

882. ԱՆԵՏԻԷ ՊԱՏՐԻԱՐԷ: [Կ. Պոսի]: Կենսագրություն Անտիք Պատրիարքի Հայոց: [Ինքնագիր]: Փարիզի արտաքին գործոց դիաններեն համուած:— 1874, էջ 71—75, 112—116, 150—156, 192—195: (Ստորհանդակ Բիզանդեան):

Նույն տեղում Տիգրիսի Էտ. Յառաջարան: [Կենսագրության մասին համառոտ տեղեկություններ]: էջ 71—74: Տես նաև էջ 35—36:

Բովանդ. Յառաջարան հրատարակչին: Պատմություն Անտիք վարդապետին Թոխաթեցու Մանգու Կոստանդնուպոլսու պատրիարքությանն և սուրբ Երուսաղեմյա յառաջնորդություններ:

888. ԱՍԳՈՒՄՅ Մարդասիրական ընկերություն: Հաշի մտից և եղից գումարաց պատկանելոց մարդասիրական ընկերության լանուն սրբոյն Գրիգորի Բ Լուսառոյշին վաճ 1878 ամի: 1874, էջ 111—112:

884. ԱՍՏԱՄԵՆՅԱՆ ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ: Ի ս. Գալիանե վանոց: Մուտք և ծախք ս. Գալիանեի վանքի: 1874, էջ 29—33:

885. ԱՆԲՊԱՇՏՈՒԼԻ Եղիաբեք Հայրապետեան: [Վիրատվություն Աստրախանի հայոց դպրոցին]: 1874, էջ 354:

886. ԳԱՐԱԳԱՇՅԱՆ Ա. Մ.: Գրաբար լեզուին ուսուցման բանաուր եղանակ: 1874, էջ 463—466: (Ստորհանդակ Բիզանդեան):

Արտատպված «Մասիս» թ. 1620, դեկտ., 12:

887. ԳԵՐ. ԱՆԴՐԵՍՍ և Գրիգոր արքեպիսկոպոսներ: [Գրիգոր արքեպիսկոպոսի փոխարեն Անդրեաս արքեպիսկոպոսին Ասորպատականի հայոց վիճակի առաջնորդ Եզանակելու մասին]: 1874, էջ 183:

888. ԳԵՆՈՐԳ Դ ԿԱՏՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՆՈՑ: Կոնդակ: [Եմմաճնի ճեմարանում աշակերտների ընդունելության կարգի մասին]: 1874, էջ 258—263:

Նույն տեղում Համառոտ հիմնական ծրագիր ճեմարանի ս. Էմմաճնի: էջ 263—265:—Հրահանգ ասկյ ընտրելի աշակերտաց ճեմարանի ս. Էմմաճնի:—Ցուցակ տեղեաց յոթոց պահանջեցան աշակերտը:—Միւս կոնդակն: [Ճեմարանի նպատակների և անելիքների մասին]: էջ 265—268:

889. ԳԻՆՄԵՐՅԻ: Գիմարեցու վերջնական խօսքը Ներսիսեան դպրոցի մասին: 1874, էջ 376—383:

Նույն տեղում խմբագրության ծանոթությունը վերոհիշյալ աշխատության վերաբերյալ: էջ 376—377: Այդ մասին նաև՝ ճԼ. և Բ. ընթացաբերությունը, էջ 268, 276, 278 էջը անխորագիր, էջի վերջին պարբերությունը:

890. ԳՆՈՒՆԻ ՍԱՐԳԻՍ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ: (Յիկ-տիր): Կսկիժ Հայաստանի: [Զափան]: 1874, էջ 103:

Ստորագր.՝ Ա. Բ. Գ. Վ.:

891. ԳՆՈՒՆԻ ՍԱՐԳԻՍ ԲԱՐՍՂԵԱՆ: Յիգտի-

րե: [Նամակ: Աշխատությունները տպագրելու համար մեկնման որոնում մասին]: 1874, էջ 67:

Տպագրված է հրատարակության պատրաստ աշխատությունների գանկը:

892. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ: Նարեկայ վանից վանականին Գրիգորի տաղը բաց ի տպելոցն՝ արտաքոյ ի Գանձագիրս: 1874, էջ 138—141:

Հրատարակչի ծանոթ.՝ «Հին ընտիր ձեռագրաց մէջէն գտնուած են, թէպէտ ոմանք կարծիքական: Բովանդ.՝ Տաղ քառասորեայ գալստեան Տեառն, ի Գրիգորե Նարեկացույ:

Սկ. էինն էին էին մինն ի յերկոց:...

Այլ տաղ գալստեան Տեառն առ Ղազար, ի ձայն Կենդանատոյի մնացն, այլ եղանակ, ի Գրիգոր Նարեկացույ:

Սկ. Անտիս մատուցանեմք նոյն Մարիամու եւ Մարթայի այն սիրելի քերցն,...

Այլ տաղ յարությունն ի Նարեկացույ:

Սկ. Անուն անել էին էին Աստուած է...:

898. ...Դ. Նիդեցական ոմն: Մշակի ընթացքը:

[Եկեղեցական դասի մասին գրվածների դեմ պաշտպանություն: Բանալին]: 1874, էջ 108—111:

894. ԳԱՆՐԻԹԵՆԻ Ա. Ղ.: Նոր տարի: [Զափան]: 1874, էջ 23—25:

895. ԳԱՆՐԻԹԵՆԻ հայոց ազգային ուսումնարանի վերայ:—Ցուցակ նուիրատուաց ի նպաստ ազգային ուսումնարանին Դարիծոյ:—Նպաստ: 1874, էջ 306—308, 374:

896. «ԴՊՐՈՑ»: [Ամսագրի առաջին համարի լույս ընծայման մասին]: 1874, էջ 150:

897. ԵՐԿՈՒՅ ԿԱՆԿԱՆԵՐ: [Բարոյախոսություն]: Թարգմ. ի ռուս.՝ Լուսիս Մ. Մանդակունի: (Ի Գրիգորիտայօխ): 1874, էջ 217—219, 254—258:

898. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՆ: Թարգմ. ի գաղիականէ Յովհաննէս վարդապետ Երեմեան: 1874, էջ 286—291, 329—341, 423—425, 451—458: 1875, էջ 68—66, 175—178:

Հեղինակը հազունի չէ:

899. ԵՐԿՐԱՇՆԻՐ Ի Դավրէժ: 1874, էջ 268:

900. ԵՐԿՐԱՇՆԻՐ: [Սով: Տեղի գաղթական գյուղացիների անհուսալի վիճակ]: 1874, էջ 234: (Ստորհանդակ Բիզանդեան):

901. ԸՆՏՐՈՒԹԻՆ Կրօնական ժողովոյ: [Կ. Պոլսում]: 1874, էջ 274—276: (Ստորհանդակ Բիզանդեան):

902. ԸՆՏՐՈՒԹԻՆ Ներսէս արքեպիսկոպոսի վարդապետեան ի պատրիարքություն Հայոց Կոստանդնուպոլսու: 1874, էջ 190—192:

908. ԺԿ ՏԱՐԵՎԱՐՁ ազգային սահմանադրութեան Հայոց Տանկատառին: 1874, էջ 233—234: (Ստորհանդակ Բիզանդեան):

904. Ի ԽԱՐԵՐԻԷ: [Սորտրի վանքում գիշերողի դպրոց հիմնելու և մամուլ հրատարակելու մասին]: 1874, էջ 356:

905. Ի ՆՈՐ-ՆԱՆԻՋԵՆԱՆԷ: Հաշի հոգաբարձութեան խորհրդարանի մարդասիրական ընկերութեան Հայոց Նոր-Նախիջևանի վան 1878 ամի:—

Կարգաւորություն ընդհանուր ժողովոյ անդամոց մարդասիրական ընկերութեան հայոց Նոր-Նախիջևանի որ ի 12 մայիսի 1874 ամի: 1874, էջ 271—274:

906. Ի ՆՊԱՍՏ ճեմարանի: [Երևանի արքունական վարժարանի աշակերտների՝ ճեմարանի օգտին տրվելիք ներկայացման մասին]: 1874, էջ 462—463:

907. Ի ՇԱՄԱՆԻՈՑ: [Հաշվեցուցակ օրիորդական վարժարանի]: 1874, էջ 146—148:

Բովանդ.՝ Մուտք:—Մախք:—Ցուցակ Շամախույ օրիորդական վարժարանի դասատուաց, ուսուցչաց, ուսանողուհեաց և ուսանելի առարկայից 1873 թուականի ընթացքում:—Նուիրատուք:—Անփոփոխ անդամք:—Տարեկան անդամք:—Խնամակալուհիք:

908. Ի ՊՐՈՒՍՏԷ: [Համդես տեղի Գևորգյան

վարձարանում նվիրված Գևորգ Դ-ին]: 1874, էջ 393—394:

909. ԻԼԵԱԶԵԱՆՑ ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐ: յԱստրախան: Գաստախանի «Սեդու Հայաստանի» 1873 թուակ. № 47 Սուր-Սերի յօդուածին: [Աստրախանի դպրոցների և եկեղեցիների տնտեսական ծախսերի մասին գրված հոդվածի դեմ]: 1874, էջ 67—69:

910. ԼՈՅՍ հանդէս: [Կ. Պոլսում: Խմբագրությանը Հմայակ վրդ. Դիմաբայանի: Հրատարակման մասին]: 1874, էջ 229:

911. ԽԱՐԱԲԵՐԿԷՆ: [Տեղեկություններ տեղի մշակութային-լուսավորական կյանքից]: 1874, էջ 235: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

912. ՄԱՆՈՒՑՈՒՄԷՆ: [«Արարատ»-ի Ը շրջանի մասին]: 1874, էջ 397, 437:

913. ԿԱՆՈՒՐ ատոդոքսեան եւ բժշկութիւն պատահարաց: Թարգմ.՝ Երեմեան Յովհաննէս վարդապետ: 1874, էջ 19—20, 52—57, 97—100, 132—134:

Հեղինակի անունը հայտնի չէ: Թարգմանչի տողատակի ծանոթություններով:

Բովանդ.՝ Միջինը: Արտաքուստ մարմնոյ գործադրելիք: Խառն գոյութիւնը: Խորհուրդ հետեւելոյ հիւանդութեան պատահարաց:

914. ԿՏԱԿ պ. Բերդեանցի: [Հուլայիսում հոգեկոր դպրոց բացելու մասին]: 1874, էջ 59—60:

915. ԿՏԱԿԱԳԻՐ: [Արագիս Գրիգորյան: Կ. Պոլսից, Բարեգործական նպատակներով]: 1874, էջ 466: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

916. ԿԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆԵՏԻՔ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ: [«Մասիս»-ում հրատարակելու մասին]: 1874, էջ 35—36: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Նույն տեղում Տիգրիէ Էտ.՝ Սիրելի Պ. Իսթիւնեան: Նամակ «Մասիս» խմբագրին: Կենսագրության բնագիրը ֆրանսիական պետական արխիվներից գտնելու և հրատարակության համար խմբագրություն ուղարկելու մասին:

917. ՀԱՄԱՆՈՑ հաշիւ եկամտից եւ ծախսոց ազգային հոգեկոր դպրոցին հայոց Ելիսաւեսապօլու, սկսեալ ի 1 էն յունիսի 1873 ամի ց 1 էն նոյն ամսոյ ներկայ 1874 ամի: 1874, էջ 231—234:

918. ՀԱՅԵԱՅՔ: [Նույն խորագրով Թիֆլիսում հրատարակված խոստան գրքի մասին]: 1874, էջ 263:

919. ՀԱՅԿԱԿԱՆ աշխարհ: [Խմբագրությանը Խորեն վրդ. Ստեփանէի: Ամսագրի լույս ընծայման մասին]: 1874, էջ 229:

920. ՀԱՅԿՈՐԴԻ: (Ի վաղարշապատ): «Որ ունիցի ականջս լսելոյ լուիցէ»: Գարուն Սկստորդի: [«Մշակի» 1874, № 33-ում ճամբարի մասին եղած հոդվածի դեմ]: 1874, էջ 308—312:

921. ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ Կարապետ Գարակէտեան: [Ազգային գործիչ: Մահախոսական]: 1874, էջ 433—434: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

922. ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ Կարապետ Թիքիշեանց եւ իր գրութիւն եւ կտակ: [Նվիրատվություն Բիշինկի եկեղեցուն և դպրոցին]: 1874, էջ 60—63:

923. ՀԱՆԴԷՍ տօնախմբութեան անուն վեհապատ Հայրապետի եւ նաւկատեաց բացման ճամբարանի ս. Էջմիածնի: 1874, էջ 342—353:

Բովանդ.՝ ելույթներ: Մարտնոսանց Կալիթ սարկապա: (Ի ս. Էջմիածնի): Վեհապատ Տէր եւ աստուածաբան մեծ քահանայապետ: Էջ 346—347: Մովսիսեան Ննովք սարկապա: (Ի ս. Էջմիածնի): Վեհապատ հայրապետ: Էջ 347—349: Մանկունի Վ. Վ. Ուղերձ յաւոր օրհնութեան բացման ճամբարանի արդոյ Էջմիածնի: [Հայապատ]: Էջ 349: Թաշճեան Ն. Ս. Ուղերձ յաւոր օրհնութեան բացման ճամբարանի արդոյ Էջմիածնի: [Հայապատ]: Էջ 350—351: Մարտնոսանց Ս. Տ. Գ.: (Ի վաղարշապատ): Ներքոյ ասացեալ ի մեծահանդէս բացման ճամբարանի հայոց ս. Էջմիածնի ի դէմ ազգասէր հիմնադիր նորին Վեհապատ եւ սրբազնագոյն կաթողիկոսի Ա.

մեհայն Հայոց Տ. Տ. Գեորգայ Դ: [Հայապատ]: Էջ 351—353:

924. ՀԱՇԻԻ: Բագու քաղաքում աղքատաց օգտի համար կազմուած «Բարեգործական ընկերութեան» սկսեալ է 1-էն ապրիլի 1873 ի մինչև 1 օգոստոսի 1874 ամի: Մուտք: Մախք: 1874, էջ 430—433:

925. ՀԱՇԻԻ Գասաբեան աղքատանցին Հայոյ Մոսկվայ: (1873 թ.): 1874, էջ 230—231:

926. ՀԱՇԻԻ: Հոգաբարձուաց Ղ[ախրաման] իշխանի Երկայնաբազուկ Արդութեանց հոգեկոր օրհորդաց դպրոցի հայոց Աղեքսանդրապօլու: Ցուցակ մտից օրհորդական հոգեկոր դպրոցի հայոց Աղեքսանդրապօլու բացելոյ յանուն Ղախրաման իշխանի երկայնաբազուկ Արդութեանց, գոյացելոյ յօրե բացման դպրոցի ի 1870 ամի ց 1-էն յունիսի ներկայ 1874 ամի: Մուտք: Մախք: 1874, էջ 185—187:

927. ՀՐԿԻՋՈՒԹԻՒՆ ի ճամբարանի ս. Էջմիածնի: 1874, էջ 385—389:

Նույն տեղում Սիմոնի պայմանագիրը, հրկիզված ճամբարան վերակառուցելու համար, ճարտարագետ Վորոնցով Վիլյամինովի հետ: Էջ 389—390:

928. ՄԵՄԱՐԱՆ: [Հրկիզված ճամբարանի վերանորոգման համար հանգանակություն կազմակերպելու մասին]: 1874, էջ 426:

929. ՄԵՄԱՐԱՆ Ս. Էջմիածնի: [Նոր բացվելիք ճամբարանի համար աշակերտներ հավաքագրելու մասին]: 1874, էջ 229:

930. Մ. Վ. Մ.: Համառոտ տեղեկություն Խաչիոյ Լիվօրնոյ քաղաքի—գաղթական հայոց վերայ: 1874, էջ 435—436: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Արտատպված «Սիօն», թ. 8 օգոստ.: Հողավաճարի քանքերով, Լիվօրնոյում հայտնաբերվել է, իստալերեն հրատարակված «Փրիմական տեղեկություն յաղազս հիմնադրութեան եկեղեցուն հայոց ի Լիվօրնոյ» դատաստանական արձանագրությունների ժողովածուն: Ժողովածուն վերաբերվում է 1697 թվին Լիվօրնոյում հայերի կողմից կառուցված եկեղեցու բնագրալվաման:

931. ՄԱՄԱՐԵ արքայախոսպոսին Մուշի ս. Կարապետ վանքի վանահայր ընտրելու մասին]: 1874, էջ 196: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

Առանց խորագրի՝ առաջին պունյակի վերջին պարբերությունը:

932. ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ նկատողությունը: Թարգմ. Աստուածատուր Գալստեանց: Ի ք. Բագու: 1874, էջ 210—217:

933. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Ազգային հրապարակական պարբերությունը: [Մամուլի ազատության մասին]: 1874, էջ 20—23:

934. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Գալիթ եկեղեցուն: [Հոգևոր դպրոցների նշանակության մասին]: 1874, էջ 14—15:

Ստորագր.՝ Վ. Ե. Մ.:

935. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Եկեղեցական մի Նորոքիական լեղափոխութեան նկրտումն: 1874, էջ 398—404:

Ստորագր.՝ Վ. Վ. Մանկունի:

936. ՄԱՆԿՈՒՆԻ ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Հայաստանաց եկեղեցուն անցեալն: 1874, էջ 47—49, 77—80, 125—127, 169—173, 203—206, 241—245, 277—280, 317—321, 357—361, 438—441: 1875, էջ 3—5, 41—44, 81—83, 171—173, 210—212, 331—333:

937. ՄԱՍՈՒՄԵԱՆՑԻ (Յովհաննէս Հայրապետեան) մուէր: [Աստրախանի հոգևոր դպրոցին: Այդ առիթով հոգաբարձուների խմբագրությանը առաքված նամակը]: 1874, էջ 144—145:

938. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՑ ԿԱՐԱՊԵՏ ՏԵՐ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ: (Ի ք. Ախալքալաք): Ախալքալաքի շրջակայ գիւղօրայք: [Վիճակագրական տեղեկություններ կենցաղագրական նկարագրություններով]: 1874, էջ 223—226:

989. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՆԵՐ ՄԱՐԳԱՐ: Ի Գանձակէ: [Տեղի եկեղեցու և դպրոցի մասին]: 1874, էջ 32—33:

940. ՄԵՆՎ-ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԵՑԻՔ: [Նվիրատվություն տեղի եկեղեցուն]: 1874, էջ 148—150:

Նույն տեղում նվիրատուների ցուցակը:

941. ՄԻՏԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐ ԱՔԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: Եկեղեցիք Վաղարշապատ քաղաքի: 1874, էջ 361—365, 410—419, 441—445: 1875, էջ 15—19, 54—60, 91—93:

Բովանդ.՝ Ա. Կարողիկէ եկեղեցի սուրբ Էջմիածնի:—Բ. Եկեղեցի սրբոյն Հոսիսիմեայ:—Գ. Եկեղեցի սրբոյն Գալանեայ:—Դ. Շողակաթ անուանեալ եկեղեցի տկար կոսիսի:—Ե. Եկեղեցի ս. Գրիգորի անուանեալ յԱռաքալսի:

942. ՄԻՏԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐ ԱՔԷԼ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ: «Մանր ուսմունք ազգային եկեղեցական պատմութեան» գրեալ ի Մսերայ Մ. Զմիռնացոյ: [Մատենախոսություն]: 1874, էջ 127—128:

943. ՄԻՏԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐ ԱՏԵՓԱՆՆՈՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Զայնագրութիւնք եւ հանդեսք: [Հանդեսը] վերահարանում, նոր տարվա առթիվ: Խոսվում է նաև եկեղեցական երաժշտության մասին]: 1874, էջ 25—27:

944. ՄԻՏԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐ ՎԵՆԵՏԻԿՈՅ: [Հասունցանհակահատուցան պաշար]: 1874, էջ 466: [Սուրհանդակ Բիզանդեան]:

945. ՄԵՆՈՒՂԵԱՆՆԵՐ ՄՈՎՍԵՍ ԲԱԶԱՆԱՅ: (Ի Գ. Ղարաղաջ): Ղարաղաջ գիւղի վերայ: [Վրացահայերի ազգային սովորությունների և մայրենի լեզուն մոռանալու մասին]: 1874, էջ 315—316:

946. ՄԵՆՈՒՂԵԱՆՆԵՐ ՄՈՎՍԵՍ ԲԱԶԱՆԱՅ: (Ի Գ. Ղարաղաջ): Նահապաշարմունք: [Վրաստանում: Կրոնական նախապաշարմունքների մասին]: 1874, էջ 313—315:

947. ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ ԵՆՈՎՔ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: Ազնի վախճան:—Մահ կամ կեանք: [Վարդանանց տոնի առթիվ: Հարող հայրենասիրության]: 1874, էջ 57—59:

948. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԵՆՈՎՔ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: [Լեռն Զ եւ նորա սրկածը: [Զախածո]: 1874, էջ 100—102:

949. ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ ԵՆՈՎՔ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: Պանդուխտ հայ մշակ: [Զախածո]: 1874, էջ 220—222:

950. ՄՍԵՐԵԱՆՆԵՐ ԶԱՐԲԱՐՔ: Ի Մոսկվայէ: Խմբագրութեան Արարատ ամսագրոյ: [«Մանր ուսմունք» ազգային եկեղեցական պատմութեան» գրեալ ի Մսերայ Մ. Զմիռնացոյ գրքի վերաբերյալ Արեւաբայիսկոպոսի գրած մատենախոսության մասին]: 1874, էջ 269—271:

951. ՅԱԿՈԲ Հ[այրապետեան] Կրանիլշիկեանցի նուէր: [Աստրախանի հայկական դպրոցներին: Այդ առթիվ հոգաբարձուների համակը]: 1874, էջ 145—146:

952. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ 1874 թ.: [Մ. Միսնասարյանցի Թիֆլիսի գրավաճառանոցում վաճառվելիք գրքերի: Նաև գրագրական]: 1874, էջ 235—236:

953. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ: Մանկավարժական ամսագիր «Եւրոպոյ»: [Վաղարշապատի ս. Գայանէ վանքում: Հրատարակման մասին: Խմբագրությանը Վահան վրդ. Բատումյանցի]: 1874, էջ 33—34:

954. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ Ս. Թըղեանցի: [Հասունցանհակահատուցան պաշար]: 1874, էջ 232—233: [Սուրհանդակ Բիզանդեան]:

955. ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ գրութեան սովատանջ հայոց Փոքուն Ասիոյ: [Կ. Պոլսում: Պատրիարքի նախաձեռնությանը]: 1874, էջ 434—435: [Սուրհանդակ Բիզանդեան]:

956. ՅՈՅՍ: [Ամսագիր Արմաշում: Վերահրատարակման մասին]: 1874, էջ 150: [Սուրհանդակ Բիզանդեան]:

957. ՆՈՒԷՐ: [Ղզարի և Աստրախանի դպրոցներին]: 1874, էջ 341:

958. ՆՈՒԷՐ: Զանուսեանցի: (Սարգիս Գալստեան): [Նվիրատվություն Աստրախանի հայկական դպրոցին]: 1874, էջ 144:

959. ՆՈՐ հրատարակութիւնք: 1874, № 1, շաբ. Բովանդ.՝ Սիմեոն Կարողիկոս: Զամբո:—Զայնագրեալ երգեցողութիւնք սրբոյ պատարագի:—Թաշեանց Նիկողայոս: Դասագիրք եկեղեցական ձայնագրութեան հայոց:—[Ընդ մամուլովք է Զայնագրեալ շարական]:

960. ՆՆՁՈՒՄ ի Տէր տեղապահ Նիկողայոս արքեպիսկոպոսի: [Աղապան: Մահախոսական]: 1874, էջ 76:

961. ՇԻՐՄԱԶԱՆԵԱՆ ԳԱՆՈՒՍ: (Ի Թալիք): Զննդատութիւն: Պարոն Բաֆֆի «Փունջ» բանաստեղծութեան վերայ: 1874, էջ 291—306:

Նույն տեղում գրախոսի մեքերումը. Գիւղատեան Սամուէլ: Արտաշես մամուլ և Մաթինիկ: [Զախածո: Զնուագիր, գրքույկ Բ., թերթ 8]: 1874, էջ 305—306:

962. ՇՆՈՐՀԱԿԱՆԵԱՆ ԳԻՐ. (Ի վանս սրբոյ Կարապետի Տարոնոյ): [Գեորգ Դ-ին: Մուշի Գլակի վանքին տպագրական տառատեսակներ նվիրելու առթիվ]: 1874, էջ 374—376:

963. ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ առ պ. Ուզեանց: [Մկրտիչ Ուզեանց Բեգլարեանի նվիրատվությունը Աստրախանի հայկական դպրոցներին]: 1874, էջ 66:

964. 400 ԼԻՐԱՅԻ նուէր: [Արքախան Կաշայի և Սարգիս Երեմի կողմից Ա. Պոլսի հայոց պատրիարքութեան ազգային պարտքը մարելու նպատակով]: 1874, էջ 435: [Սուրհանդակ Բիզանդեան]:

965. ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ վերաշինութեան: [Հրկիզված ճեմարանի]: 1874, էջ 458—462:

966. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ԾԵՐՈՒՆԻ: Տարակոյս: [Հայոց լեզվի հնչյունաբանության և մարբության մասին]: 1874, էջ 134—138, 178—182:

967. ՍԱՐԳՍԵԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏ Տ[ԷՐ] ՍԱՐԳԵՆԵԱՆ: (Ի ք. Ախալքալակ): Անտարան եւ յիշատակարան մի: [Նվիրատվություն Ախալքալակի դպրոցին]: 1874, էջ 226:

Սկ. «Այսմ Աստուածախառ անտաքարող սուրբ Անտառանիս ցանկացող եղէ նուստ ողի...»

Ունի հիշատակարան: Ըստ բնագրի տվյալների Ալեկտարանը գրված է հայոց 355 այսիքը՝ (355 + 551 = 906 թ.), բայց ըստ երևույթին գրչության թվականը սխալ է գրված, որովհետև հիշատակված է Մեարոյ կայողիկոսի անունը որը պետք է Մեարոյ Ա. Արտաշեսին լինի (1359—1372 թթ.) և Կոնստանդ Գ. Կիրիկիայի հայոց թագավոր լինի (1344—1363 թթ.): Հետևաբար ձեռագիրը պետք է գրված լինի Ժ-ի դարի երկրորդ կեսին:

968. ՍԵՐԱԿԵԱՆ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԳԱՊԵՏ: Բերականթիւն մայրենի լեզուի: [Ստեփանոս Պալասանյանցի նունանուն գրքի մասին: Գրախոսություն]: 1874, էջ 419—423:

969. ՍԻՐՊԻ: (Գաղղոյի արեւելեան լեզուայն մարանի ուսուցիչ): Տիրապետարան ի վերայ տերութեան եւ կրօնի նախկին հայոց: Թարգմ. ֆրանս.՝ Սոֆիա Նաքեղեանց: (Ի Դարիժոյ): 1874, էջ 206—209, 245—248:

Հեղինակի անունը հանված է 1873, էջ 464: Թարգմանչի խմբագրությանը առաքած նամակից:

970. ՍՈՎ (Գաղղոյի [Էնկիրիի] կողմերը: [Նաև օգնության կազմակերպում]: 1874, էջ 158:

971. ՍՈՐԲ ԽԱՂ վանքի վանահայր: [Գրիգոր արքեպիսկոպոս Սահյանյանին հին Դրիմի Սուրբ անվանված վանահայր նշանակելու մասին]: 1874, էջ 183:

972. ՍՈՐՀԱՆԱԿ ԲԻԶԱՆԴԵԱՆ: 1874, էջ 34—36, 71—75, 112—116, 150—156, 192—196, 232—235, 274—276, 354—356, 390—396, 433—436, 463—466:

973. ՍՈՒՔԱՆԵԱՆ ՄԱՐԳԱՐ ԲԱԶԱՆԱՅ:

զամս 28:—Անանիա հակառակաթոռ կաթողիկոս
զամս 4՝ ի Սեբաստիա:—Կոստանդին Կատուկեցի
կաթողիկոս ի Սիս:—Գրիգոր Է Ամասարզեցի, ծի-
սիփոյն և լատինեամիտ կաթողիկոս:—Յակովբ Բ
Սսեցի ծիսափոխ լատինացեալ կաթողիկոս:—Լա-
տինահայ Ունիթոք ի Հայաստան և այլուր, որ յետ
տինահայ Ունիթոք ի Հայաստան ի Սիս:—Ծառաբաւ Ա.
իբր 100 ամաց չբացան:—Հայ հոռոմք ի զանազան
տեղիս բազմացեալք:—1386 Լանկաւանուր հալածիչ
հայոց զամս եօթնետասն:—1408. Իսկէնտեր բըռ-
նաւոր հալածող հայոց զամս 20:—Յակոբ Սոնցի
(անարժան) կաթողիկոս:—Գրիգոր Թ. Մուսաբեկ-
եանց ապստամբ կաթողիկոս ի Սիս:—Ծառաբաւ Ա.
հալածող հալածող Հայոց զամս 25:

1088. ՄԻԹԻՍԵԱՆԵԱՆՑ ԱՂԷՔՍԱՆԳԻ: (ՅԱղբը-
ւանդարապոյ): Զմումն եղանակ: [Զափածո]: 1875,
էջ 459—30:

1089. ՄՇԱԿ Լրագրի համար: [Դիքըրորշման և
«Արարատ»-ի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի
մասին]: 1875, էջ 35—86:

1070. ՄՈՐԻՍՏԵԱՆ Վարժարանի համար: [Կտա-
կի հարցը լուծելու համար ազգային ժողովում հան-
ձնողով կազմելու մասին]: 1875, էջ 279:

1071. ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ ԵՆՈՎԷ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: (Ի
ս. Էջմիածին): Առ սարեկ: [Զափածո]: 1875, էջ
187—188:

1072. ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ ԵՆՈՎԷ ՍԱՐԿԱՆԱԳ: Բանք
իմէ ընդդէմ ազատութեան: 1875, էջ 431—438:

1078. ՄՐՋԻՆԻՔ Կրնան խօսիլ թէ ոչ: 1875, էջ
187:

1074. Յ.: (Ի Նոր-Ջուղայ): Ողբերգութիւն: Առ
սփն Երասխայ ժողովրդեանց Հայոց, որք գերեալ ի
մեծէն Շահաբասայ արքայէն Պարսից՝ պարտաւորե-
ցան անցանել ընդ նոյն գետ: [Զափածո]: 1875, էջ
382—387:

1075. ՅԱԿՈԲ ՊԷՅ ՊԱՆԵԱՆ: [Մահախոսա-
կան]: 1875, էջ 487: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

1076. ՅԱՅՏԵՆՈՒԹԻՒՆ հայոց Հնդկաստան:
[Գևորգ Դ-ի հրամանով: Իբրև ծայրագոյն նկիրակ՝
Հնդկաստանի և Պարսկաստանի առաջնորդ Գրիգո-
րիս արքեպիսկոպոս Հովհաննիսյանցի այցը Հնդկ-
աստան]: 1875, էջ 191:

1077. ՅԻՇԱՍԱԿԱՆԱՆ: Մովսէս, Փիլիպոս, և
Յակոբ Հայրապետք: 1875, էջ 370—376:

Սկ. Գոհութիւն, օրհնութիւն և բարեբանութիւն...

1078. ՅՈՅՆ Կղերին անկեղծութեան մի նոր ա-
պացոյց ի Բէթլէհէմ: [Վիճարանություն հայերի, հույ-
ների միջև Երուսաղեմում, Բէթլէհէմում և Կ. Պոլ-
սում]: 1875, էջ 119—120: (Սուրհանդակ Բիզանդե-
ան):

1079. ՅՈՒՆԱՑ պատրիարքի մի այցելութեան
մէջ: [Կ. Պոլսի հայոց Մայր եկեղեցում արտասա-
նած բարեկամական ճառը]: 1875, էջ 199—200:
(Սուրհանդակ Բիզանդեան):

1080. ՅՕԳՆՈՒԹԻՒՆ սովեղոց: [Աստորիանի,
Ղալարի, Նովիսի և Ախալցխայի հայերի օգնությունը
Փոքր Ասիայի հալ աղետյալներին]: 1875, էջ 118:

1081. ՆԱՍԻՇԱՆԻՐ օղբերաբանութեան հան-
դերձ գիտելոք եւ ծանօթութեամբք: Կազմող՝ Գալ-
ֆանեանց Մկրտիչ Ս. Ե. Գ. յԱխալցխայ: 1875, էջ
20—24, 104—111, 178—184, 262—265, 341—346,
419—426, 48—450:

Բովանդ. Յառաջաբան: [Կազմողի կողմից]:—
Մահման օղբերաբանութեան:—Հնդկահայ օղբե-
լիք:—Մթնոլորտ:—Օղ:—Օղբերայոց օղբեղէնք:—Օ-
ղբերայոց քրեղէնք:—Օղբերայոց լուսեղէնք:—Յաւել-
ուն:—Արտաքոյ կարգի մէտօրաբք:

1082. ՆԱՍԻՔՆԻՆԻՉ դիւանք: [Կ. Պոլսում
1875 թ. մայիսի 28-ին Ազգային ժողովի նիստում
նախաքննիչ դիվանների ընտրության մասին]: 1875,
էջ 237—238: (Սուրհանդակ Բիզանդեան):

1088. ՆԵՐՍԷՍ Ս. Պատրիարքի տիրամօր վախ-

ճանիւն: [Մահախոսական]: 1875, էջ 157—158:
(Սուրհանդակ Բիզանդեան):

1084. ՆՈՐԷՏԻՐ վանանայր կուսանաց վանոց
Տփլիսեաց: [Հոփիսիմ: Իշխան-Բեգարեկեղանց]:
1875, էջ 69—70:

1085. ՆՈՒԷԻ: (Թախտապարտման Արագան
Էֆենդիի) [նիվանդանցին]: 1875, էջ 320: (Սուր-
հանդակ Բիզանդեան):

1086. ՆՈՒԷԻ: [Ընմարանին]: 1875, էջ 438:

1087. ՆՈՒԷԻՔ եւ ուխտ Գեորգ արքեպիսկոպոսի
Վեհապետեան: [Աստորիանից՝ Էջմիածնի և ճմա-
րանին]: 1875, էջ 387—388:

1088. ՇԱՀՐԻՄՆԵԱՆՑ ՓԻԼԻՊՈՍ ՆԵՐՍԵ-
ՆԱՆ ՈՍԿԵՐԻՉ: (Վաղարշապատ): Բնար: [Զափա-
ծո]: 1875, էջ 188—189:

1089. ՇԻՐՄԱՋԱՆԵԱՆՑ ԳԱՆՈՒՍ: (Ի Թեվ-
րիզ): Երջանկալիչատակ Դուկաս կաթողիկոսի վե-
րայ:—Եւ Դաւիթ եւ Դանիէ կաթողիկոսք: 1875,
էջ 60—63, 98—99:

1090. ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՔ: [Աստորիանի
հայ երիտասարդների ուժերով կազմակերպւած
թատրոնի դրամական արդյունքը տեղի դպրոցին
նվիրելու մասին]: 1875, էջ 115:

1091. ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ Բաժնի խորհրդի մար-
դապիրական ընկերութեան: [Բաքվի: Կանոնադրու-
թյուն]: 1875, էջ 234—236:

1092. ՊԱՆԱՍԱՆԵԱՆ ՎԱՀՈՒՆԻ ԱՐՇԱԿ: Ե-
ղիշէն յԱրարայր: [Զափածո]: 1875, էջ 227—229:

1098. ՊԱՆԵԱՆ Մ.: Ս. Հոփիսիմ: [Հոփիսիմ
կոյսի կենսագրությունը]: 1875, էջ 254—259, 294—
297:

1094. ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ծանուցում: [Ալեքսան-
դրապոլի Մարտիրոս արեղա Տոնակամյանցին
կարգալուծ անելու վերաբերյալ]: 1875, էջ 400:

1095. ՊԱՏԳԱՄԱՌՈՐՈՒԹԻՒՆ Անտարաբնական
ուխտին և ազատութիւն քրիստոնէական ս. կրօնի ի
Թուրքիա: 1875, էջ 78—80: (Սուրհանդակ Բի-
զանդեան):

1096. ՊԱՏԱՆԵԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆԻ: (Ի
Մանկապետերոց): Բացազանչութիւն առ արդիւնա-
բար ամսագիրն Արարատ: [Բողոք՝ հայ քառարան-
ները օտար բաւերով ծանրաբեռնելու դէմ և հայ դա-
սական բաւերը դուրս մղելու մասին]: 1875, էջ
215—224:

1097. ՊԱՏԱՆԵԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆԻ: (Ս.
Պետերբուրգ): Դարձեալ երջանկալիչատակ Դուկաս
կաթողիկոսի վերայ: 1875, էջ 173—175:

1098. ՊԱՏԱՆԵԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆԻ:
Մերն ի Մախա: [Զափածո]: 1875, էջ 26—30:

1099. ՊԱՏԱՆԵԱՆ ԳԱՐԻԷԼ ՄԵՐՈՒՆԻ:
Ցուպն Մոսիսի յերրորդումն բոլնեցուցանէ ջուր ի
վիմէ: [Զափածո]: 1875, էջ 455—459:

1100. ՊԱՐՈՆԱՅԷ Դաւիթ Գօպուկեանց եւ Մա-
նուկ Մուպաշեանց: [Մտավորայոց և Յեակից: Նվի-
րատվություններ ճմարանին և Էջմիածնի տպարա-
նին]: 1875, էջ 306:

1101. Ս. ԷՋՄԻՍԵՆԻ տպարանական ժողովոյ
անդամք: 1875, էջ 465:

1102. ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆՑ Մ. ի Ս. Խաչ վանա:
[Նվիրատվություն Նոր-Նախիջևանի դպրոցին]:
1875, էջ 272—273:

1108. ՍԱՐԳԻՍ ՄԻՍԱԿԵԱՆՑ: [Դարբանդա-
բնակ: Նվիրատվություն Մայր Աթոռին]: 1875, էջ
118—119:

1104. ՄԻՍԱԿԵԱՆՑ ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ:
ՅԱխալցխայ: [Նվիրատվություն տեղի վարդապետ
դպրոցին]: 1875, էջ 319:

1105. ՄԱՐԱՏԵԱՆՑ ՄԵՍՐՈՎԷ ԵԳԻՍԿՈՊՈՍ:
(Ի ս. Էջմիածին): Բնեւագիր արձանագրութիւն ի
Գանդիւս գեղջ Շիրակայ: 1875, էջ 318—319:

Արձանագրութեան բնագիրը էջ 318:
(Շարունակելի)

ԼՈՒՅՍ ՏԵՍԱՎ

Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ Մայր Աթոռի տպարանից՝ Նորին Սուրբ Օծույթյան 1958—1968 թվականների կոնդակների, քարոզների, ճառերի և նամակների հատընտիրը՝ **Վազգեն Ա Հայրապետ Հայոց**, գիրք երկրորդ, հրատարակություն «Էջմիածին» ամսագրի, 20 մամուլ, 320 էջ, պատկերազարդ, 44 նկար, 24-ը՝ ներքի, 4000 տպաքանակ, գեղարվեստական գեղեցիկ ձևավորում և ընտիր տպագրություն:

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ Է

Նոր կտակարան (2որս Աւետարանները և Գործք Առաքելոց) արևելահայերեն, գրական արդի լեզվով թարգմանություն, 10000 տպաքանակով.

Էջմիածին արքում, հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով, 100 նկար, կավճապատ թուղթ, 15000 տպաքանակ, գեղարվեստական գեղեցիկ ձևավորում և ընտիր տպագրություն: